

DISKURSSIPARTIKKELI
NO
HAASTATTELUSSA

Suomen kielen pro gradu -työ
Jyväskylän yliopistossa
syyslukukaudella 1997

Kirsi Vuorenmaa

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Kirsi Vuorenmaa	
Työn nimi Diskurssipartikkeli <u>no</u> haastattelussa	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji pro gradu
Aika joulukuu 1997	Sivumäärä 118 + 1
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuskohde on pääasiassa puhutussa kielessä esiintyvä kielen ilmiö, sillä työssä tarkastellaan diskurssipartikkelin <u>no</u> esiintymistä, variantteja ja funktiota yhteensä kahdenkymmenen soinilais- ja jyvaskyläläisnuoren haastattelussa. Nauhoitetut haastattelut ovat kukin pituudeltaan n. 20 minuuttia.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä on keskustelunanalyysi, jonka perustavoitteena on kuvata sosiaalista vuorovaikutusta ja puhutun kielen käyttöä. Työssä korostuu metodille tyypillinen aineiston kvalitatiivinen analyysi.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisen vierusparin jälkijäsenen <u>no</u> aloittaa sijaitessaan puheenvuoron alussa ja millaiseen sekvenssiin se sijoittuu vuoron sisällä. Tutkimuksen tarkoituksena on saada selville myös se, minkä takia <u>no</u>-partikkeli on sijoittunut tiettyyn kohtaan, eli mikä tehtävä partikkelilla on kontekstissaan. Analyysissä on otettava huomioon myös <u>no</u>-partikkelin kombinoituminen muihin partikkeleihin.</p> <p>Tutkimuksen perusteella <u>no</u>-partikkeli voi sijaita vierusparin jälkijäsenessä kahdessa kohdassa: puheenvuoron alussa ja puheenvuoron sisällä. Puheenvuoron alussa <u>no</u>-partikkelin tehtävänä on olla useimmiten vierusparin jälkijäsenen konventionaalisen aloittimena. Se voi toimia myös lausuman pehmentimenä ja tehostajana, ja yhdistyneenä <u>en mä tiedä</u> -kiteymään se voi ilmaista epävarmuutta ja toimia suojauksena.</p> <p>Puheenvuoron sisällä <u>no</u>-partikkelin tehtävät ovat moninaisemmat kuin vuoron alussa. <u>No</u>-partikkelin merkittävin tehtävä näyttää olevan se, että se rajaa ja jäsentää monin eri tavoin vuoronsisäisiä sekvenssejä. Se voi edeltää topiikinsisäisiä eri aihekokonaisuuksia, ja se voi aloittaa vuoronsisäisen lisäyksen, tarkennuksen, korjauksen, selityksen ja arvioinnin. <u>No</u> voi merkitä paluuta aiemmin sanottuun, ja se voi sijaita minimipalautteen jäljessä vastauksen aloittimena.</p> <p>Vuoronsisäinen <u>no</u> voi toimia myös lausuman pehmentimenä, mutta tavallisimmin se on yhdistynyt <u>en mä tiedä</u> -kiteymään ja toimii näin yhdessä kiteymän kanssa lausuman suojauksena tai pehmentäjänä. Lisäksi vuoronsisäinen <u>no</u> voi aloittaa puhujan suoran lainauksen tai olla merkinä vuoronsisäisen vierusparin etu- tai jälkijäsenen alkamisesta.</p>	
Asiasanat keskustelunanalyysi, diskurssipartikkeli	
Säilytyspaikka Suomen kielen laitos	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2. Tutkimuksen tavoitteet	4
1.3. Tutkimusaineisto	8
2. TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	11
2.1. Keskustelunanalyysin periaatteita	11
2.2. Keskustelun ja haastattelun ominaispiirteitä	14
2.3. Diskurssipartikkelit	20
3. NO-PARTIKKELIN ESIINTYMINEN TUTKIMUSAINEISTOSSA	28
3.1. <i>No</i> -partikkelin määrittelyä	28
3.2. <i>No</i> -partikkeli puheenvuoron alussa	30
3.2.1. <i>No</i> puheenvuoron konventionaalisisena aloittimena	35
3.2.2. <i>No</i> lausuman pehmentimenä tai tehostajana	44
3.2.3. <i>No</i> epävarmuuden ilmaisimena	48
3.2.4. <i>No en mä tiedä</i> -kiteymä	51
3.3. <i>No</i> -partikkeli puheenvuoron sisällä	54
3.3.1. <i>No</i> tekstin jäsentäjänä ja rajaajana	55
3.3.1.1. <i>No</i> topiikinsisäisten aihekokonaisuuksien järjestäjänä	55
3.3.1.2. <i>No</i> merkitsemässä paluuta aiemmin sanottuun	60
3.3.1.3. <i>No</i> lisäyksen ja tarkennuksen aloittimena	66
3.3.1.4. <i>No</i> korjauksen aloittimena	71
3.3.1.5. <i>No</i> selityksen aloittimena	76
3.3.1.6. <i>No</i> arvioinnin aloittimena	80
3.3.1.7. <i>No</i> osoittamassa jälkijäsenen sisällöllistä ydintä	81
3.3.1.8. <i>No</i> minimipalautteen jäljessä	84
3.3.1.9. <i>No</i> muissa konteksteissa	86
3.3.2. <i>No</i> vuoronsisäisen vierusparin etu- tai jälkijäsenen aloittimena	90
3.3.3. <i>No</i> suoran lainauksen aloittimena	98
3.3.4. <i>No</i> lausuman pehmentimenä ja epävarmuuden ilmaisimena	101
3.3.5. <i>No en mä tiedä</i> -kiteymä	104
3.3.6. <i>No niin</i> -kiteymä	106
4. PÄÄTÄNTÄ	110
LÄHTEET	114
Liite	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Kaunis kiitos toimittaja Anna-Maija Manniselle ja haastateltavalleen Hilikka Alatalo-Korvelle Radio Jyväskylän ohjelmassa 22.8.95. Huolellista ja kauniisti lausuttua suomen-kieltä ilman minkäänlaista "niinkuttamista ja tota noin-hokemista." Kelpaa esimerkiksi hyvin monelle muulle haastattelijalle ja haastateltavalle.

S. Hiekkalinna
(Keskisuomalainen 28.8.1995)

--Kyllä tätä kaunista äidin kieltämme rääkätään joka lailla, murteet ovat murteita, mutta tämä "sillai niinkuttelu" tunkee joka paikkaan. Tohtoris miehetkin televisiossa, joka kolmas sana on "niinku silleen": Täytyy arvata jos sä niinku meinaat ymmärtää. Se on kato sillai että meikä ei jaksu niinku tajuta sitä niinku stadilainen sulle sanoo. Koita siinä ottaa sillai niinku selvää asioista. Jos sä et sitä tajuu, se on kato niinku sun oma vikas. Puhuja käyttää omasta persoonastaan nimitystä sä ja sun ja meikä. Voi itku! Tällaiset tohtorit ja muutkin esim. urheilijat pitäisi laittaa tukiopetukseen ennen kuin päästetään televisioon haastateltavaksi. Ihailen ylistarolaisen äidinkielen lehtorin sanan käyttöä, hän olisikin hyvä "simputtaja" näille niinkuttajille!--

Irja Luopajarvi, Jalasjärvi
(Ilkka 8.7.1996)

Kuten mielipidekirjoituksetkin osoittavat, moni ns. tavallinen kielenpuhujasta pitää mm. *niinku*-sanankäyttöä turhana lisukkeena ja puheen velttoutena, joka pitäisi karsia puheesta pois. Muitakaan samantapaisia, tarpeettomilta tuntuvia pikkusanoja ja lisiä ei mielletä huoliteltuun kielenkäyttöön kuuluvaksi, ja niiden runsas käyttö voi jonkun mielestä olla osoituksena kielenpuhujan huonosta kielellisestä kompetenssista. Yleisönosastokirjoituksia lukiessaan huomaa, että mielipidepaloille kirjoittavien mielestä pikkusanojen käyttö on erityisen tuomittavaa julkisessa kielenkäytössä, kuten esimerkiksi radio- ja televisioesiintymisissä. Tiittulan mukaan kielenkäyttäjillä onkin taipumus pitää kirjoitettua kieltä kaikkia kielimuotoja edustavana ideaalina, vaikka se ei sovellukaan kaikkiin kielenkäyttötarkoituksiin. Näin kirjoitettu kieli ohjaa käsitystämme kielestä ja siitä, millainen on ns. oikea kielimuoto. (Tiittula 1992: 9.)

Tavallisen kielenpuhujan käsitys pikkusanojen tarpeettomuudesta pohjautuu osaltaan kielenopetukseen. Vaikka tänä päivänä suullisen viestinnän taidot koetaan opetuksessa yhä tärkeämmiksi, kirjoitetulla kielellä on ollut ja on yhä

opetuksessa merkittävä sija. Onhan esim. ylioppilaskirjoitusten äidinkielen koe mitannut tähän asti lähinnä opiskelijan lukemis- ja kirjoittamisprosessiin liittyviä taitoja. Nyt lukion äidinkieleen on kuitenkin suunnitteilla oppilaille vapaaehtoinen, uusimuotoinen puheviestinnän päättökoe, jonka ykkösosa testaisi ylioppilaskokelaiden esiintymistaitoa eli kykyä pitää puheenvuoro ja toinen osa keskustelutaitoa. Jos opettajien palkka-asiat saadaan ratkaistuksi, ensimmäinen päättökoe toteutetaan keväällä 1998. (Hyvärinen, Helsingin Sanomat 25.5.1997 s. A 8.)

Kirjoitetun kielen vankka asema on näkynyt kielenopetuksen lisäksi myös kielentutkimuksessa. Dufvan mukaan kirjoitettu kieli on ollut vuosisatojen ajan sosiaalisesti hyväksyttävämpää ja kielimuotona tavoitellumpaa kuin puhe. Hän on tutkinut psykolingvistiksessä tutkimuksessaan spontaanin keskustelun virhesanontoja eli puheen lipsahduksia. Lipsahduksia ja muitakin puhutulle kielelle luontaisia piirteitä, kuten vääriä aloituksia, täsmennyksiä ja taukoja, on usein pidetty virheinä. Syynä tähän on se, että kielentutkimuksessa on vallinnut kirjoitetun kielen ylivalta. (Dufva 1992: 242.) Länsimainen kielentutkimus onkin syntynyt kirjoitetun kielimuodon vakiintumisen myötä. Kun kielitiedettä on viimeisten parin vuosituhaten ajan harjoitettu tämän tradition rajoissa, tutkimuksen päähuomio on kohdistunut kielen kirjoitettuun varianttiin, tai mitä tahansa kielimuotoa on opeteltu tarkastelemaan kirjallisen kulttuurin näkökulmasta. (Hakulinen 1989a: 11.)

Kun puhetta ja kirjoitusta verrataan toisiinsa, häviävänä osapuolena on tavallisesti puhe. Puhuttua kieltä pidetään kirjoitukseen verrattuna fragmentaarisenä ja rakenteellisesti yksinkertaisena, ja spontaanista arkipuheesta puhuttaessa voidaan käyttää ilmausta "huolimaton puhekieli". Puhetta osataan tarkastella siis paljolti vain kirjoitetun kielen ehdoilla. Kun esim. subjektia, objektia, alistusta ja rinnastusta tai kongruenssia on tutkittu usein hyvämuotoisista ja stilisoiduista, kirjoitetun tekstin versioista käsin, puheessa runsaasti esiintyvät partikkelit on luokiteltu "lauseenlisäkkeiksi", "lauseeseen liittyviksi irrallisiksi aineksiksi" tai "täytelisäkkeiksi". (Hakulinen 1989a: 11 - 12.) Kirjoitetun kielen asema on siis vaikuttanut piilevästi kielitieteen kielikäsitteeseen. Kielitieteen normaalikielenä pidetty kieli on lähempänä kirjoitettua kuin puhuttua kieltä, ja useat kielitieteelliset

peruskäsitteet (esim. *äänne* ja *lause*) ovat yhteydessä kirjoitettuun kieleen. (Dufva 1992: 242.)

Suomalaisen kielitieteen perinteessä tavallisen ihmisen puhetta on kylläkin arvostettu ja sitä on tallennettu eri välinein vuosikymmenten ajan. Tutkimuskohteenä on tällöin ollut kuitenkin pääasiassa puhutun kielen äännehistorialliset, morfologiset tai sanastolliset seikat, kun itse puhetilanne tai puheen virta on jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle. (Hakulinen 1989b: 14.) Kirjoitetun kielimuodon vaikutus on näkynyt myös myöhemmissä puhekielen tutkimuksissa, kuten esim. sosiolingvistisessä variaatiotutkimuksessa, jossa taustanormina on ollut kirjakieli, johon puhutun kielen ilmiöitä on suhteutettu. Tutkimuskohteeksi on valittu sellaisia kielen fonologisia ja morfologisia variantteja, jotka poikkeavat selvimmin juuri kirjakielestä. Tällöin on voinut jäädä kuitenkin tavoittamatta sellaiset puhekielen omimmat ilmiöt, jotka mahdollisesti kertoisivat valittuja äänne- ja muotovariantteja enemmän yksilöiden ja ryhmien leimautumisesta. (Nuolijärvi 1990: 115.) Toisaalta sosiolingvistiikka on ollut suunnannäyttäjänä empiirisen puhutun aineiston analyysissä ja puhetilanteen huomioonottamisessa, ja moni keskusteluntutkija onkin jatkanut selvästi sosiolingvististä perinnettä. Tällöin on tutkittu mm. kommunikaatiotilanteen kielellistä variaatiota. (Tiittula 1992: 106.) Samoin sosiolingvistinen lähestymistapa on nostanut esiin kielisosiologisen tiedon merkityksen ja näin ollen aktivoinut jossakin määrin kirjoittelua eri kieliryhmien asemasta (Nuolijärvi 1996: 24).

1970-luvulta lähtien kasvanut kiinnostus pragmatiikkaa kohtaan on aiheuttanut sen, että kielentutkimuksessa on alettu huomioida myös kielelliseen ympäristöön ja kielen sosiaalisiin aspekteihin liittyviä seikkoja. Tarkastelunkohteiksi ovat nousseet viestintä kokonaisuudessaan ja erilaiset kommunikatiiviset ilmiöt. Kun kiinnostuksen painopiste on siirtynyt lauseista laajempiin kokonaisuuksiin ja kontekstivapaasta kielisysteemistä kielenkäyttöön, sellaiset tutkimusalueet kuin tekstilingvistiikka ja keskusteluntutkimus ovat lisänneet suosiotaan. Näissä tutkimusaineistona on autenttinen puhe tai kirjoitus, ei kielentutkijan tuottamat ilmaukset. (Tiittula 1992: 104.)

Tutkimusaiheittani eli puhutussa kielessä esiintyviä partikkeleita on tutkittu

suomalaisissa pro gradu -tutkielmissa 1980-luvulla pääosin puheen suunnittelua heijastavina täytelisäkkeinä tai tilkesanoina (ks. Vuorinen 1979; Ristimäki 1986; Hautalampi 1987). Näissä töissä tutkimuksen painopisteenä on ollut täytelisäkkeiden kvalitatiivisen analyysin sijaan täytelisäkkeiden kvantitatiivinen tutkimus. Vuorisen tutkimuksen jälkeen useat pro gradu -tutkielman tekijät ovat hyödyntäneet hänen työssään käyttämäänsä täytelisäkkeiden määrittelyä ja luokittelua (ks. esim. Itkonen 1984; Ristimäki 1986; Mattila 1989). Tämän takia täytelisäkkeitä käsitellessäni keskityn työssäni pääasiassa Vuorisen tutkimukseen.

1980-luvun puolivälissä Helsingin yliopistossa alkunsa saanut tutkimushanke "Suomalaisen keskustelun keinoja" on tuottanut kolmisenkymmentä keskusteluanalyysin metodein tehtyä pro gradu -työtä ja kuusi lisensiaatintyötä. Tällä hetkellä on tekeillä kaksitoista tohtorinväitöstyötä (Tainio 1997: 9). Omaan tutkimusaiheeseeni liittyen Jutta Kosola (1995) on tutkinut diskurssipartikkelin *no* esiintymistä venäläisten kielenoppijoiden puheessa, ja Marja Suojala (1988) ja Leena Virtanen (1992) ovat tutkineet keskustelun varauksia.

Suomessa keskusteluanalyysi keskittyi 1980-luvun puolivälissä pelkästään arkipuheeseen. Sittenkin keskusteluanalyysin tutkimuskohteena ovat olleet myös institutionaaliset keskustelut, kuten neuvottelut, asiakkaan ja ammattilaisen keskustelut sekä tv-väittelyt. Erityisen merkittävänä tutkimusalueena voidaan pitää afaatikkojen puheen tutkimista vuorovaikutuksen näkökulmasta. Uusin keskusteluanalyysin aluevaltaus on menetelmän soveltaminen mediapuheeseen. (Hakulinen 1996: 20 - 21.)

1.2. Tutkimuksen tavoitteet

Keskusteluntutkimus on tuonut suomalaiseen kielitieteeseen uusia näkökulmia. Perinteiset syntaksi ja semantiikka eivät välttämättä enää riitä puhetilanteissa esiintyvien konventioiden kuvaamiseen. Uusien kielentutkimukseen liittyvien näkökulmien esiintuominen olikin yksi syy siihen, minkä takia halusin tehdä tutkielmani juuri keskusteluanalyysin metodein. Koska keskusteluanalyysiä ei

ole harjoitettu Suomessa Helsingin yliopistoa lukuun ottamatta vielä kovinkaan paljoa ja koska suomen kielen opinnoissani sitä käsiteltiin pintapuolisesti ainoastaan yhdellä valinnaisella kurssilla, koin aiheen haastavaksi.

Tutkimuksen alkuvaiheista asti minulle oli selvää, että halusin tutkia nimenomaan nuorten puhekieltä. Haastatteluaineiston keräämisen jälkeen pro gradu -työni tutkimuskohde valikoitui vähitellen aineiston ei-tarkoitushakuisen kuuntelemisen ja tarkastelemisen kautta. Huomioni kiinnittyi erityisesti muutama aineistossa taajaan esiintyviin pikku partikkeleihin *no*, *tota noin* ja *niinku*. Näistä kiinnostuin erityisesti partikkelista *no*, sillä se on puheessa varsin huomaamaton, ja tämän takia sen esiintymistä puheessa ei pidetä esim. *niinku*-partikkelin tavoin tuomittavana, huonona kielenkäyttönä. Koska tutkimusaineistoni on laaja, tarkastelen ainoastaan yhtä keskustelussa esiintyvää partikkelia. Useamman eri partikkelin yksityiskohtainen, keskusteluanalyyttinen tarkastelu olisi paisuttanut työni aivan liian suureksi.

Tutkimuskohteekseni muodostui näin pääasiassa puhutussa kielessä esiintyvä kielen ilmiö: tarkastelen diskurssipartikkelin *no* 1) esiintymistä, 2) variantteja ja 3) funktiota yhteensä kahdenkymmenen soinilais- ja jyvaskyläläisnuoren haastattelussa. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää ensinnäkin se, millaisen vierusparin jälkijäsenen *no*-partikkeli aloittaa sijaitessaan vuoron alussa ja millaiseen sekvenssiin se sijoittuu puheenvuoron sisällä. Toiseksi, tutkimuksen tarkoituksena on saada selville, minkä takia *no*-partikkeli on sijoittunut tiettyyn kohtaan, eli mikä tehtävä *no*-partikkelilla on kontekstissaan.

Puheenvuoron sisällä *no*-partikkelin edellä tai jäljessä sijaitsee usein jokin pragmaattinen partikkeli, konjunktio (esim. *ja*, *että*, *mutta*). Näin ollen en voi sivuuttaa analyysissäni sitä, millaisten muiden partikkelien kanssa *no* on kombinoitunut, ja mikä tehtävä tällä kombinoitumisella kontekstissaan mahdollisesti on.

Tutkimusmetodini periaatteet lähtevät siis keskusteluanalyysistä, jonka perustavoitteena on eritellä ja kuvata sosiaalista vuorovaikutusta ja puhutun kielen käyttöä. Koska keskusteluanalyysi on luonteeltaan kvalitatiivista, tarkoituksenani ei ole tehdä tilastollisia päätelmiä. Vaikka poikkeen tästä lähtökohdasta

parissa kohden, tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena on analysoida yksittäistapauksia kvalitatiivisesti ja mahdollisimman yksityiskohtaisesti.

Keskustelunanalyysin aineiston olisi hyvä olla spontaania arkikeskustelua, joten yhtenä tutkimukseni tavoitteena onkin tutkia käytännön analyysin kautta, miten keskustelunanalyysi soveltuu haastatteluaineiston analysointiin. Keskustelunanalyysin lähtökohdat edellyttäisivät sellaista aineistoa, jota tutkija ei ole luonut itse tutkimusta varten. Aineiston pitäisi olla peräisin siis sellaisesta aidosta tilanteesta, joka tapahtuu tutkijasta riippumatta. Aitouden käsite on kuitenkin hieman kyseenalainen: keskustelun nauhoittaminen tai kuvaaminen ei kuulu keskustelun arkipäiväisiin toimenpiteisiin, vaan tekee keskustelutilanteesta vääjäämättä epäaidon. Nuolijärven mukaan olennaista autenttisuuden tavoittelussa onkin se, että aineisto pyritään kokoamaan niin luontevasti ja huomaamattomasti kuin mahdollista, mutta kuitenkin siten, että asianomaiselle itselleen kerrotaan riittävästi tutkimuksesta (Nuolijärvi 1990: 127).

Haastatteluaineiston käyttöä diskurssipartikkelien tutkimuksessa puoltaa se, että haastattelu sisältää monenlaisia keskustelullisia elementtejä kuten vieruspareja, kertomuksia, argumentteja, selvityksiä ja ohjeita. Tämän lisäksi haastattelussa esiintyy monologisen diskurssin eri muotoja, kuten erilaisia puheakteja, kertomuksia, selityksiä ja kuvailuja. (Schiffrin 1987: 42.)

Käytän tutkimastani partikkelista nimitystä *diskurssipartikkeli*, jolla tarkoitan sellaista partikkelia, joka jäsentää diskurssia tekstuaalisesti, ja jonka tehtävänä on jäsentää myös vuorovaikutusta. Diskurssipartikkeleilla on puheessa monenlaisia tärkeitä tehtäviä. Ne eivät suinkaan ole sattumanvaraista irtoainesta, vaan "ne mm. ilmaisevat puhujan suhdetta sanomaan ja vastaanottajaan, toimivat jäsennessignaaleina eli osoittavat erilaisia rajakohtia, yhdistävät diskurssin osia toisiinsa, pitävät yllä ja ohjailevat keskustelua, osoittavat epäröintiä, toimivat pehmentiminä ja puheenvuoron varaajina sekä palauteilmauksina." (Tiittula 1992: 61).

Käsittelen tutkittavia ilmauksia nimenomaan diskurssipartikkeleina, ei täytesanoina. Keskustelunanalyysille ominaisten periaatteiden ja käytänteiden mukaisesti en halua luokitella mitään puhutun kielen ainesta pelkäksi puheensuunnittelusta johtuvaksi täytteeksi, vaan tutkimukseni lähtökohtana on se, että

kaikilla kielellisillä valinnoilla on jokin merkitys. Esim. suomalaisen keskustelun keinoja -tutkimushankkeessa tutkijat halusivat erottaa täytesanat ja varaukset (engl. hedges) omiksi luokikseen. Niiden erottaminen toisistaan oli alusta lähtien kuitenkin varsin ongelmallista, ja esim. sanat *tuota* ja *niinku* koodattiin vuoroin kummaksikin. Kooditusta yritettiin tehdä sekä leksikaalisin perustein että tarkkailemalla vuorossa esiintyviä taukoja, vuoron sisältöä ja muita varauksia. Lopulta osoittautui, että koska kategoriat eivät ole diskreettejä, niitä ei voi erottaa toisistaan alkuperäisen suunnitelman mukaan. Aineiston koodittajat tulivatkin siihen tulokseen, että keskustelussa ei tulisi nähdä mitään ainesta pelkästään tauon täyteenä. Tämän lisäksi osoittautui, että analyysissä on huomioitava morfeemien mahdollinen monifunktioisuus: sen lisäksi, että yhteen morfeemiin voi sisältyä monenlaisia potentiaalisia käyttöjä, nämä käytöt voivat olla myös samanaikaisesti voimassa. (Hakulinen 1989b: 38 - 39; Raevaara & Seppänen 1989: 245 - 246.)

Puheen ja puheenvuoron perusyksiköstä käytän Sacksin käyttöön ottamaa puheen rakenneyksikön termiä *lausuma* (utterance), joka vastaa kirjoitetun kielen virkettä. Keskustelun tutkimuksessa ei ajatella, että puheen rakenneyksiköt olisivat poikkeamia jostakin täydellisestä, ideaalista kielestä, kuten täydellisestä lauseesta. Hakulisen mukaan lausuma ei ole kielen rakenteen perusyksikkö *lausun* tavoin, sillä lausumassa finiittiverbi ei ole pakollinen eikä lausumaa tarvitse esim. jakaa lauseenjäseniin. Lausuma voi siis sisältää yhden tai useamman sisäkkäisen tai perättäisen lauseen, tai se voi olla vaikkapa yksisanainen huudahdus. Useimmiten lausuma on prosodinen kokonaisuus, vaikka syntaksi tai prosodia eivät välttämättä kuljekaakaan käsi kädessä: yhdessä prosodisessa kokonaisuudessa voi olla useampikin kuin yksi lause. (Hakulinen 1997: 37.)

Pro gradu -työni rakentuu siten, että johdannon jälkeisessä toisessa luvussa tarkastelen keskustelunanalyysin periaatteita ja työhöni liittyviä keskeisiä käsitteitä, joita käytän myös aineiston analyysissä. Luvun 2.2. tarkoituksena on pohtia keskustelun ja haastattelun ominaispiirteitä; yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Kolmannessa luvussa analysoin tutkimusaineistossa esiintyvien *no*-diskurssipartikkeleiden käyttöä eli pyrin vastaamaan tutkimukseni tavoitteisiin. Analyysin lomassa esittelen myös *no*-partikkeleista ja muistakin työhöni liittyvistä

partikkeleista aiemmin saatuja tutkimustuloksia.

1.3. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu kahdestakymmenestä haastattelusta. Haastattelin keväällä 1995 kymmentä Soinin peruskoulun kahdeksaluokkalaista, viittä tyttöä ja viittä poikaa. Myöhemmin syksyllä 1995 haastattelin kymmentä Jyväskylän normaalikoulun yhdeksäsluokkalaista, joista Soinin aineiston tavoin viisi oli tyttöjä ja viisi poikaa. Haastateltavat ovat syntyneet kaikki vuonna 1980. Soinilais-haastateltavat ovat yhtä lukuun ottamatta syntyneet ja asuneet koko elämänsä Soinissa. Jyväskyläläishaastateltavat ovat kaikki syntyneet Jyväskylässä ja asuneet Jyväskylässä koko elämänsä.

Nauhoitin haastattelut Soinissa Soinin peruskoulun musiikkiluokassa ja Jyväskylässä Jyväskylän normaalikoulun äidinkielen kirjastossa. Haastateltavat viettävät suuren osan päivästänsä koulussa, joten mielestäni koulu oli haastateltaville tarpeeksi tuttu ja tavallinen ympäristö haastattelun suorittamiseen. Haastattelin tutkittavia äidinkielen tuntien aikana, ja järjestelyt sujuivat kouluissa hyvin: opettajat suhtautuivat työhöni myönteisesti, ja suurin osa haastateltavista osallistui haastatteluun innokkaasti. Tutkimukseen osallistujien motivaatiosta kertoo se, että he kaikki tulivat haastatteluun vapaaehtoisesti, kenenkään heitä siihen pakottamatta.

Nauhoitin haastatteluja kultakin oppilaalta 20 - 30 minuuttia ja lopulliseen tutkimusaineistoon otin kustakin haastattelusta 20 minuuttia. Pro gradu -tutkielmani aineisto koostuu siis kokonaisuudessaan kahdestakymmenestä kahdenkymmenen minuutin pituisesta haastattelusta. Haastattelujen edetessä totesin, että haastattelu-aika oli suurimmalle osalle oppilaista sopiva, mutta osalle kuitenkin liian pitkä. Kun haastateltava vastasi kysymyksiini hyvinkin lyhyesti eikä esim. halunnut tai osannut perustella mielipiteitään, kahdenkymmenenkin minuutin puheen tallennus tuntui varsin työläältä.

Ennen varsinaista nauhoitusta kerroin haastateltaville lyhyesti itsestäni ja

siitä, että työni tavoitteena on tutkia koululaisten puhekieltä. Yritin vapauttaa ja rentouttaa nauhoitusilmapiiriä siten, että kyselin haastateltavilta mm. näiden edellisistä koulutunneista: mitä he ovat tänään opiskelleet, onko koulupäivä ollut mukava, mitä he aikovat tehdä koulun jälkeen jne.

Varsinainen nauhoitettu haastattelu alkoi henkilötietojen kyselyllä, minkä jälkeen aloitin varsinaisen haastattelun, jossa kysymykset etenivät haastateltavan lapsuudesta ja nuoruudesta tähän päivään. Puheenaiheina olivat mm. koulu, mieliaineet, luokkaretket, koulun juhlissa esiintyminen, harrastukset, matkustelu, nuorten vapaa-ajanviettomahdollisuudet, rippileirin tai -koulun käyminen, ammatinvalinta ja tulevaisuuden toiveet. Haastattelun loppupuolella kyselin haastateltavilta heidän käsityksistään omasta kielenkäytöstään ja paikkakunnan murteesta tai puhekielestä. Jotta haastattelutilanne olisi ollut tutkittavalle mahdollisimman mukava, syvennyimme tarkemmin sellaisiin aiheisiin, josta tämä selvästikin halusi puhua ja oli kiinnostunut. Haastateltavalla oli täysi vapaus tuoda keskusteluun mukaan uusia aiheita, joten haastattelussa edettiin pitkälti haastateltavan ehdoilla. Jos haastateltava ei halunnut ottaa vastuuta keskustelun etenemisestä, haastattelija toi esiin uusia puheenaiheita ja huolehti siitä, että keskustelu jatkui.

Pro gradu -työni tutkimusaineistoon kuuluvat nauhoitteet ovat säilytteillä Jyväskylän yliopiston Suomen kielen laitoksessa. Tutkimusaineiston kahdestakymmenestä litteroinnista kuusitoista litteroitiin alunperin suomen kielen cum laude -opintojen kielentutkimuksen menetelmät -kurssin harjoitustöinä. Tällöin nauhoitteiden litteroinnissa noudatettiin fennistiselle puhekielen tutkimukselle tyypillistä ns. puolikarkeaa transkriptiota. Olen kuitenkin kuunnellut nauhat uudelleen ja muuttanut litteroinnin keskustelunalyysille tyypilliseksi litteroinniksi, joka noudattaa suurilta osin Gail Jeffersonin keskustelunalyysia varten kehittämää litterointia (vrt. Atkinson - Heritage 1984).

Keskustelunalyysin litterointitapa on varsin pikkutarkka, sillä siinä huomioidaan kielellisten ilmiöiden lisäksi myös ei-kielelliset ilmiöt, kuten tauot, nauru, epäröinnit tai sisäänhengitykset. Analysoitaessa luonnollista vuorovaikutustilannetta tutkija ei voi sivuuttaa sellaisia ei-kielellisiä piirteitä, joita puhujat

saattavat käyttää hyväkseen vuorovaikutuskeinoina. Jokainen naurahdus tai sisäänhengitys ei ole tietenkään välttämättä merkityksellinen, mutta analyysin tehtävänä onkin selvittää, millä ehdoin niitä käytetään vuorovaikutuksessa resursseina. (Hakulinen 1996: 16.)

Omassa litteroinnissani olen huomionut mm. puheen intonaation, äänneiden tai tavujen painotuksen, äänneiden pituuden, puheen voimakkuuden, äänen laadun (nariseva, nauruinen) hengityksen ja tauotuksen. Atkinsonin ja Heritagen kehittämästä litterointisysteemistä poiketen olen merkinnyt tauot kolmiasteisella viivoituksella, joista yksi viiva merkitsee lyhyttä, kaksi viivaa pitkää ja kolme viivaa poikkeuksellisen pitkää taukoa. Äänneiden pituuksissa olen huomionut keskustelunanalyysille tyypillistä litterointitapaa tarkemmin myös puolipitkät äänteet.

Koska korostin haastateltaville ennen nauhoitusta, että keskustelu on ehdottoman luottamuksellista eikä haastateltavien nimiä mainita missään tutkimuksen vaiheessa, olen käyttänyt heistä koodeja. Haastateltavien ensimmäinen koodimerkki viittaa haastateltavan asuinpaikkaan: J tarkoittaa jyväsyläläistä, S soinilaista. Seuraava merkki kertoo haastateltavan sukupuolen: T tarkoittaa tyttöä ja P poikaa. Olen numeroinut sekä soinilais- että jyväsyläläishaastateltavat. Koska haastateltavia oli molemmissa ryhmissä viisi tyttöä ja viisi poikaa, olen numeroinut molemmat ryhmät yhdestä viiteen. Tutkimukseen osallistujat on koodattu kaikkineen siis seuraavasti: ST 1, ST 2, ST 3, ST 4, ST 5; SP 1, SP 2, SP 3, SP 4, SP 5; JT 1, JT 2, JT 3, JT 4, JT 5; JP 1, JP 2, JP 3, JP 4 ja JP 5. Haastattelijan koodimerkinä ovat hänen nimikirjaimensa KV (Kirsi Vuorenmaa).

2. TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

2.1. Keskustelunanalyysin periaatteita

Keskustelunanalyysin (conversation analysis) taustalla on sosiologinen suuntaus, etnometodologia (ethnos + methodos), jonka kehitti 1950- ja 1960-luvuilla yhdysvaltalainen Harold Garfinkel. Hän kiinnostui tutkimaan sitä, miten ihmiset selviävät arkielämästään, millaista päättelyä ja ymmärrystä arkielämän tapahtumien ennakointi ja tulkitseminen edellyttää sekä millaisia ovat ihmisten arkitoimintaa säätelevät normatiiviset olosuhteet ja säännöt. Etnometodologia tutkii siis niitä menetelmiä, joiden avulla yhteiskunnan jäsenet luovat sosiaalista järjestystä arkitoiminnassaan ja puheessaan. Arkitoiminnan sosiaaliset rakenteet ja prosessit ovat tunnistettavissa ja tarkkailtavissa luonnollisen kielen kautta: ne syntyvät yhteisön jäsenten pyrkimyksistä jäsentää rationaalisesti omaa toimintaansa. Ihmisten kielenkäyttö kertoo sosiaalisesta todellisuudesta, jota arkipuhe kuvaa ja samalla tuottaa. (Hakulinen 1996: 12 - 13; Piirainen-Marsh 1996.)

Tänä päivänä keskustelunanalyysi on tärkeä osa etnometodologista tutkimusta, ja sen metodologiset ja sisällölliset vaikutukset ovat levinneet monille tieteenaloille, kuten lingvistiikkaan, sosiaalipsykologiaan, antropologiaan ja kognitiotieteeseen. Tieteenalan perustan loi Harvey Sacks yhdessä Emanuel Schegloffin ja Gail Jeffersonin kanssa. Heidän tutkimuskohteenaan oli keskustelun vuorovaikutus. Näiden kolmen tutkijan jälkeen useat tutkijat ovat julkaisseet kirjoituksia uusista aihepiireistä. Tutkimusaiheina ovat olleet esim. katseiden ja eleiden rooli vuorovaikutuksessa, kommunikaatio sosiaalisissa instituutioissa ja keskustelun jäsenyisyys. (Heritage 1984: 233.)

Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin edustaman vuorovaikutuksen analyysin lisäksi keskustelunanalyysillä on yhteyksiä sosiolingvistisen vuorovaikutuksen analyysiin ja diskurssintutkimukseen, jonka teoreettisena viitekehyksenä on

puheaktiteoria (Nuolijärvi 1990: 117). Diskurssintutkimuksen merkittävistä edustajista voidaan mainita ns. birminghamilaisen koulukunnan edustajat J. Sinclair ja M. Coulthard, jotka tutkivat aikoinaan kouludiskurssia: miten oppitunti rakentuu, millaista oppilaan ja opettajan välinen keskustelu on luokassa jne. Diskurssi- ja keskustelunanalyysi eroavat kuitenkin varsin paljon toisistaan, vaikka niiden tutkimuksen kohteena onkin sama perusasia eli se, miten keskustelua käydään ja miten sitä ymmärretään. Diskurssianalyysi on teoreettisempi ja intuitiivisempi verrattuna keskustelunanalyysiin, jonka tavoitteena on tutkia ja tulkita spontaania interaktiota. (Nuolijärvi 1990: 117.) Kun diskurssianalyysin pohjana ovat teoriaan perustuvat kategoriat, keskustelunanalyysin lähtökohtana ovat aineistosta nousevat kategoriat ilman ennakkokategorioita tai oletuksia (Luukka 1996).

Keskustelunanalyysin tutkimuskohteena ovat olleet erityisesti ns. arkikeskustelut, joissa puhujien puhumisjärjestystä, puheenvuorojen pituutta ja keskustelun aihetta ei ole määrätty ja puheenvuorojen vaihtuminen on vapaata (Tiittula 1992: 107). Arkipäiväisen keskustelun tutkimiseen kuuluu myös erilaisten institutionaalisten tilanteiden tutkimus, eli tutkimuskohteena voivat olla haastattelut, neuvottelut, opetustilanteet tai vaikkapa poliittiset puheet (Hakulinen 1994: 10). Arkipäivän spontaania vuorovaikutusta ja institutionaalista vuorovaikutusta ei voi eikä tarvitse erottaa toisistaan jyrkästi. Olennaista on huomata kontekstien väliset erot: arkikeskustelujen konteksti on aina toinen kuin minkä tahansa institutionaalisen keskustelun konteksti. (Nuolijärvi 1994: 51.) Täytyy myös huomioda se, että institutionaaliset vuorovaikutustilanteet voivat sisältää hyvinkin runsaasti spontaaneja aineksia, samoin kuin spontaaneista vuorovaikutustilanteista voi muodostua hyvinkin formaalisia ja virallisia tilaisuuksia.

Keskustelunanalyysin metodologiassa tutkimusaineiston on koostuttava luonnollisista vuorovaikutustilanteista. Tutkimuksen tavoitteena ei ole teorioiden muodostus tai hypoteesien testaus, vaan pyrkimyksenä on aineistoon perustuvan empiiristen havaintojen tuottaminen. (Piirainen-Marsh 1996.) Spontaani puhetilanne nähdään siis ennen kaikkea toimintana, jossa kieltä käytetään vuorovaikutukseen. Heritagén mukaan keskustelunanalyysin tutkimusmenetelmillä on muutamia rajoituksia. Ensinnäkin keskustelunanalyysissä ei käytetä sellaisia haastatte-

lumenetelmiä, jotka perustuvat haastateltavan omiin kuvauksiin käyttäytymisestäään, vaan keskustelunanalyysissä tutkija havainnoi haastateltavan todellista käyttäytymistä. Keskustelunanalyysi ei myöskään hyväksy sellaisia havainnointimenetelmiä, joissa aineisto kootaan esikoodatuille lomakkeille. Lisäksi tutkija ei saa käyttää intuitiotaan keksiäkseen esimerkkejä vuorovaikutustilanteiden käyttäytymisestä. Neljänneksi, kiellettyjä ovat sellaiset menetelmät, joissa tutkittavan käyttäytymistä manipuloidaan jollakin tavoin. Näitä neljää menetelmää välteetään, koska niissä tutkija ei saa kerätyksi kaikkia luonnolliseen vuorovaikutustilanteeseen liittyviä yksityiskohtia ja koska niissä yksityiskohtia korvataan vuorovaikutukseen liittyvillä idealisoinneilla. (Heritage 1984: 236.)

Keskustelunanalyysin tutkimusmetodina käytetään edellisten sijaan aineiston nauhoittamista ja litteroimista sekä mahdollisesti keskustelutilanteen tallentamista videokameralla. Analyysiprosessissa aineistoa kuunnellaan, katsellaan ja tarkkaillaan useaan kertaan. Tutkija testaa tulkintahypoteeseja systemaattisesti ja eksplikoi eli selittää havaintojaan tarkasti. Havainnot perustuvat niihin seikkoihin, joita osanottajat tuovat ilmi toisilleen. Havainnot tai tulkinnat eivät saisi perustua ennalta valittuihin oletuksiin tai kategorioihin, vaan pyrkimyksenä on osanottajien omien tulkintakeinojen jäljittäminen. (Piirainen-Marsh 1996.) Koska tutkija ei saa ryhtyä aineiston analysointiin jo valmiiden ennakkokategorioiden kanssa, on vaikea tietää, mitä tämä vaatimus koskee. Voiko tutkija käyttää tutkimuksessaan sellaisia arkikieleen vakiintuneita sanoja kuin kysymys, varaus tai juoruilu, vai ovatko ne "sopimattomia" tutkijan käytettäväksi. Olennaista tässä on kuitenkin se, että tutkija on valmis hyväksymään ennakkokäsityksensä muuttumisen eikä liitä käyttämäänsä käsitteeseen pelkästään ennalta määriteltyjä ominaisuuksia ja merkityksiä. (Hakulinen 1996: 22.)

Keskustelunanalyysin näkökulmana on keskustelun osallistujan näkökulma, ja tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten ihmiset keskustelevat arkipäivän tilanteissa (Luukka 1996). Etnometodologisen keskustelunanalyysin näkemyksen mukaan tutkija ei voi erottaa sitä, *mitä* sanotaan, siitä, *miten* se sanotaan. Näin tutkimuksen lähtökohtana on se, että jokaisella kielellisellä valinnalla on jokin potentiaalinen merkitys. Merkityksellisyys tai merkitys ymmärretään siis laajasti;

se ei rajoitu ainoastaan lausumien propositionaaliseen tai faktuaaliseen sisältöön. Esim. puheen sanamerkityksen dekodeeraamisen lisäksi puheen vastaanottaja sopeuttaa kuulemansa myös siihen tilanteeseen, jossa tämä ottaa puheen vastaan. (Hakulinen 1994: 10.) Analyysin tavoitteena onkin saada esiin ymmärtävä, syvä ja todellisuutta vastaava kuva yksittäisistä keskusteluista tai keskustelun mikroilmiöistä (Luukka 1996).

Keskustelunanalyysi on luonteeltaan deskriptiivistä. Yksittäisten tapausten kuvaus ja keskustelun yleisten periaatteiden ja perusmekanismien kuvaus ovat tilastollisten tulosten kuvausta tärkeämpiä, sillä tilastot eivät välttämättä kerro yksittäisistä keskusteluista mitään. Keskusteluntutkijoita onkin joskus syytetty juuri siitä, että he ovat kyvyttömiä tekemään yleistyksiä. Samoin keskustelunanalyysiä on kritisoitu siitä, että sillä joko ei ole teoreettista viitekehystä tai sitten se on vaihteleva. Kokonaiskuvan saaminen voi olla vaikeaa, ja pahimmillaan keskustelunanalyysi on irrallisten esimerkkien kuvausta ilman järjestelmällistä systematiikkaa. Näiden lisäksi keskustelunanalyysi on saanut kritiikkiä siitä, että siinä esitettävien tulkintojen perustelu on vaikeaa. Toisaalta keskustelunanalyysin etuja ovat mm. analyysin keskustelijälähtöisyys ja vuorovaikutuksen kunnioitus. (Luukka 1996; Tiittula 1992: 107.)

2.2. Keskustelun ja haastattelun ominaispiirteitä

Leiwon ym. mukaan keskustelu ei ole olemassa selvärajaisesti, sillä keskustelun ja muun vuorovaikutuksen, esim. äänettömän yhteistyön, rajaaminen on määrittelykysymys. Keskustelun edellytyksenä on kuitenkin se, että siinä on tulkittavia viestejä, joita nonverbaliikka ja ei-kielelliset keinot voivat täydentää tai korvata. Tulkittavat viestit ovat yleensä puhetta. Tämän lisäksi viestijän on saatava keskustelussa välitöntä palautetta viesteistään. Palautetta voi olla myös se, että vastaanottaja torjuu viestin tai ei ota viestiä vastaan. Kolmanneksi keskustelussa esiintyy keskustelun määrittelylle tärkeitä kontaktisignaaleja, jotka osoittavat, onko viestintä mahdollista, onko kanava avoinna tai suljettuna. Keskustelun

kuvauksessa olennaista on se, miten kontaktiin pyritään tai miten sitä vältetään, miten kontaktiviestit torjutaan tai vastaanotetaan. Neljänneksi keskustelussa esiintyy esim. puheenvuoron loppumiseen tai jatkumiseen liittyviä vuorovaihtosignaaleja ja kanavan haltuunoton signaaleja. (Leiwo ym. 1992: 63 - 65.)

Piirainen-Marsh viittaa Psathasiin luetellessaan neljä keskustelun perusole-tusta: 1) Keskustelu on merkityksellistä toimintaa niille, jotka toimintaan osallistu-vat. 2) Keskustelutoiminnalla on luonnollinen järjestys, joka voidaan löytää yksi-tyiskohtaisen havainnoinnin ja analyysin avulla. 3) Keskustelun järjestys on osan-ottajien aktiivisen toiminnan tulos. 4) Keskustelun järjestys näkyy siinä, miten osanottajat itse ja yhteistyössä järjestävät toimintaansa, ja juuri keskustelun tutkijan tehtävänä on löytää ja kuvata tätä järjestystä. Keskustelun tutkijan tehtävänä on siis analysoida ja kuvata sitä, miten osanottajat tuottavat ja ymmär-tävät omaa ja toistensa toimintaa konkreettisissa vuorovaikutustilanteissa. (Piirainen-Marsh 1996.)

Keskusteluun osallistujat jaetaan tavallisesti puhujaan ja kuulijoihin, joista huomionkohteena on yleensä puhuja. Koska keskustelun ajatellaan muodostuvan nimenomaan *puhujien* tuottamista toisiaan seuraavista puheenvuoroista, usein unohtuu, että tällöin kaikilla keskusteluun osallistujilla on kuitenkin ratkaiseva vaikutus siihen, mitä ja miten asia sanotaan. Kuulijalla on vaikutusta puhujan käyttäytymiseen ja ilmaisuihin, ja keskustelussa voi esiintyä myös ns. kollektiivista puhetta, jolloin osallistujat yhdessä tuottavat puhetta. Kun keskustelu on vilkasta, puhujan ja kuulijan roolit vaihtuvat nopeasti ja saattavat mennä päällekkäin siten, että niitä on vaikea erottaa toisistaan tai kuulijan kommenteista. Näin ollen käsitteiden *puhujia* ja *kuulijia* sijaan olisikin parempi puhua *äänessäolijoista* ja *osallistujista*. Nimitykset osoittaisivat selvemmin sen, että keskustelussa kaikki osapuolet ovat mukana vaikuttamassa keskustelun kulkuun. (Tiittula 1992: 111 - 112.)

Yksi keskustelun ominaispiirteistä on se, että sen interaktio on sekä lokaali-
sesti että globaalisesti rakenteellisesti järjestäytyntä. Tiittulan mukaan "keskus-
telijat jäsentävät yksittäiset toimintonsa kompleksisiksi kokonaisuuksiksi".
Keskustelun organisoituminen lokaalisella tasolla (puheenvuorojen taso) tapahtuu

tietyn globaalisen kuvion, skeeman puitteissa, jolloin esim. virallinen kokous organisoituu eri tavalla kuin arkikeskustelu. Globaalinen ja lokaalinen rakenne kuuluvat kiinteästi yhteen, sillä yksittäiset ilmaukset ja toiminnot, puheenvuorot synnyttävät globaalisia rakenteita, jotka taas antavat lokaaliselle rakenteelle toiminnalliset puitteet ja tulkintakehykset. Esim. puheenvuorojen vaihtumisella on olennainen vaikutus keskustelun teeman käsittelyyn. (Tiittula 1992: 126.)

Keskustelu on siihen osallistuvien välinen interaktiivinen vuorovaikutustapahtuma, ja keskustelun toiminta on luonteeltaan dynaamista. Keskustelulle on tyypillistä se, että se rakentuu yhteisenä toimintana lokaalisesti eli tässä ja nyt, puheenvuoro puheenvuorolta. Koska keskustelua ei voi suunnitella täydellisesti etukäteen muodollisimmissakaan keskusteluissa, keskusteluun osallistuvien toimintaa ei voi tarkkaan ennakoida. Keskustelun lokaalisuuteen liittyy rakenteen lisäksi myös merkitys. Keskusteluun osallistujan jokaisella puheenvuorolla on omat rajoituksensa ja odotuksensa seuraavalle puheenvuorolle, joka taas vastaanotetaan ja ymmärretään näiden odotusten ja rajoitusten puitteissa. Näin ilmaukset saavat merkityksensä tietyssä kontekstissa, ja ne sekä luovat että määrittävät kontekstia. (Tiittula 1992: 108 - 109, 125.)

Keskustelu rakentuu sekventiaalisesti: puheenvuorot eivät ole irrallisia ilmauksia, vaan jokainen puheenvuoro kuuluu osaltaan toiminnalliseen ja semanttiseen kokonaisuuteen. Keskustelussa toisiaan seuraavat osat ovat siis keskenään kiinteässä suhteessa ja tietyssä järjestyksessä. Keskustelun sekventiaalisuus tulee esiin erityisesti ns. vieruspari-ilmauksissa, joiden osat (esim. kysymys ja vastaus, ehdotus ja siihen reagointi, mielipide ja sen kommentointi) tekevät toinen toisensa välttämättömiksi, seuraavat toisiaan tietyssä järjestyksessä ja ovat eri puhujien tuottamia. Tällaista periaatetta, jonka mukaan tietyyntyyppistä toimintaa seuraa juuri sille toiminnalle odotuksenmukainen toiminta, kutsutaan konditionaalisen relevanssin periaatteeksi. Konditionaalisen relevanssin täyttyminen ja noudattaminen näkyy keskustelussa silloin, kun keskustelijat ymmärtävät toisiaan. Reagoidessaan odotuksenmukaisesti edellisen puhujan ilmaukseen keskustelija osoittaa ymmärtäneensä puhujan tarkoituksen. Puhujan kannalta reaktio on relevantti juuri siinä nimenomaisessa yhteydessään. Keskustelijoiden

valinnat, joilla esim. vierusparin jälkimmäinen jäsen täytetään, ovat kuitenkin keskenään erilaisia: toiset valinnat ovat preferoidumpia ja odotuksenmukaisempia kuin toiset. Preferoitu vaihtoehto on esimerkiksi myönteinen vastaus kutsuun, preferoimaton vaihtoehto taas kielteinen vastaus kutsuun. Keskustelun sekventiaalista jäsentymistä kutsutaan ns. preferenssihierarkiaksi. (Tiittula 1992: 123.)

Sacks ym. (1974) on tutkinut keskustelun vuorottelujäsennystä eli puheenvuorojen vaihtumismekanismia. Tutkimuksen mukaan keskustelulle on tyypillistä se, että puhujat vaihtuvat ja useimmiten yksi puhuu kerrallaan. Päällekkäisyyksiä tapahtuu, mutta ne kestävät lyhyen ajan. Yleensä siirtymä vuorosta toiseen vuoroon tapahtuu sujuvasti, eikä katkoksia tai pitkäkestoisia päällekkäisyyksiä esiinny. Vuorojen järjestys ja pituus vaihtelee, eikä keskustelun pituutta tai vuorojen sisältöä ole määrätty ennalta. Ennalta määrättyä ei ole myöskään se, miten vuorot jakautuvat kaikkien puhujien kesken. Lisäksi vuoroja jaetaan jonkinlaisen annostelun avulla, ja keskustelun eri kohdissa on käytössä erilaisia vuoron rakenneyksiköitä. Lopuksi Sacksin ym. artikkelin mukaan vuoronvaihdossa tapahtuvia häiriöitä ja rikkomuksia voidaan keskustelun aikana korjata. Jos jokin näistä seikoista on puhetilanteessa ennalta määrätty, kyseessä ei ole keskustelu, vaan jokin muu puheen vuorottelusysteemi, kuten neuvottelu, haastattelu tai kokous. (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974: 700 - 701.)

Liisa Tiittula tarkoittaa keskustelulla dialogista diskurssia, johon kuuluu mm. arkikeskustelu, neuvottelu ja haastattelu. Keskustelu voi olla muodollista tai epämuodollista, spontaania tai vähemmän spontaania, mutta harvoin kuitenkin täysin suunniteltua. (Tiittula 1992: 108.) Tiittulan luettelemista dialogisista diskursseista esim. haastattelut voivat poiketa melko paljon toisistaan, sillä informantit suhtautuvat mikrofoneihin eri tavoin. Vaikka haastattelussa tilanteesta pyritään tekemään informaalinen, luonteva arkikielinen juttuhetki, se voi muuttua formaaliseksi, mikä merkitsee yleensä kirjakielen vaikutuksen kasvua. Puhetilanteen muodollisuuden jatkumon toisessa päässä ovat arkiset rupattelut eli ns. vapaat tilanteet ja toisessa päässä tarkkaan säänneltyt, statusta korostavat ja erilaisia intressejä ajavat viralliset tilanteet. (Suojanen 1982: 17, 147.)

Keskustelutyypinä haastattelu sijoittuu yleensä lähemmäs muodollista kuin

vapaata keskustelua, sillä esim. Suojasen mukaan vapaissa tilanteissa puhujat voivat puhua yhtä aikaa ja keskeyttää toisensa. Lisäksi he voivat ottaa tilapäisiä rooleja, esittää sellaista mihin ei sitouduta ja puhua arkisista aiheista. Muodollisissa keskusteluissa puhujan on annettava sanoa sanottavansa, statukseltaan ylempi tekee useimmat aloitteet, topiikin valinta on rajoitettua ja rooleilla ja käsityksillä leikkittely on paheksuttavaa. (Suojanen 1982: 147.)

Haastattelussa haastattelijan ja haastateltavan lähtökohdat eivät ole tasavertaiset, sillä haastattelija on suunnitellut haastattelun rungon yleensä etukäteen ja tietää haastattelun tavoitteet jo ennen haastattelua. Lisäksi haastattelu poikkeaa prototyyppisestä keskustelusta puhetilanteeseen osallistuvien roolien suhteen: haastattelijalla on kysyjän, keskustelun ohjaajan ja johdattajan rooli ja haastateltavalla vastaajan rooli. Spontaanissa keskustelussa nämä roolit ovat keskustelijoiden valtasuhteesta riippuen yleensä molemmilla. Koska tutkimuksessa haastatteluun osallistujat eivät ole täysin "tasavertaisia" keskenään, haastattelutilanne muistuttaa tältä osin institutionaalista keskustelua (ks. institutionaalista keskustelusta lisää esim. Peräkylä 1997.)

Tiittula viittaa Biberiin (ks. tarkemmin Biber 1988), joka on tarkastellut puheen ja kirjoituksen eroja kuuden dimension avulla. Nämä dimensiot voivat olla yhtenä mahdollisena lähtökohtana myös keskustelun ja haastattelun pohdinnalle. Ensimmäinen dimensio on *sitoutunut vs. informatiivinen diskurssi*, jossa haastattelu sijoittuu sitoutuneeseen diskurssiin siten, että tämän interaktiivisen dimension ääripäätä edustavat selvimmin puhelin keskustelut ja kasvokkaiset keskustelut, sitten spontaanit puheet, haastattelut ja lopuksi henkilökohtaiset kirjeet. Sitoutuneeseen diskurssiin kuuluu tuottajan vahva henkilökohtainen sitoutuneisuus, ja diskurssin ensisijaisena tarkoituksena on interaktio. Interaktiivisille tuotoksille tyypillisiä piirteitä ovat mm. varaukset ja diskurssipartikkelit. (Tiittula 1992: 99 - 100.)

Biberin toisessa dimensiossa eli *narratiivisessa vs. ei-narratiivisessa diskurssissa* keskustelu sijoittuu näiden kahden keskivaiheille, sillä keskustelussa esiintyy sekä narratiivisia että ei-narratiivisia jaksoja. Kolmantena dimensiona Biber esittää *eksplisiittisen vs. tilannesidoksisen referenssin*, jossa keskustelut edustavat tilannesidok-

sisiä tekstejä, ja haastattelut sijoittuvat jatkumon keskivaiheille. Niille molemmille on tyypillistä runsaat viittaukset puhujan tilanteeseen. Muissa Biberin dimensioissa keskustelu, yhdessä kaunokirjallisuuden kanssa, edustaa *abstraktissa vs. ei-abstraktissa informaatiossa* ei-abstraktia informaatiota. Puheet ja haastattelut kuuluvat *informaatiopainotteiseen spontaaniin diskurssiin*. (Tiittula 1992: 100.)

Kysymykseen, onko haastattelu lainkaan keskustelua, voidaan siis vastata Biberin puheen ja kirjoituksen dimensioihin viitaten, että haastattelu on yksi puhutun kielen jatkumolla sijaitseva diskurssin muoto. Biberin kehittelemistä dimensioista haastattelua voidaan puolestaan kuvata varsin osuvasti informaatiopainotteiseksi spontaaniksi diskurssiksi. Haastattelun perusfunktionahan on se, että haastateltava tuottaa mahdollisimman spontaanisti haastattelijan haluamaa tietoa. Haastateltavan tehtävänä ja tavoitteena on antaa sellaisia vastauksia, joiden tämä olettaa tyydyttävän haastattelijaa. Kielentutkimushaastattelussa haastattelijan ensisijaisena tarkoituksena ei ole kuitenkaan saada *tietoa* haastateltavalta, vaan tärkeämpää on ensinnäkin saada tämä puhumaan ja toiseksi saada puhe tallennettua.

Pro gradu -työni nauhoitetuissa haastatteluissa tavoitteenani oli luoda vapaa ja avoin ilmapiiri haastateltavan ja haastattelijan eli itseni välille. Pyrkimyksenäni oli saada haastattelukontekstissa keskustelusta mahdollisimman epämuodollista. Haastateltavat saivat halunsa mukaan ilmaista täysin vapaasti omia tunteitaan, kokemuksiaan ja ajatuksiaan. Useimmiten sekä haastateltava että haastattelutilanne vapautuivat sitä mukaa, kun keskustelu eteni. Täytyy kuitenkin muistaa, että osa haastateltavista oli jo luonteeltaan muodollisempia ja varauksellisempia kuin toiset, jolloin heidän olemuksensa vaikutti siihen, että keskustelusta tuli muodollisempi. Näin ollen puhetilanteen tai haastattelijan lisäksi myös haastateltava itse vaikutti haastattelun formaalisuuteen tai informaalisuuteen. Toisaalta täytyy huomioda myöskin se, että keskustelu ei voi olla täysin vapaata ja informaalista, jos siihen osallistujat ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta toisilleen tuntemattomia ihmisiä.

Muutamia kohtia tutkimuksen haastatteluista ei voi kutsua niihin osallistuvien roolien perusteella puhtaasti haastatteluiksi, vaan mukana on myös spon-

taanimpia sekvenssejä, joissa haastattelija - haastateltava -asetelma unohtuu. Näin tapahtui erityisesti nuorten vapaa-aikaan liittyvissä keskustelunaiheissa. Valtaosa haastatteluista sujui kuitenkin perinteisen haastattelukäytännön mukaisesti, jolloin haastattelija pelkästään kysyi ja haastateltava vastasi. Haastattelijan aktiivisuus haastattelutilanteessa riippui paljolti haastateltavan puheliaisuudesta. Jos haastateltava oli varsin niukkasanainen, haastattelijan tehtävänä oli kannustaa ja kehottaa tätä itsensä ilmaisuun. Tällöin haastattelijan oli tehtävä myöskin runsaasti jatkokysymyksiä tai vastausta tarkentavia kysymyksiä. Jos haastateltava oli puhelias, haastattelijan tehtävänä oli lähinnä ohjata keskustelua eteenpäin.

Tutkimuksessa haastateltavien puheenvuorot vaihtelivat lyhyistä myöntävistä tai kieltävistä minimipalautteista pitkiin kertomuksiin ja muisteluihin. Kuiri puolestaan toteaa aineistonsa murrehaastattelujen olleen yleensä sellaisia, että haastattelijan lyhyiden puheenvuorojen kanssa vaihtelivat haastateltavien pitkät, monologimaiset puheenvuorot, ja vain harvoin haastattelu muuttui lyhyiden puheenvuorojen vaihteluksi normaalin, arkisen keskustelun tapaan (Kuiri 1987: 115).

2.3. Diskurssipartikkelit

Suomalaisessa lingvistiikassa kielentutkijat ovat pitäneet diskurssipartikkeleita täytelisäkkeinä, täytesanoina tai syntaktisesti irrallisina aineksina. Käsite *täytelisäke* esiintyy ensimmäisen kerran Virittäjässä vuonna 1945 ilmestyneessä Paavo Ravilan artikkelissa "Lauseeseen liittyvät irralliset ainekset". Ravila ehdottaa, että esim. interjektioita, puhuttelusanoja ja lauseadverbiaaleja alettaisiin nimittää lauseenlisäkkeiksi. Nimitys itsessään osoittaisi sen, että on kysymys sellaisesta kielenaineksesta, joka ei kuulu täysin kiinteästi muun lauseen yhteyteen. Ravila jaottelee lauseenlisäkkeet huudahdus-, puhuttelu-, selvittely- ja täytelisäkkeisiin sekä kieliopillisiin lisäkkeisiin. Täytelisäkkeet ovat sellaisia sanontoja tai sanoja, joilla ei ole puheessa mitään varsinaista ajatussisältöä. Ne eivät myöskään ilmaise minkäänlaista tunnetta, vaan antavat puhujalle pienen lepo hetken, jotta tämä voisi keskittää ajatuksensa paremmin sanottavansa jatkamiseen. Tällaisina esimerk-

keinä Ravila mainitsee täytelisäkkeet *annas olla, älä huoli, kuinka olikaan, no, mitäs ja tuota noin*. (Ravila 1945: 14 - 15.)

Aarni Penttilä ja Osmo Ikola jatkavat kieliopissaan Ravilan aloittamaa täytelisäkkeen määrittelylinjaa (ks. Penttilä 1963: 79, 544 - 545; Ikola 1986: 163.) Virittäjän artikkelissa "Sanojen ja sanaliittojen toistunnasta" Penttilä kuitenkin mainitsee, että eräät toistumista eivät ole pelkästään täytelisäkkeitä, vaan niillä voi olla jonkinlainen ilmaisutehtäväkin. Ne voivat nimittäin lieventää ilmausta ja ilmaista epäröintiä tai arastelua. Tällaisena esimerkkinä hän mainitsee toistuman *niin kuin*. (Penttilä 1965: 423.)

Esko Vierikon mukaan puhunnassa usein moitituilla tilke- ja täytesanoilla on kaksi tärkeää tehtävää: "ensiksi ne antavat puhujalle aikaa ajatella, mitä seuraavaksi sanoisi, ja toiseksi ne hidastavat informaation välittymistä, niin että kuulija ehtii tajuta kaiken esitetyn". Vierikko jatkaa kuitenkin, että kaikesta huolimatta julkisesti esiintyvä ei saa turvautua "niinkutukseen", vaikka tämä haluaisikin jarruttaa puhetulvaansa. "Niinkutus" on vaistonvarainen tapa säädellä informaatiovirtaa, ja se ei voi tyydyttää sellaista ajattelevaa henkilöä, joka tahtoo olla hyvä puhuja. Vierikko ehdottaa parempia säätelykeinoja: puhuja voi käyttää harkittuja taukoja, toistamista ja kertaamista, puhenopeutta voi hidastaa, ja puhuja voi ottaa puheen vaatimukset huomioon. (Vierikko 1972: 115.)

Vuorinen on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Turun puhekielen täytelisäkkeitä. Hän on koonnut neljä obligatorista ehtoa sille, että ilmaisu voi sanoa täytelisäkkeeksi. Tärkein ehto liittyy täytelisäkkeen funktioon puheen suunnitteluprosessissa: täytelisäkkeen tehtävänä on varata puheenvuoro puhetta suunniteltaessa. Toiseksi täytelisäkkeen täytyy olla irrallinen muusta kontekstista. Kolmanneksi täytelisäkkeillä ei ole nimenomaisessa kontekstissaan semanttista sisältöä, eli kun tekstin eri osat ovat yleensä sidoksissa toisiinsa, täytelisäkkeet sitä vastoin rikkovat tekstin koherentin rakenteen. Näin täytelisäkkeiden ja muun tekstin välillä ei ole koheesiota, vaan täytelisäkkeet muodostavat oman kokonaisuutensa varsinaisen tekstin sisälle. Vuorisen neljäntenä täytelisäkkeen kriteerinä on se, että täytelisäke voidaan poistaa kontekstista ilman, että kontekstin peruserkitys muuttuu. (Vuorinen 1979: 12; 1981: 81.)

Vuorisen tutkimuksessa täytelisäkkeiden frekvenssi vaihtelee eri puhetilanteissa. Kun vertailtavina olivat vapaa keskustelu, ohjattu keskustelu, opetustilanne, esitelmä ja haastattelu, täytelisäkkeitä esiintyi eniten haastattelussa ja vähiten opetustilanteessa. Vuorisen mukaan täytelisäkkeisen määrään vaikuttaa kolme tilanteeseen liittyvää tekijää. Ensinnäkin, tilanteen muodollisuus voi vaikuttaa täytelisäkkeiden määrää vähentävästi. Toiseksi, mikäli puhujalla on mahdollisuus suunnitella tekstistrategiaansa etukäteen, se vähentää puhujan tarvetta suunnitella puhetta enää varsinaisessa puhetilanteessa, ja samalla vähenee myös täytelisäkkeiden käytön tarve. Kolmas täytelisäkkeiden käyttöön vaikuttava tekijä on puhetilanteen tuttuus tai vieraus. Vieras tilanne voi tehdä puhujasta epävarman, ja hänen täytyy kontrolloida ja suunnitella puhettaan tarkemmin. Tällöin puhujan on turvauduttava tuttua puhetilannetta useammin täytelisäkkeiden käyttöön. (Vuorinen 1979: 93 - 96.)

Psykolingvistikissa tutkimuksessa episteemisen modaalisuuden ilmausten, joissa puhuja osoittaa asenteensa esittämänsä tiedon varmuusasteesta, on katsottu merkitsevän lähinnä sitä, että puhuja miettii uutta sanottavaansa ja täyttää miettimishetken tarvittavan tauon kokonaisella lauseella. Kuirin tutkimusaineistossa esimerkkinä tällaisesta on mm. seuraava:

H: no oliko sinnes Soariperrään pitkähim matka?

K: voe hyvänen kun siell on, **minä nyt en, soatas sannoak kun se oli**, Lonkkaniemet on ja...

Puhekielen tutkimuksessaan Vuorinen luokittelee mm. edellä mainitun kaltaiset modaaliset ilmaisut täytelisäkkeiksi, mutta Kuirin mukaan lauseiden pelkkä täytelisäkeluonne on kovin epävarma, sillä vain muutamaa ilmauksista voi kutsua nimenomaan taukoa korvaavaksi lisäkkeeksi. Täytelisäkkeen kaltaisia ovat enemmänkin sellaiset jaksot, joissa puhuja mietiskelee sitä, miten asiansa ilmaisisi:

K: ...ennen se, oleminen se ol niin, **mikskä sitä sanos** ni yksinkertasta jotta se ol...

Vaikka tällainen jakso voikin olla ulkoisesti samankaltainen modaalisen jakson

kanssa, sen luonne on kuitenkin toinen: puhuja ei ole epävarma esittämänsä asian todenperäisyydestä, vaan siitä, millä tavalla asian parhaiten ilmaisisi. (Kuiiri 1987: 110 - 113.)

Liisa Tiittula tarkastelee täytelisäkkeitä täytettyinä taukoina. Puheen tauot jaetaan usein äänettömiin ja täytettyihin taukoihin, joista täytetyt tauot muodostuvat nimensä mukaisesti erilaisista täytelisäkkeistä. Täytelisäke tarkoittaa semanttisesti tyhjiä tai melko tyhjiä pikkusanoja (*tota, niinku*), fraaseja ja ei-leksikaalisia äännähdyksiä, joilla ei ole syntaktista funktiota ja jotka tuovat vähän tai ei lainkaan merkitystä ilmauksen sisältöön. Täytelisäkkeet voidaan jakaa kahteen ryhmään: pragmaattisiin partikkeleihin ja vastaaviin aineksiin sekä tauon täytteinä toimiviin, lähinnä ei-leksikaalisiin elementteihin. Ryhmien välinen jako ei ole täysin selvä, sillä pragmaattiset partikkelit voivat toimia myös tauon täytteinä, ja täytteillä voi olla tauon täyttämisen lisäksi muitakin funktioita. (Tiittula 1992: 73.)

Täytelisäkkeillä on puheen tuottamisprosessissa ja interaktiossa tärkeitä funktioita, sillä niiden tehtävänä on mm. puheenvuoron varaaminen. Täytelisäkkeiden käyttö heijastaa myös puheen suunnittelua, sillä ne esiintyvät usein puheenvuoron tai ilmauksen alussa. Lisäksi täytelisäkkeet voivat olla merkityksellisiä puheen ymmärtämisessä, ja toisaalta ne ovat keino ilmaista asia epäsuorasti ja pehmennettynä. Tiittulan mukaan olisikin parasta hylätä koko täytelisäke-käsite, sillä täytelisäkkeethän eivät useassa tapauksessa "täytä" mitään, ja kun niistä puhutaan täytteinä, ne leimataan samalla tarpeettomiksi. (Tiittula 1992: 75 - 76.)

Kielentutkimuksessa puhutun kielen erilaisista pikkusanoista, pragmaattisista aineksista on käytetty mm. sellaisia nimityksiä kuin diskurssipartikkelit, diskurssinmerkitsimet (discourse markers), pragmaattiset partikkelit, interjektiot ja jäsennyssignaalit (Hakulinen 1989b: 116; Tiittula 1992: 60). Partikkeleilla tarkoitetaan kielen käytön tutkimuksessa jossakin määrin eri asiaa kuin perinteisesti syntaksissa. Suomen kielen lauseopissa partikkeli on määritelty morfologisesti ja kategoriaan on sisällytetty kaikki niiden sanaluokkien sanat, jotka ovat taipumattomia (adverbit, post- ja prepositiot, konjunktiot ja interjektiot). Partikkelien alaryhmät erotetaan omiksi sanaluokikseen niiden semanttisuuden tai syntaktis-distributionaalisuuden perusteella ja esim. adverbit voidaan jakaa edelleen eri-

tyyppisiin kategorioihin. Hakulisen mukaan on kiinnostavaa, että adverbien enemmistö ja post- ja prepositiot kuuluvat lauseen varsinaiseen rakenteeseen, kun taas esim. Ikola (1986: 163) pitää konjunktioita "kieliopillisina lauseenlisäkkeinä", ja interjektiot kuuluvat "puhuttelulisäkkeisiin". Lauseen varsinaiseen rakenteeseen kuulumaton aines on kieliopissa siis käsitetty irralliseksi tai lisäkkeenomaiseksi, kun taas lauseen varsinaista rakennetta ovat olleet sellaiset sanat, joiden muodostamat lausekkeet ovat lauseenjäseniä tai sellaisen osia. (Hakulinen 1989c: 115).

Teoreettisessa pragmatiikassa, diskurssianalyysissä tai keskusteluanalyysissä partikkeleita lähestytään enemmänkin semanttisesti kuin syntaktisesti, sillä partikkelilla tarkoitetaan sellaisia pikkusanoja, jotka eivät vaikuta ilmauksen propositionaaliseen merkitykseen, vaan tuovat siihen ns. lisämerkityksen (Hakulinen 1989c: 115). Partikkelit kytkevät lauseita, lausumia ja vuoroja toisiinsa ja osoittavat sitä, miten puhuja suhteuttaa sanomansa aiemmin sanottuun ja meneillään olevaan kontekstiin (Hakulinen & Saari 1995: 481). Tiittulan määritelmän mukaan diskurssipartikkelit ovat pieniä, semanttisesti usein lähes tyhjiä kielellisiä aineksia, joilla on kontekstissaan monenlaisia diskurssifunktioita ja jotka ovat tyyppisiä erityisesti puhutulle kielelle (Tiittula 1992: 60).

Schiffrin määrittelee partikkelit diskurssin tai keskustelun aineksiksi, jotka lisäävät koherenssia interaktiossa. Partikkelien avulla puhuja sijoittaa sanomansa tulkintakehykseen eli antaa vihjeitä vuoronsa luonteesta ja käsityksestään meneillään olevan puhetilanteen luonteesta. (Schiffrin 1987: 22.) Partikkelit toimivatkin diskurssissa sellaisten ainesten tapaan, joista John Gumperz käyttää nimitystä kontekstivihjeet (contextualization cues). Kontekstivihjeillä puhuja signaloi ja kuulija tulkitsee, millaisesta aktiviteetista on kysymys, kuinka sanottavan semanttinen sisältö on ymmärrettävissä ja miten lausuma on suhteessa siihen, mitä on edellä tai tulossa. (Hakulinen 1989c: 117.)

Diskurssipartikkeleihin kuuluu erilaisia tekstuaalisia ryhmiä, joita ei voi erottaa jyrkästi toisistaan, sillä niiden tehtävät ovat selvästi päällekkäisiä. Diskurssipartikkeleiksi kutsutaan ensinnäkin erilaisia tekstuaalisia aineksia kuten ns. konnektiiveja eli sellaisia partikkeleita, jotka yhdistävät tekstin osia toisiinsa. Tällaisia ovat esim. *ja, jos, kuitenkin, mutta, siis, siten, sitten, -kin* ja *-hAn*). Muita

tekstuaalisia merkkejä ovat esim. diskurssia rajaava, suomessa erityisesti puheenvuoron alussa esiintyvä rajasignaali *no*, teeman vaihdoksen merkki *muuten* tai asennoitumista ilmaiseva *muka*. Tiittula kutsuu tällaisia diskurssia strukturoivia partikkeleita jäsennyssignaaleiksi. Esim. saksan ja ranskan kielissä jäsentimet esiintyvät usein sekä ilmauksen alussa että lopussa ja rajaavat näin tekstiä. Jäsentimet eivät kuitenkaan toimi ainoastaan rajaajina, vaan ne myös liittyvät diskurssin osia toisiinsa ja toimivat näin konnektoreina. Suomen kielessä puheenvuoron alussa esiintyy usein *mutta*, *niin*, *joo* ja *no*, joista kolmen ensimmäisen tehtävä selvästi myös konnektiivinen. Jäsennyssignaalien tehtävänä on olla myös parenteesin ja sitä laajemman poikkeaman, korjauksen ja parafrasoinnin merkinä. (Hakulinen 1989c: 116; Tiittula 1992: 61.)

Diskurssia rajaavien, yhdistävien tai strukturoivien tekstuaalisten ainesten lisäksi diskurssipartikkeleihin kuuluu vuorovaikutuksen kulkua sääteleviä tai ohjailevia interpersonaalisia aineksia. Esimerkkinä tällaisista ovat huomionkohdistimet *kato*, *kuule*, *nääs*, varaukset *aika*, *ihan*, *melkein* sekä funktioltaan vaikeammin luonnehdittavat "lievennyskeinot" *-hAn*, *-pA(s)* tai *sitä*. Diskurssipartikkeleiksi kutsutaan myös ns. palautteita *joo*, *aha*, *niin*, joita on ollut tapana pitää interjektioina. (Hakulinen 1989c: 116 - 117.) Tällaisia partikkeleita voidaan kutsua myös dialogipartikkeleiksi tai minimipalautteiksi. Lausumapartikkelit *nyt*, *kato*, *kuule*, *tuota noin* eroavat konjunktionkaltaisista diskurssipartikkeleista siinä, että niiden funktiona ei ole diskurssipartikkeleiden tapaan kytkeä vuoroja tai lausumia toisiinsa, vaan vaikuttaa lausumien vastaanottoon ja tulkintaan. Kun diskurssipartikkelit sijaitsevat prototyypisimmillään vuoron alussa tai lopussa, lausumapartikkelien paikka ei ole kiinteä, mikä viittaa niiden tehtävän moninaisuuden tai kenties epämääräisyyteenkin. (Hakulinen & Saari 1995: 482 - 483).

Diskurssipartikkeleina voidaan pitää myös puhutussa kielessä runsaasti esiintyviä konjunktioita, sillä ne jakavat pragmaattisten partikkelien funktioita: niiden avulla puhuja voi esim. yhdistää lauseita ja lauseiden osia toisiinsa, jäsentää diskurssia tai osoittaa puhunoksen jatkuvuutta. Keskustelun etenemisen ja vuorovaikutuksen kannalta tärkeät konjunktiot ovat variaatioltaan suppeampia puhutussa kielessä kuin kirjoitetussa kielessä, mutta puheessa niitä käytetään kui-

tenkin varsin tiheään. Vaikka puhutun ja kirjoitetun kielen konjunktioiden funktiot eroavat toisistaan osittain, niillä voi olla jotakin yhteistäkin. Esimerkiksi puheessa usein esiintyvällä *kun*-konjunktiolla on samoja funktioita kuin kirjoituksessa tavallisissa *kuin-*, *kuten-*, *koska-*, *vaan-*, *sillä-* ja *näet-*konjunktiolla. Toisaalta kielitieteessä on kiistelty siitä, voiko puhutun kielen konjunktiota ja niiden funktioita palauttaa ja verrata siihen kieliopilliseen perusmerkitykseen, joka niillä on. (Tiittula 1992: 57, 59.)

Puhuja voi ilmaista epäsuoruutta erilaisten pehmentimien ja varausten avulla. Ne ovat keskustelussa tärkeitä, kun pyritään välttämään konfrontatiivista argumentointia. Epäsuoruuden keinojen käyttö yhdistetäänkin usein kohteliaisuuteen - tai valtaan. (Tiittula 1992: 62.) Varaus on käänös George Lakoffin käyttöönottamasta sanasta *hedge*, jolla hän viittasi "sanoihin, joiden funktiona on tehdä asiat epäselvemmiksi (fuzzy) tai vähemmän epäselviksi" (Lakoff 1975: 234). Jälkimmäisistä puhutaan yleensä vahvistimina, ja esim. Auli Hakulinen käyttää nimitystä varaus ainoastaan silloin, kun kysymyksessä ovat sellaiset sanat, fraasit ja lausumat, joihin sisältyy epämääräistämisen merkitys. Toisaalta varauksista on käytetty myös nimitystä pehmentin (*softener*) tai myönnyttin (*compromiser*), jotka nimensä mukaisesti pehmentävät ja lieventävät puhujan sanomaa, ja joiden avulla puhuja voi "tehdä myönnytyksiä" lausumansa semanttiseen sisältöön. (Suojala 1988: 2; 1989: 118.) Nuolijärven mukaan voidaan olettaa, että pehmentäviä ilmauksia esiintyy runsaasti erityisesti jollakin tapaa kipeissä tai kiusallisissa tilanteissa tai keskustelun yksittäisissä konfliktitilanteissa. Pehmentimet lieventävät puhujan ilmauksia ja estävät näin mahdollisesti osaltaan ristiriitojen syntymistä. (Nuolijärvi 1990: 137.)

Suomalaisesta keskustelusta on erotettu ainakin kolmentyyppisiä varauksia: 1) likimääräistimiä, 2) suojauksia ja erilaisia omaa mielipidettä tähdentäviä fraaseja sekä 3) puhekielisiä partikkeleita. Tyypillisiä likimääräistimiä ovat esim. sellaiset intensiteettiadjektiivit kuin *aika*, *melko*, *lähes*, *ihan*, demonstratiiviset adjektiivit *sellanen*, *tällanen* ja indefiniittiset pronominit *joku*, *jotain*. Suojauksia ovat modaaliset ilmaukset *vain*, *ehkä*, *oikein*, *varmaan*, *luultavasti*, *ainakin*, *muuten* ja fraasit *mun mielestä*, *musta tuntuu*, *en mä tiedä* sekä pitemmät lauseet, joiden avulla

puhujaa varauksellistaa proposition totuuden, relevanssin tai selkeyden. Puhekieliset partikkelit *niinku, sillee, jotenkin* ja *tavallaan* voivat toimia sekä likimääräistiminä että suojauksina. Niiden vaikutusala voi vaihdella tilanteittain ja puhujaryhmittäin. Joissakin tapauksissa varauksia ovat myös puhujan lausumaa korjaavat tai tarkentavat korjaukset, eikä unohtaa saa myöskään nonverbaalisia kielenpiirteitä: mm. nauru, intonaation muutokset ja tauotus voivat toimia puheen sisällön lieventäjinä, ja niiden käyttö voi ilmaista varauksellisuutta. (Suojala 1989: 118 - 120; Nuolijärvi 1990: 137.)

Stenströmin mukaan englanninkielisessä keskustelussa esiintyy interaktionaalisia signaaleita (interactional signals) ja diskurssinmerkitsijöitä (discourse markers), joilla voi olla useita merkityksiä, ja joiden funktio riippuu paljolti siitä, missä kohtaa diskurssia ne esiintyvät. Interaktionaaliset signaalit ovat yleisiä aloituksissa, ja ne "kannattavat" keskustelua ja lopettavat keskustelun. Diskurssinmerkitsimet auttavat puhujaa puheen organisoinnissa ja pitävät puheenvuoroa puhujalla itsellään. Ne merkitsevät diskurssin rajoja toimimalla keskustelun aloittimina, topiikin lopun merkkeinä, asiasta poikkeamisen ja vanhan topiikin jatkamisen merkkeinä. Lisäksi ne voivat signaloida keskustelun loppumista. Ilmaukset *yes, sure*, ja *gosh* ovat selvästi interaktiivisia; *you know* ja *please* kääntyvät suoraan kuuntelijan puoleen (appeal); *well, I mean* ja *sort of* auttavat puhujaa puheenvuoron aloittamisessa ja ylläpitämisessä ja *and* ja *now* auttavat puhujaa puheen suunnittelussa. (Stenström 1994: 58 - 63.)

3. NO-PARTIKKELIN ESIINTYMINEN TUTKIMUSAINEISTOSSA

3.1. *No*-partikkelin määrittelyä

Nykysuomen sanakirja (NS) määrittelee *no*-partikkelin tavallisesti lauseen alussa tai jonkin sanan edessä olevaksi aloitus-, täyte- tai vahvistussanaksi, jolla ei ole varsinaista, omaa merkitystä. Partikkelin käyttöryhmät ovat vaikeasti erotettavissa, ja NS:ssa ne on jaettu kymmeneen ryhmään. *No*-partikkelia todetaan käytettävän ihmetystä, ihailua, kyllästymistä, sadattelua tai halveksuntaa merkitsevien ilmausten yhteydessä, muiden interjektioden täydennyksenä, ilmaisemassa ihmettelyä herättävää huomiota tai toisen mielipiteeseen myöntymistä, kysymysten ja kehotusten alussa, vakuutuksissa ja siirryttäessä puheessa tai kerronnassa toiseen asiaan tai liitettäessä jotakin uutta edelliseen. (NS: 672.)

Kielentutkijat ovat pitäneet *no*-diskurssipartikkelia perinteisesti täytelisäkkeenä (ks. Ravila 1945: 15; Penttilä 1963: 545; Koivisto 1966: 43). Vuorinen korostaa *no*-partikkelin tehtävää siirtymämerkkinä ja luokittelee partikkelin täytelisäkkeeksi siinä tapauksessa, jos sen käyttöön ei liity mitään semanttista sävyä ja sitä ei voi pitää huudahduslisäkkeenä. Syntaktisesti *no* ei liity koskaan lauseyhteyteen ja on siitä näin ollen aina poistettavissa. Jonkinlaisena raja- ja siirtymämerkkinä *no* osoittaa puheenvuoron alussa puheenvuoron siirtymistä puhujalta toiselle, ja sen avulla puhuja varaa puheenvuoron itselleen. Saman puheenvuoron sisällä puhuja käyttää *no*-idiomia pitääkseen puheenvuoron itsellään siirtyessään kerronnassaan uuteen vaiheeseen, poiketessaan asiasta tai ilmaistessaan puheena olevasta asiasta uusia piirteitä. *No*-idiomia käytetään usein siirtymämerkkinä referaatin alussa, ja sen yhteydessä lähes aina esiintyvä tauko korostaa *no*-idiomin luonnetta siirtymämerkkinä. (Vuorinen 1979: 26 - 27.)

Raevaaran mukaan (1989: 147) *no* on selvästi puhutulle kielelle ominainen kielen aines, ja kirjoitetussa kielessä sitä esiintyy vain puhetta imitoitaessa tai puheenomaisessa tyyliässä. Kuiri puolestaan toteaa *no*-partikkelin esiintyvän usein

haastattelun repliikkien alussa. *No*-sanan käyttö ei kuitenkaan rajoitu ainoastaan lausumien alkuun, vaan sitä käytetään myös lausumien sisällä tekstuaalisen siirtymän merkkinä. Näin *no*-sanaa voidaan pitää pragmaattisena partikkelina, jonka avulla puhuja voi osoittaa kahdenlaista tekstuaalista siirtymää: puheenvuoron alkua tai puheenvuoron sisäistä, lähinnä semanttista vaihdosta. Semanttisella vaihdolla Kuiri tarkoittaa esim. sitä, että kuulijaa kehoitetaan ottamaan puheenvuoro, jos tämä ei sitä heti tee. *No*-sana on yleinen referaatin aloitusmerkki erityisesti keskustelujen referoinneissa. Alun perin *no* on ollut referoinnin konkreettisuutta osoittava, nimenomaan referoitavan tekstin elementti, mutta tästä sen käyttö on liukunut referaatin aloitusta osoittavaksi tekstuaaliseksi pragmaattiseksi partikkeliksi. (Kuiri 1984: 178 - 180.)

Suomalaisen keskustelun keinoja -tutkimuksessa Liisa Raevaara on tarkastellut *no*-partikkelin käyttäytymistä keskustelussa. Diskurssipartikkelien tavoin *no* tuo ilmaukseen lisämerkityksen ja antaa vihjeitä siitä, millaisen ja minkätyyppisen vuoron se aloittaa. Koska partikkelin ilmaukselle tuoma lisämerkitys vaihtelee eri tilanteissa, sen käyttöä on vaikea kuvata merkityksestä tai funktiosta käsin tai edes siten, että luonnehditaan sen aloittamia lausumia. Kun partikkelia tarkastellaan keskustelun rakennetta ilmentävänä aineksena, sen tyypillisimmistä käyttökonteksteista löytyy kuitenkin yhteisiä piirteitä: *No*-partikkeli sijoittuu aina syntaktisen kokonaisuuden alkuun. Lisäksi se osoittaa jollain lailla tunnusmerkistä tilannetta sekä vieruspareissa että topikaalisissa siirtymissä. (Raevaara 1989: 160.)

Keskustelunsisäisissä siirtymissä *no* esiintyy yleensä sellaisten puheenvuorojen alussa, jotka käynnistävät puheen keskustelutauon jälkeen. Vaikka *no* onkin merkkinä siitä, että puheenaihe tai tilanne vaihtuu, se ei kuitenkaan aloita uutta topiikkia, vaan ilmaisee ennemminkin siirtymistä jollakin tavalla jo esillä olleeseen tai odotuksenmukaiseen aiheeseen. Näin ollen *no*-partikkeli esiintyy useimmiten tilanteissa, joissa puhuja siirtyy takaisin keskustelun varsinaiseen aiheeseen tai joissa puhuja siirtyy jonkin laajemman aihepiirin sisällä asiakokonaisuudesta toiseen. Näiden lisäksi *no* voi esim. ilmaista siirtymää epäröinnistä päätökseen tai aloittaa sellaisen puheenvuoron, joka ei kytkeydy edeltävään puheenaiheeseen.

(Raevaara 1989: 149 - 150.)

Schiffrinin mukaan tutkittaessa vastausten ajatuksellista kokonaisuutta englannin *well*-partikkeli (joka on useissa tapauksissa suomen kielen *no*-partikkelin vastine) saattaa edeltää alustavaa tai johdattelevaa ilmausta tai vastauksen tärkeintä osaa. Tällöin *well* saattaa edeltää metalingvististä johdattelua (esim. *Well, I figure this way*) tai kieltävää, metalingvististä ilmausta (esim. *Well, we don't know*). Samoin *well* liittyy puheenvuoron narratiivisiin osuuksiin, jolloin puhuja yhteenvedonomaaisesti kertoo jostakin aikaisemmasta kokemuksestaan. Käyttämällä *well*-partikkeliä puhuja voi myös viivyttää varsinaista vastauksen ajatuksellista ydintä ja usein tähän liittyy myös täytetty tai täyttämätön tauko. *Well* voi edeltää ilmauksen sisällöllistä ydintä myös ilman viivyttelyä ilmauksia tai taukoja. Samoin se voi ilmaista sen, että puhuja aikoo jatkaa esim. mielipidettään jollakin tavalla, vaikka onkin jo täyttänyt kysyjän vastaukselle asettamat odotukset. Lisäksi *well* voi merkitä paluuta päätopiikkiin tai edeltää esimerkiksi luetteloissa jokaista uutta esimerkkiä tai informaatiota. (Schiffrin 1987: 109 - 113.)

3.2. *No*-partikkeli puheenvuoron alussa

Puheenvuoron alku ja loppu ovat erityisen tärkeitä paikkoja, sillä etenkin vuoron alkuun sijoittuu usein interaktion kannalta tärkeitä aineksia, jotka antavat vihjeitä tulevasta vuorosta. Näin esim. partikkelit, puhuttelusanat tai muut huomionkohdistimet ja asenteenilmaukset sijoittuvat useammin vuoron alkuun kuin johonkin muuhun kohtaan siinä. (Hakulinen 1997: 43.) Vuorojen alkuun näyttää kasautuvan myös erilaista enemmän tai vähemmän kiteytynyttä ainesta, kuten partikkeleita (Sorjonen 1989: 129).

Vuoron alussa puhuja voi osoittaa ensinnäkin sen, minkä pituinen rakenne on odotettavissa ja toiseksi sen, mihin aiempiin lausumaan tai lausumiin vuoro liittyy ja missä tehtävässä se toimii (Sorjonen 1989: 130). Näin vuoron alkuun sijoittunut partikkeli voi osoittaa, miten meneillään oleva vuoro liittyy edelliseen vuoroon riippumatta siitä, onko kyseessä oma vai puhekumppanin vuoro. Lisäksi

partikkeli voi merkitä lisäystä aikaisempaan puheeseen tai toisaalta sitä, että tuleva vuoro aloittaa uuden kokonaisuuden eikä liity edellä sanottuun. Vuoron alku näyttää myös sen, onko puhuja samaa vai eri mieltä keskusteluun osallistujan kanssa. (Hakulinen 1997: 44.) Koska *no* voi viitata sekä edeltävään että aloittamaansa vuoroon, partikkelia voidaan kutsua diskurssideiktiseksi elementiksi (Sorjonen 1989: 138).

Tunnusmerkkisissä vieruspareissa vuoronalkuinen aines osoittaa, millainen vierusparin jälkijäsen on kysymyksessä: *No*-partikkeli aloittaa usein etujäsenen jälkeen reaktiivisen vuoron, kuten vastauksen, kommentin tai vastaväitteen. Vierusparin jälkijäsenenä se voi aloittaa odotuksenvastaisen vuoron, jossa puhuja kieltää jotakin, torjuu esitetyn ehdotuksen tai reagoi johonkin yllättävään. Myöntävien ilmausten aloittajana *no* saattaa osoittaa samanmielisyyteen liittyvää varauksellisuutta. Tällöin puhuja voi kyseenalaistaa asian todenperäisyyden tai sen, onko sanottu ylipäänsä kertomisenarvoista ja relevanttia kyseisessä tilanteessa. Puhuja siis ilmaisee, että edellä sanottu on itsestään selvää tai yleisesti tunnettua. Toisaalta *no* voi toimia myös merkkinä siitä, että vähättelyn sijaan jotakin asiaa halutaan korostaa. Samoin *no* voi ilmaista edellä sanotun tai tapahtuneen odotuksenvastaisuutta. Näin voi tapahtua esim. silloin, kun jokin äkkinäinen tapahtuma keskeyttää keskustelun tai puhuja esittää odotuksenvastaisen kysymyksen. Odotuksenvastaista on myös se, että kysyjä kysyy jotakin sellaista, minkä vastaaja olettaa kysyjän jo tietävän. (Raevaara 1989: 154 - 160.)

Schiffrinin tutkimuksen mukaan englannin *well*-partikkelin käyttöön vastauksessa vaikuttaa kysymyksen muoto: *well*-partikkelia esiintyy useammin, kun kysymyksen muoto antaa siihen paremman mahdollisuuden. Näin ollen puhuja aloittaa vastauksensa *well*-partikkelilla useammin silloin, kun kysymys oli *joko-tai* -kysymysten (yes-no questions) sijaan ns. WH-kysymys eli hakukysymys (esim. who-, what-, where-, when-sanoilla alkava kysymys). *Joko-tai* -kysymyksissä vastaajalla on valittavanaan kaksi vastausmahdollisuutta: myönteinen tai kielteinen vastaus. Hakukysymyksissä vastaajalla on useampia vastausmahdollisuuksia, ja näin tällaiseen kysymykseen vastaaminen vaatii vastaajalta enemmän. Schiffrinin tutkimuksen yhtenä tuloksena onkin se, että puhuja käyttää

well-partikkeliä mieluusti silloin, kun hänen vastauksensa ajatuksellinen sisältö ei sovi esitetyn kysymyksen oletettuun vastaukseen esim. pituutensa, epäsuoruutensa tai monimutkaisuutensa takia. Vieruspareissa keskusteluun osallistujien tavoitteena on siis koherenssi kysymyksen ja vastauksen välillä. (Schiffrin 1987: 104, 114.)

Schiffrinin tutkimuksessa *well*-partikkeli ei aloita vastausta yhtään kertaa, kun haastateltava vastaa *joko-tai* -kysymykseen minimaalisesti joko *kyllä* tai *ei*. Jos haastattelija tekee hakukysymyksen ja kysyy haastateltavalta jotakin tavallista asiaa kuten nimeä tai ikää, vastausta edeltää harvoin *well*. *Well*-partikkelin käytössä minimaalisissa vastauksissa esiintyy kuitenkin muutamia poikkeuksia. Jos haastateltava on unohtanut kysytyn asian, *well* liittyy tämän puuttuvan informaation etsintään. Toiseksi, jos vastaus on jotakin muuta, mitä haastattelija mahdollisesti odottaa ja olettaa, vastaus aloitetaan *well*-partikkelilla. Kolmanneksi, *well* saattaa sijaita minimaalisen vastauksen jäljessä silloin, kun vastausta seuraa lisäinformaatio. *Well* sijoittuu minimaalisen vastauksen jälkeen myös sellaisissa tapauksissa, joissa puhuja on epävarma siitä, mitä vastaisi ja sellaisissa tapauksissa, joissa ensin esitetty minimaalinen vastaus tarvitsee korjauksen. (Schiffrin 1987: 108 - 109.)

Stubbsin mukaan ilmauksen alussa *well*-partikkelilla on kaksi päätehtävää: Sillä voi olla yleinen johdatteleva, alustava funktio (esim. *Well, what shall we do?*). Tässä asemassa se saattaa olla siis jonkinlaisena tekstiä erottelevana rajamerkinä ja osoittaa ohimennyttä taukoa. Toiseksi, se voi olla myös merkinä uudesta jaksosta diskurssissa. Stubbs viittaa R. Lakoffiin, jonka mukaan *well* ei voi kuitenkaan esiintyä informaatiota pyytävän kysymyksen jälkeisen vastauksen alussa:

- Q: What time it is?
A: *Well, two o'clock.

Toisin sanoen *well* voi ilmaista taukoa diskurssissa ja muutosta topiikissa. Lisäksi se voi olla aloittimena jonkin aikaisemmin esitetyn olettamuksen modifioinnille tai topiikin ja mahdollisesti koko keskustelun päättämiseksi. (Stubbs 1983: 69 - 70.)

Seuraavissa taulukoissa 1 ja 2 olen laskenut *no*-partikkelien esiintymismäärän tutkimukseni haastateltavilla. Olen määritellyt *no*-partikkelin käytön vuoronalkuiseksi silloin, kun se aloittaa vierusparin jälkijäsenen, eikä sitä edellä minkäänlainen muu kielellinen ilmaus. Näin ollen olen laskenut esim. haastateltavan vastauksien *joo no tuota?/silleen niinku ettähhh*, ((puheenvuoro jatkuu)) tai *.hhh mmm///no: en mää nyt sit sillei ainakaa enempää ku kukaa muukaa* ((puheenvuoro jatkuu)) *no*-partikkelit kuuluvaksi puheenvuoron sisäisiin partikkeleihin. Ensimmäisessä esimerkissä *joo* toimii palautteena, ja jälkimmäisessä vuoro alkaa sisäänhengityksellä ja vailla selkeää sanahahmoa olevalla empimispartikkelilla *mm*. Jälkimmäisen esimerkin kaltaiset äännähdykset ja empimiset *mm*, *ee* tai *öö* ovat kielellisesti tuotettuja ja voivat myöskin toimia *mm*. minimipalautteena, minkä takia olen luokitellut ne tutkimuksessa verbaaliseksi viestinnäksi. Jos puheenvuoro on aloitettu ei-lingvistisellä naurahduksella, yskähdyksellä, maiskauksella tai ähkäisyllä, jota on sitten seurannut *no*-partikkeli, olen määritellyt partikkelin vuoronalkuiseksi. Analyysissäni olen ottanut kuitenkin tällaiset ei-lingvistisetkin piirteet huomioon *mm*. silloin, kun niillä on ilmausta pehmentävä vaikutus tai informantti käyttää niitä epävarmuuden ilmaisemina.

Tutkimusaineistossani *no*-partikkeliä esiintyy kaikilla tutkittavilla runsaasti. Soinilaisilla haastateltavilla niitä on 507 ja jyvaskyläläisillä 407 kappaletta. Koko aineistossa *no*-partikkeleita on yhteensä siis 914. Soinilaishaastateltavilla *no*-partikkeleita esiintyy puhujakohtaisesti 23:sta 81:een, ja jyvaskyläläishaastateltavilla *no*-partikkelin käyttö vaihtelee 19:sta 70:een. *No*-partikkeliä käyttävät myös sellaiset informantit, jotka muutoin käyttävät diskurssipartikkeleita vähän. Esim. soinilaishaastateltavan SP 1:n puheessa esiintyy yhteensä 58 *no*-partikkeliä ja ainoastaan yksi *ninku*-partikkeli.

Tutkimusaineistoni *no*-partikkeleista noin 4/5 (78%) esiintyy puheenvuorojen alussa. Raevaaran (1989) aineistossa *no*-partikkeleista on vuoronalkuisia 2/3. Vuoronalkuisen *no*-partikkelin käyttö vaihtelee soinilaisilla 15:sta 70:een ja jyvaskyläläisillä 11:sta 54:ään. Suurimmalla osalla informanteista *no*-partikkelit sijoittuvat lähes yksinomaan puheenvuoron alkuun, mutta aineistossa on mukana

myös kaksi poikkeusta: JT 4:llä ja JT 5:llä *no*-partikkeleita esiintyy vuoron sisällä enemmän kuin vuoron alussa. Molemmat haastateltavat ovat puheliaita ja vastaavat vierusparin etujäsenessä kysytyyn asiaan usein monisanaisesti ja monipuolisesti eri näkökulmista. Näiden kahden haastateltavan puheenvuorot ovatkin pitempiä muiden haastateltavien vastauksiin verrattuna, ja näin vuoronsäisten *no*-partikkelien määrän yhtenä selityksenä on se, että pitemmät vuorot yksinkertaisesti mahdollistavat paremmin *no*-partikkelin esiintymisen.

TAULUKKO 1. *No*-partikkelien esiintymien lukumäärä soinilaishaastateltavilla.

haastateltava	<i>no</i> -partikkeleita vuoron alussa	<i>no</i> -partikkeleita vuoron sisällä	<i>no</i> -partikkeleita yhteensä
ST 1	30	17	47
ST 2	15	10	25
ST 3	39	13	52
ST 4	48	8	56
ST 5	56	12	68
SP 1	53	5	58
SP 2	70	11	81
SP 3	30	22	52
SP 4	41	4	45
SP 5	22	1	23
keskiarvo	40,4	10,3	50,7

TAULUKKO 2. *No*-partikkelien esiintymien lukumäärä jyvaskyläläishaastateltavilla.

haastateltava	<i>no</i> -partikkeleita vuoron alussa	<i>no</i> -partikkeleita vuoron sisällä	<i>no</i> -partikkeleita yhteensä
JT 1	50	10	60
JT 2	52	10	62
JT 3	31	8	39
JT 4	11	16	27
JT 5	20	21	41
JP 1	25	10	35
JP 2	54	16	70
JP 3	21	3	24
JP 4	25	5	30
JP 5	18	1	19
keskiarvo	30,7	10	40,7

3.2.1. *No* puheenvuoron konventionaalisisena aloittimena

Useissa tapauksissa *no*-partikkeli näyttää konventionaalistuneen haastattelutilanteessa vierusparin jälkijäsenen aloittimeksi riippumatta siitä, millainen etujäsen sitä edeltää, sillä haastateltavat käyttävät *no*-partikkelia vastaustensa aloittimina sekä haastattelun alun henkilötieto- eli faktakysymysten jälkeisissä vastauksissa että haastattelussa myöhemmässä vaiheessa esitettyjen kuvailua ja kertomista edellyttävien vastausten alussa (vrt. Schiffriiniin kappale 3.2.).

Arkipäiväisissä puhetilanteissa *no*-partikkelia käytetään omien kokemusteni perusteella erityisesti puhelinkeskustelujen aloituksissa ja lopetuksissa. Raevaaran mukaan *no*-partikkeli onkin konventionaalistunut erilaisiin aloitus- ja lopetusrutiineihin. Kyseisen partikkelin käytön konventionaalistuminen johtuu todennäköisesti siitä, että se merkitsee tunnusmerkkisiä topikaalisia siirtymiä. Raevaara on sitä mieltä, että koska *no*-partikkeli kytkeytyy erityisesti tunnusmerkkisiin kes-

kustelun kohtiin, sitä esiintyy vapaassa keskustelussa melko harvoin, toisin kuin esim. haastatteluissa tai opetuskeskusteluissa. (Raevaara 1989: 161.) Vuorisen tutkimus ei tue tätä näkemystä, sillä tutkiessaan täytelisäkkeiden lajien jakaumaa eri puhetilanteissa (opetustilanne, esitelmä, vapaa keskustelu, ohjattu keskustelu ja haastattelu) *no*-partikkeleita esiintyi suhteellisesti eniten opetustilanteessa (56,1 %) ja toiseksi eniten vapaassa keskustelussa (18,4 %). Haastattelutilanteessa *no*-partikkelien osuus kaikista täytelisäkkeistä oli 12,5 %, ohjatussa keskustelussa 10,1% ja suullisessa esitelmässä 9,2%. *No*-partikkelien suuren frekvenssin opetustilanteessa selittää se, että se on siirtymätäytelisäke, jota opettajat käyttävät usein siirryttäessä asiassa eteenpäin. (Vuorinen 1981: 91.)

Kaikista tutkimukseen osallistuneista *no*-partikkeleita esiintyy eniten soini-laishaastateltava SP 2:lla. Hän aloittaa puheenvuoronsa 70 %:sesti *no*-partikkelilla, sillä 20 minuutin nauhoitetun otoksen 95 puheenvuorosta 67 alkaa *no*-partikkelilla. Esimerkkikatkelma 1 osoittaa konkreettisesti, miten yleinen vastauksen aloitin *no* SP 2:lla on.

Esim. 1.

- KV: joo?//no minkälainen se omakotitalon ympäristö oli./muistatko.
 SP2: → noohhh,/se oli semmosta,/peltoa ja,/metsää,/o ei siinä paljo muuta kyl(lä)○
 KV: no entäs sun kotikylässä oliksi siellä paljo asukkaita.
 SP2: → no e:i kovi: paljo.//muutama vaivanen talo.
 KV: voit sää kertoa,/niistä ihmisistä,/jotaki jota jotka siellä asu?
 SP2: → no mitä: (s)emmosiaa,//aika vanahoja tai no,/ei ne nyt mittää hirvee vanahoja semmosia kuuskymppisiä melekeen kaikki.
 KV: no entäs sitten,//sun leikkikaverit,/oliks sulla paljo leikkikavereita.
 SP2: → no oli siellä muutamia.//poikia siellä.
 KV: voit sää kertoo,/niistä jotaki tuleeks sulla,/joku erityine henkilö mielee et o jääny,/et ois ollu hyvä kaveri tai hauska tyyppi tai jotenki.
 SP2: → noo eei niitä nyt oikee ○oo (ollu)○//kaikki yhtä hyviä ollu mitä o ollu./samanlaisia.
 KV: millasia leikkejä te leikitte.
 SP2: → no mitähää rattorilla vissii ajeltii hiekkalaatikolla ja./semmosta,//tavallista mitä yllensä [pojat leikkii.
 KV: [joo/oliks sulla/millasia leikkikaluja.
 SP2: → no: e:i ne/pikkuautoja ja,/kuormaautoja ja semmosia.

Voidaan tietysti pohtia, mikä on haastattelijan vaikutus ja osuus haastateltavien *no*-partikkelien vuoronalkuiseen käyttöön. Haastattelijahan käyttää vieruspa-

rien etujäsenien aloituksissa *no*-partikkeleita melko runsaasti, jolloin niiden tehtävänä on useimmiten osoittaa topikaalisia siirtymiä aiheesta toiseen.

Hakulinen on käsitellyt artikkelissaan lyhyesti partikkelien *kyl(lä)* ja *sit* affektiivista tarttumista puhujalta toiselle. Hänen mukaansa yksi partikkelien tarttumisilmiöön mahdollisesti vaikuttava seikka on se, että jos puhuja käyttää keskustelussa paljon tiettyä partikkelia, sen käyttö voi tarttua myös muihin puhujiin. Näin jonkin sinänsä vähämerkityksisen kielenaineksen käyttö voi olla merkinä tai oireena esim. keskustelijoiden solidaarisuudesta tai yhteistyöhalukuudesta. (Hakulinen 1989c: 128.) Nämä seikat voivat olla yhtenä syynä myös tämän tutkimuksen partikkelien mahdolliseen tarttumiseen haastattelijalta haastateltavalle. On kuitenkin mahdotonta tulkita esim. joku haastateltavan käyttämä *no*-partikkeli pelkästään haastattelijan mallin vaikutuksesta johtuvaksi, sillä *no* on aineistossa niin yleinen vastauksen aloitin, että tällaisen johtopäätöksen tekeminen on perusteetonta. Haastattelijan *no*-partikkelien tarttuminen haastateltavan puheeseen on tietysti täysin mahdollista, mutta kuten sanottua sen perusteleminen vaatisi lisätutkimuksia.

No-partikkelin konventionaalistumisesta vastauksen aloittimeksi kertoo mm. se, että partikkelin jälkeisen tekstin perusteella sen käyttöön ei liity minkäänlaista selvää funktiota. Puheenvuoron tarkassakin analysoinnissa partikkelin käytölle voi olla siis vaikea löytää perusteluja. Näin ollen useissa tapauksissa *no*-partikkelia käytetään opittuna tai tavanomaisena tapana aloittaa haastattelutilanteessa etujäsenen jälkeinen jälkijäsen. Lisäksi sen tehtävänä on pehmentää muuten mahdollisesti töksähtävää aloitusta ja osoittaa, että puhuja on ymmärtänyt edellä esitetyn kysymyksen ja ottanut vuoron vastaan. Samoin sen käyttö kertoo siitä, että puheenvuorossa on odotettavissa jonkinlaista jatkoa.

Tutkimusaineistossa keskustelun alun henkilötietojen jälkeisissä kysymyksissä haastateltavaa pyydetään kertomaan mm. lapsuudenympäristöstään ja kotipiiristään, leikeistään ja leikkikavereistaan sekä varhaisimmasta mielikuvasta lapsuudessaan. Näissä laajankin kuvailun ja pohdinnan mahdollistavissa kysymyksissä *no*-partikkelin käyttö muistuttaa jonkinlaista narratiivisen kerronnan "olipa kerran" -aloitinmerkkiä. Muutamissa tapauksissa haastateltava aloittaa kuvailunsa

tai kertomisensa puolipitkällä *no*:- tai pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla, kuten esimerkissä 2. Partikkelin pitkävokaalisuus lisää kuulijan mielikuvaa siitä, että nyt puheenvuorossa seuraa jotakin perusteellista, ja haastateltava on valmis kertomaan asiastaan pitempäänkin. Vuoron alku on siis vihjeenä sille, minkälaista jatkoa puheessa on odotettavissa.

Esimerkissä 2 haastateltava kertoo laajasti kotiympäristöstään ja siellä asuneista ihmisistä. Huomionarvoista on se, että alun pitkävokaalisen *noo*-partikkelin jälkeen puheenvuorossa ei esiinny yhtään *no*-partikkelia. Tämä tulee näkemystä siitä, että partikkelin tehtävänä on toimia jälkijäsenen, ja tässä esimerkissä laajan kuvailun aloittimena.

Esim. 2.

- KV: ja oot sä käyny ihan/kirkonkylä alaasteella
 ST3: joo oon [käyny
 KV: [alaaste(n)/joo//nyt päästään sitte varsinaiseen keskusteluun kun tässä oli nämä henkilötiedot,/aluksi?/.hhh voisit sää kuvailla lapsuudenympäristöäsi.
 ST3: mm
 KV: sitä kotiympäristöä esimerkiks
 ST3: - noo ku mä olin pieni nii meill+oli:/siinä missä nyt meill+o rivitalo ja siinä on (mut) siinä oli hirvee iso pelto?/missä oli vaa,/hirveen korkkeeta hei(h)nää (ja) siellä me aina hypittii vaikkei ois !saanukkaa./hhh ja/sitte oli kyllä maantie oli aika lähellä et sinne ei saanu mennä ja,//meillä oli(((ähkäisee)) koiria sitte mummo asu meitä yläkerrassa vielä ja,//sitte justii mun sukulaiset asu siinä vieressä nii oli hauskaa aina niitten kans leikkiä ja,/.hhh mull+oli naapureissa hyviä #kavereita ja#,/kaikkea tämmöstä.

Näytteessä 3 haastateltavan tehtävänä on kuvailla lapsuudenaikaista ympäristöään. JP 3 aloittaa kerrontansa *no*-partikkelilla, minkä jälkeen hän yskäisee ja pitää poikkeuksellisen pitkän tauon. Partikkelin jälkeinen yskähdys ja pitkä tauko osoittavat, että haastateltava ei ole heti valmis aloittamaan kerrontaansa, vaan tarvitsee aikaa sanottavansa miettimiseen eli siihen, mistä ja miten kerrontansa aloittaisi. Kuitenkin hän aloittaa puheenvuoronsa välittömästi haastattelijan kysymyksen jälkeen *no*-partikkelilla ikään kuin olisi valmis aloittamaan kerrontansa heti, ilman miettimistä tai harkintaa. *No*-partikkelin konventionaalistumisesta puheenvuoron aloittimeksi kertoo se, että JP 3, samoin kuin

ST 3 esimerkissä 2, ei käytä kyseistä partikkelia puheenvuorossaan kertaakaan aloituksen jälkeen.

Esim. 3.

- KV: joo./no niin nyt päästään sit varsinaiseen keskusteluun eli/.hhh voisit sä kertoa mulle vähä,/siitä sun lapsuuden ympäristöstä missä sä oot viettänyt lapsuutesi.
- JP3: - no ((yskäisee))///ihan silloin ku mä synnyin ni mä asuin puoltoista vuotta asuin asemakadulla tossa?/siitä mä e muista yhää mitää ja sitte me muutettiin,/esankadulle?/se on täs mäkimatissa?//se on semmone vanha omakotitalo johon silloin ku me muutettiin sinne alettiin rakentaa s- pari kerrostaloa tuli siihen meidän ympäristöön ja./ne oli vielä silloin hiekkateitä et ne on nyt/silloin asvaltoitettiin justii?/siäl asuin silloin siellä asuin vielä paljo vanhoja ihmisiä,/nyt siihen on rakennettu semmosia uusia kerrostaloja tulee et se/porukka on vähän tullu nuoremmaks mutta,/.hhh aika paljon siinä asuu vanhoja ihmisiä että siinä on iha,///kahen käden sormilla pystyy laskee että mitä siellä on nuoria sullei on perheitä et [ei siellä tosi vähä ollu sullei]
- KV: [aha
- JP3: [pari kaveria siellä on sullei että sit/kovi paljo samanikäisiä #kavereita esm ollu#.
- KV: [joo o

Puheenvuoron alussa konventionaalinen *no*-partikkeli voi edeltää luetteloa. Haastattelussa tällaisia luettelon mahdollistavia kohtia ovat mm. kysymykset haastateltavan mieliaineista, harrastuksista ja maista, joissa haastateltava on vierailut. Seuraavissa esimerkeissä haastateltavat JT 2 ja JP 3 luettelevat maita, joissa he ovat matkustelleet, ja haastateltava SP 1 luettelee huoneensa huonekaluja. Tällöin jokaisen puheenvuoron alussa on *no*-partikkeli.

Esim. 4.

- KV: joo?/.hhh missä päin, /sä oot matkustellu.
- JT2: ulko#mailla#
- KV: onii
- JT2: - no/kyproksella/#reikassa ja saksassa ja ruotsissa ja norjassa#

Esim. 5.

- KV: missä päin sä oot käynyt
- JP3: - no/pari kertaa sveitsissä ja sitte jos ruotsissa nyt tietenkä ja sitte israelissa eilatissa #käyttii hiiht-/viime hiihtolomalla ja se# ooli iha hieno paikka

Esim. 6.

- KV: mitäs/sun/huoneessas on,/tänä päivänä/millasia kalusteita ja,//miten sä oot sisustanu sen.
 SP1: → noo siell on pöytä./vaatekaappi,//joku hyllykkö sänky ja sitte,///ei nyt tuu mielee ste(h)reot.

Samoin kuin luettelo, *no* voi edeltää myöskin puhujan arvioivaa ilmausta. Esimerkissä 7 käsitellään haastateltaville melko ongelmalliseksi osoittautunutta kohtaa eli kysymystä siitä, millaista puhekieltä nämä olettavat puhuvansa. JP 5 aloittaa puheenvuoronsa *no*-partikkelilla, jota seuraa hänen varauksellinen arvionsa omasta puhekielestään. Epävarmuudesta kertovat vuoron alussa esiintyvä arviointi siinähhh, likimääräistin lähinnä ja konditionaalinen sisältävä suojaus *mää sanoisi*. Toisaalta puhujan epävarmuuteen ei viittaa kuitenkaan se, että haastateltava aloittaa vuoronsa nopeasti haastattelijan vuoron päältä. Ongelmallista vuoroahan usein viivytellään, ja sen alussa esiintyy mm. taukoja ja empimispartikkeleita.

Esim. 7.

- KV: joo/.hhh no/mennään sit tähän,/puheeseen että mitä mieltä s+oot sun oma:sta puhekkielestä et onks se murretta vai onks se slangia vai kirja#kieltä vai#./
 [mitä se on.
 JP5: → [.hhh no/siinähhh,/slangia #lähinnä mää sanoisi#.//(e)n mää tiiä onko mitää murretta joku: jyväs kylä nii ei sitä sillei ite: #aja:ttele ku ei sitä#./mieti mitä puhuu jos toine puhuu ni sitte,/.hhh kuulee#./kirjakieltä ha:rvenminki käytä.

Esimerkissä 8 *no*-partikkeli aloittaa arvioivan lausuman, jossa puhuja ei pysty tuottamaan etujäsenen vaatimaa tarkkaa jälkijäsentä eli tässä katkelmassa kotinsa sijainnin tarkkaa etäisyyttä keskustasta, vaan antaa etäisyydestä summittaisen arvion. Likimääräistimenä toimivan demonstratiivisen adjektiivin *semmonen* jälkeen puheen intonaatio nousee, ja tätä seuraa tauko, mikä ilmaisee haastateltavan epävarmuutta tarkasta vastauksesta ja sitä, että puheenvuorossa seuraa arvio, ei eksakti tieto.

Esim. 8.

KV: onk se/miten/kaukana keskustasta.
 JT1: - no/semmonen?/kaheksan kilometriä.

Haastateltava JT 2 on vastauksissaan yleensä melko lyhytsanainen, ja haastattelijan on tehtävä jatko- ja tarkennuskysymyksiä, jotta JT 2 laajentaisi vastauksiaan. Esimerkissä 9 haastattelija kysyy epämääräisesti JT 2:lta, muistaako tämä koulun juhlista *yhtää mitään*. Haastateltava vastaa tähän myöntävästi, jolloin haastattelija pyytää tätä kertomaan lisää. Tällöin haastateltava aloittaa vastauksensa nopeasti *no*-partikkelilla, mutta pitääkin tämän jälkeen pitkän tauon, ähkäisee ja tarkentaa lopulta haastattelijalta, haluaako haastattelija kuulla haastateltavan *esiintymisistä* (ks. nuoli 1). Tämän korjaussekvenssiä läheisesti muistuttavan välisekvenssin jälkeen haastateltava vastaa omaan välisekvenssissä esiintyneeseen tarkennuskysymykseensä *o- ai että oonko mä ollu/esiintymässä tai* ensin myöntävästi *joo* ja aloittaa sitten jälkijäsenensä tunnusmerkkisesti jälleen *no*-partikkelilla (ks. nuoli 2).

Esim. 9.

KV: joo.//.hhh (en)täs sitte koulun juhlat muistat sää koulun juhlista #yhtää mitää#.
 JT2: joo.
 KV: kerrotko #vähä(n)#.
 JT2: 1→ no//((ähkäisee)) o- ai että oonko mä ollu/esiinty[mässä tai,]
 KV: [↑nii/vaik]ka s-
 JT2: 2→ .hhh joo,/no oo mä ollu aika #monissa näytelmissä ja#//sitten/kaikissa,//pikkutapahtumissa mää/ soitin silloin pia#nolla siellä#///en mää enempää #kyllä niistä#○sitte muista○

Samanlainen *no*-partikkelin konventionaalistuminen haastattelupuheenvuoron tunnusmerkkiseksi aloittimeksi löytyy samaiselta JT 2:lta haastattelun loppupuolelta esimerkistä 10. Tällöin haastattelija pyytää haastateltavaa perustelemaan tämän murteiden käytön hyväksyttävyyteen liittyvää lyhyttä vastausta, jossa haastateltava on tuonut murteiden käyttämisen kannalta myönteisen kantansa esiin melko voimakkaasti *no*-partikkelin jälkeisessä painollisessa ilmauksessa

onhhh (ks. nuoli 1). Haastattelijan perustelupyynnön jälkeen JT 2 aloittaa puheenvuoronsa *no*-partikkelilla, pitää kuitenkin poikkeuksellisen pitkän tauon ja haluaa tämän jälkeen tarkennusta haastattelijan esittämään hypoteettiseen kysymykseen (ks. nuoli 2). Kun etujäsenen sisältämä asiointi on selvinnyt, JT 2 aloittaa varsinaisen vastauksensa uudemman kerran jälkijäsenen tunnusmerkkisellä aloittimella eli *no*-partikkelilla (ks. nuoli 3).

Esim. 10.

- KV: .hhh mitäs mieltä sä oot siitä et jos totaa,/ .hhh vaikka/#jos# j- ois joku kirjaesitelmä (ja) oikee puhuu murteel#la ni,/to#taa#/onk se su-/su mielestä ihan hyväksyttävää.
- JT2: 1- no onhhh.
- KV: osaat sä operustella○
- JT2: 2- no///otetaak se niinku vaikka et (jos) tulee jostai muualta paikkakunnalta.
- KV: no vaikka näi.
- JT2: 3- no on se aika vaikee alussa ope:tella sitä muitten puhetta ni//.hhh ei siinä voi alkaa #vaatii sillo ettähhh#/○et sä saa puhua noin○

Esimerkissä 11 haastateltava kertoo harrastavansa lukemista, jolloin haastattelijalla haluaa tietää tarkemmin, mitä SP 1 lukee. Tähän haastateltava vastaa naurahtaen lukevansa kirjoja. Haastattelijan tarkennuskysymyksen *millasia* jälkeen SP 1 aloittaa partikkelilla *no* kuvailun *sellasia*, joka keskeytyy poikkeuksellisen pitkään taukoon (ks. nuoli 1). Tauon jälkeen puheenvuorossa seuraa erittäin tuhtuneella äänellä sanottu vierusparin etujäsentä tarkentava välisekvenssi, jossa haastateltava haluaa tietää, mitä haastattelijalla vaatii häntä oikeastaan kuvailemaan. Kun tämä on selvinnyt, haastateltava aloittaa jälleen *no*-partikkelilla jälkijäsenen välisekvenssiä edeltäneeseen varsinaiseen etujäsenen.

Esim. 11.

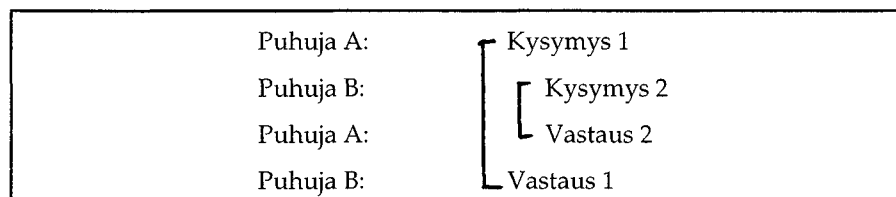
- KV: no entäs sitte lukutottumukset lueks sää,/yleensä paljon ihan vapaa^aikanas tai?
- SP1: n(o) kyllä mää aika paljo lue.
- KV: mitä sää luet.
- SP1: kirjo(h)jahhh
- KV: millasia.
- SP1: 1- no sellasia,///mitä: tässä ninku nyt että,/kirjailijaa vai mitä. ((tuhtuneesti))

- KV: ei ku iha minkä tyyppistä tai voit sää kirjailijanki sanoo jos sull+o joku: suosikki-kirjailija.
 SP1: 2- n(o) mää luen aika paljo sellasia:./paksumpia kirjoja.

Schiffrin viittaa Schegloffiin nimittäessään esimerkkien 9, 10 ja 11 kaltaisia sekvenssisäisiä kysymys-vastaus -vieruspareja upotetuiksi kysymys-vastaus -vieruspareiksi (embedded question-answer pair) (1987: 112). Suomalaisessa keskusteluanalyysissä tällaista vierusparia on kutsuttu ns. välisekvenssiksi (insertion sequence). Etujäsenen vastaanottaja ei aina kykene tuottamaan vierusparin jälkijäsentä ilman, että kysyy selventävän, lisätietoja tai tarkennusta pyytävän kysymyksen alkuperäisestä etujäsenestä. Välisekvenssi kohdistuu taaksepäin ja osoittaa, että keskustelukumppanin edellä käyttämä vuoro kaipaa täsmennystä ennen kuin keskustelussa voidaan siirtyä eteenpäin.

Upotettu kysymys-vastaus -vieruspari eli välisekvenssi havainnollistuu kuvioista 1: Vasta välisekvenssin (kysymys 2 - vastaus 2) jälkeen alkuperäistä etujäsentä eli kysymystä (kysymys 1) seuraa sen jälkijäsen eli vastaus (vastaus 1). Raevaaran mukaan välisekvenssi ei kumoa etujäsenen tuottamaa odotusta jälkijäsenestä, vaan odotus säilyy ja pysyy voimassa välisekvenssin ajan. Välisekvenssin tavoitteena on siis useimmiten jälkijäsenen esittäminen. (Raevaara 1997: 80 - 81.)

KUVIO 1. Upotettu kysymys-vastaus -vieruspari eli välisekvenssi.



Schiffrinin tutkimuksen mukaan kuvion 1 mukaisessa tapauksessa puhuja B aloittaa välisekvenssin jälkeisen vastauksensa usein *well*-partikkelilla. Partikkelin käytöllä puhuja osoittaa sen, että alkuperäiseen kysymykseen 1 vastaaminen on relevanttia ja sen, että vastausta 1 edeltänyt välisekvenssi eli tarkistus-kysymys

vastauksineen on alisteinen varsinaiselle kysymys-vastaus -vierusparille. (Schiffrin 1987: 112.)

No-partikkelin konventionaalistumisesta vastauksen aloittimeksi on esimerkiksi myös se, kun se yhdistyy vuoron alussa kysymyssanaan *mitä*. Muutamalla haastateltavalla nimittäin esiintyy vierusparin jälkijäsenen fraasimaisena aloittimena ilmaus *no mitä* (ks. esimerkit 12 ja 13), jota seuraa sitten esim. mielipidettä suojaava fraasi *mun mielestä* kuten esimerkissä 12, tai jotakin muuta vierusparin etujäsenen vaatimaa, kuten asukkaiden kuvailua esimerkissä 13.

Esim. 12.

- KV: joo.//.hhh mitä mieltä sä oot jyväskylä#läisistä# onko jyvä:s#kyläläiset# minkälaista porukkaa.
 JP5: - no: mi#tä#,/#mun mielestä ne o iha oo koo mut jos käy kysyy helsinkiläis(iltä) niin ne on nuijia tai jotain tällästä vastaavaa j(h)a#/en mää,/mitää vi#kaa niissä#nä.

Esim. 13.

- KV: voit sää kertoa,/niistä ihmisistä,/jotaki jota jotka siellä asu?
 SP2: - no mitä: (s)emmosiaa,/aika vanhoja tai no,/ei ne nyt mittää hirvee vanhoja semmosia kuuskymppisiä melekeen kaikki.

3.2.2. *No* lausuman pehmentimenä tai tehostajana

Sijaitessaan puheenvuoron alussa *no*-partikkelilla voi olla sitä seuraavaa lausumaa pehmentävä tai suojaava funktio. Näin tapahtuu esimerkissä 14, jossa haastateltavan vuoron alussa esiintyvä pitkävokaalinen *noo*-partikkeli toimii lausuman pehmentimenä: kysymyksessä on haastateltavalle kenties arka asia, sillä hänen isänsä on kuollut. Haastattelija ei tunne haastateltavan perhetaustaa eikä tiedä haastateltavan isän kuolemasta. Vaikka haastattelija kysyy esimerkkikatkelman alussa kolmessa vuorossa SP 4:ltä tämän vanhempien syntymävuosia ja -paikkoja, SP 4 ei tuo jälkijäsenissään esiin isänsä kuolemaa ennen kuin topiikissa siirrytään

haastateltavan vanhempien ammatteihin. Tällöin SP 4:n täytyy viimeinkin noudattaa Gricen keskustelun yhteistyön periaatetta ja laadun ja relevanssin maksimeja: haastateltavan on puhuttava totta (tai ainakin keskusteluun osallistuja olettaa niin) ja hänen on tuotettava tiettyyn kontekstiin sopivia relevantteja ilmauksia (ks. lisää Grice 1975). Huomionarvoista on myöskin se, että esimerkkitarkastelussa haastateltavan jälkijäsenien alussa ei esiinny *no*-partikkelia muissa kohdissa kuin isän kuolemasta kertovan vuoron alussa.

Esim. 14.

- KV: no: tentäs sitten/tiedät sää/sun vanhempien,/syntymävuotta esimerkiks ja syntymäpaikkaa.//tai kotipaikkaa o_{sillon}
 SP4: mm/se oo viiskymmentä jahhh,/sitte:/viiskaks.
 KV: onks sun/kumpi/äiti vai isä?
 SP4: äiti o:n/se viiskymmentä ja isä o//viiskytkaks.
 KV: tiiät sää yhtää missä ne on,/syntyny.
 SP4: ei oo kyselly.
 KV: joo./hhh no mitä sun äiti ja isä o ammatiltaan.
 SP4: → noo/äiti on myyjä(nä) ja isä on kuollu.

Lyhyen myöntävän tai kielteisen jälkijäsenensä alussa *no* lieventää muutoin liian vahvalta tuntuva joko kielteistä tai myönteistä mielipidettä. Tällöin lausumassa esiintyy usein myös muita pehmentimiä. Esimerkissä 15 myöntävän vastauksen pehmentäjänä ja varauksellistajana toimii *no*-partikkelin lisäksi myös naurahdus ja nauruisella äänellä tuotettu vastaus. Vaikka haastateltava myöntääkin viihtyvänsä Jyväskylän normaalikoulun yläasteella, naurahdus ja *no*-partikkelilla alkava nauraen tuotettu lausuma eivät suinkaan vakuuta täysin keskusteluun osallistujaa siitä, että haastateltava näin tekisi.

Esim. 15.

- KV: .hhh missä sää oot käyny koulua ennenkö sä tulit tänne norssi yläasteelle?
 JT3: norssi alaasteel(h)la
 KV: .hhh tykkäät sää,/olla norssissa.
 JT3: → he \$no joo\$

Katkelmassa 16 haastattelija kysyy JT 2:lta, mitä mieltä tämä on jyvaskyläläisistä ihmisistä. JT 2 aloittaa vastauksensa *no*-partikkelilla, jota seuraa varaus *ihan*. Nämä yhdessä viittaavat sanotun varauksellisuuteen: haastateltava ei pidä kaikista jyvaskyläläisistä täysin varauksetta, vaan lieventää potentiaalista lausumaa *ne on kivoja* lausumaa pehmentävällä *no*-partikkelilla ja varauksella *ihan*.

Esim. 16.

KV: joo.//mitä mieltä sä oot jyvaskyläläisistä?/onks ne minkälaista porukkaa?
JT2: → no ihan kivoja.

Näytteessä 17 haastattelija kysyy haastateltavan mielipidettä yläasteen opettajista. Tällöin ST 3 aloittaa vierusparin jälkijäsenen sisäänhengityksellä ja pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla, joita seuraa lyhyt tauko ja varauksellinen mielipide. Likimääräistiminä toimivat adverbi *ihan*, demonstratiivinen adjektiivi *semmosia* sekä *niinku*. Modaaliset *kai* ja *oikeen* ovat puolestaan suojauksia. Haastateltava myöskin naurahtaa ennen opettajia kuvailevaa adjektiivia. Kaikki nämä puheenvuorossa esiintyvät varauksellisuuden ilmaukset voivat olle merkinä siitä, että myös pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla itsellään on varauksellinen, sitä seuraavaa tekstiä pehmentävä tehtävä.

Esim. 17.

KV: joo.//mitä mieltä sä oot,/yläasteen/yläasteesta #yleensä./yläaste opettajista#.
ST3: → .hhh noo/o kai ne ihan sem(h)mosia mukiinmeneviä mutta,/.hhh ainaha on semmmosta että oppilaat ei oikeen tykkää opettajista mutta,/ohan täällä(in) niinku pari semmmosta opettajaa jota ei voi sietää ja sitte on taas sellasia jotka #o iha hyviä#.

Esimerkissä 18 on puheenaiheena koulussa tehdyt luokkaretket, jolloin haastateltava kertoo käyneensä ala-asteella luokkaretkellä mm. Ähtärissä ja Visulahdessa. Haastattelijan tekemään jatkokysymykseen retkien mukavuudesta JP 4 vastaa .hhh no joo.//o olihan sielä iha hauskaa o. Vastauksessa partikkeli *no*

toimii sitä seuraavan myönnön ja varaus *ihan* sitä seuraavan mielipiteen pehmentimenä. Lisäksi haastateltava sanoo myöntönsä jälkeisen mielipiteen muuta puhetta hiljaisemmalla äänellä, mikä sekin viittaa mielipiteen varauksellisuuteen.

Esim. 18.

KV: joo./ .hhh oliko teillä mitään retkiä sillo alaasteella.
 JP4: ooli meillä jotakii ähtärissä käytii (ja),///jossa// #ja jossai totaa visu:lahdessa#?
 KV: oliko ne su mielest muka:via?
 JP4: → .hhh no joo.//o_olihan siellä iha hauskaao.

Ilmausta pehmentävän funktion lisäksi *no*-partikkeli voi toimia myös sen jälkeistä lausumaa tehostavana partikkelina, kuten esimerkissä 19, jossa keskustellaan haastateltavan musiikkimausta. Esimerkkikatkelman kolmannessa vuorossa haastattelija kysyy haastateltavalta, millaista musiikkia tämä ei halua kuunnella. Tähän ST 4 vastaa tuohtuneesti, että heavy-musiikkia hän ei kuuntele kovinkaan mielellään. Tällöin haastateltava aloittaa vastauksensa *no*-partikkelilla. Ääninauhalla kuultuna *no*-partikkelin ilmaisua tehostava vaikutus tulee litteroitua tekstiä selvemmin esille. Lisäksi vastausta korostaa myös *no*-partikkelin jälkeisen vastauksen painollinen ensimmäinen tavu. Näin *no*-partikkelilla on ilmausta pehmentävän funktion lisäksi myös lausumaa tehostava funktio.

Esim. 19.

KV: minkälaista musiikkia sä kuuntelet?
 ST4: no iha laiasta laitaa.// (et)tä/.hhh millä,/ mielialalla on niin sitä sitte/vähä valitsee siihe.//että mitä jaksaa kuunnella.
 KV: onks sulla jotai sellaista musiikinlajia jota sä et mistä hinnasta kuuntelis
 ST4: → no heviä.

3.2.3. *No epävarmuuden ilmaisimena*

Nauhoitetun haastattelun alussa haastattelijä kysyy haastateltavalta tämän syntymäaika ja -paikkaa, sisarusten määrää, vanhempien ja isovanhempien syntymäaikoja ja -paikkoja sekä haastateltavan asuinpaikkoja. Aloittaessaan tällaisia henkilötieto- ja faktakysymysten jälkijäseniä *no*-partikkeli voi olla merkinä siitä, että haastateltava on epävarma tai epätietoinen esim. topiikin todenperäisyydestä. Sisällöltään epävarmassa jälkijäsenessä esiintyy tavallisesti myös muita epävarmuuden ilmaisimia ja varauksia, kuten suojauksia *ehkä, varmaan, en mä tiiä ja niinku*.

Tavujen venytykset, ulos- ja sisäänhengitykset, tauot, intonaation muutokset, puheen hiljentämiset sekä naurahdukset voivat olla merkinä siitä, että puhuja on sanottavastaan epävarma tai haluaa pehmentää niiden avulla sanomaansa. Esim. Brown ja Levinson yhdistävät korkean sävelkulun ja varovaisuuden toisiinsa. Heidän mukaansa falsettiäänä muuten normaalissa keskustelussa saattaa merkitä sosiaalista valhetta (1987: 172). Puhuja voi edellisenkaltaisilla kielen elementeillä ilmaista myös vierusparin jälkijäsenen preferoimattomuutta, sillä Tainion mukaan tauot, hengitykset, epäröintiäänneet ja -sanat, vuoronalkuiset partikkelit, vuoron alkuun sijoittuvat myönnytykset, kiitokset ja anteeksipyyntöt, erilaiset varaukset sekä etujäsenen jälkeiset välisekvenssit ovat keinoja, joiden avulla puhuja voi lykätä preferoimattoman vuoron aloittamista tai preferoimattomaan puheenvuoroon sijoittuvan preferoimattoman teon ilmaisemista. Nämä keinot tekevät preferoimattomista vuoroista kompleksisia rakenteita: kun preferoitu jälkijäsen on tavallisesti vain yhden syntaktisen yksikön pituinen, preferoimattomat vuorot muotoillaan monipolvisiksi rakenteiksi, joissa ilmenee runsaasti partikkeleita ja usein myös erilaista epäsujuvuutta, kuten äänne katkoksia, uudelleen aloituksia ja taukoja. (Tainio 1997: 100.)

Esimerkissä 20 haastattelijä kysyy JT 3:lta tämän isovanhempien syntymä- tai asuinpaikkoja. Jo kysymyksen muotoilu *no satut sä: tietämää* ennakoivat, että haastateltavalle saattaa olla ongelmallista tuottaa etujäsenen vaatimaa jälkijäsentä. JT 3 aloittaakin vastauksensa uloshengittäen sanotulla *no*-partikkelilla, minkä jälkeen

hän aloittaa kertomisen mummistaan. Lausuma jää kuitenkin kesken ja pidettyään tauon haastateltava aloittaa korjausjakson, jota seuraa varauksellinen vastaus. Uloshengitetty *no*, keskeytynyt lause ja tauko antavat vihjeen tulevan vuoron ongelmallisuudesta: JT 3 on epävarma mumminsa syntymäpaikasta, ja muiden isovanhempien syntymä- tai asuinpaikoista hänellä ei ole tietoa ollenkaan. Haastateltavan toisesta puheenvuorosta selviää, että JT 3 ei tiedä tarkalleen myöskään mumminsa syntymäpaikan Sumiaisen sijaintia.

Esim. 20.

- KV: aha?/#joo#///.hhh no satut sä: tietämää että,/missä sun/isovanhemmat on syntyneet./tai missä ne o asuneet.
 JT3: - nohhh/meijä mu-//mummi o ainaki syntyny:./varmaan sumiaisissa?//ja sit/mutt e muista mää en sillai tiä.
 KV: joo.//missäs päin suomea sumiainen on.
 JT3: on/varmaa jossain/etelässä.

Toisaalta *no*-partikkeli edeltää aivan normaalisti myös sellaisia vastauksia, joiden todenperäisyydestä haastateltavan on lähes mahdotonta olla epävarma, kuten seuraavissa esimerkeissä 21 ja 22. Niissä puheenaiheina ovat haastateltavien ST 3:n ja JT 5:n vanhempien ammatit ja ST 3:n sisarusten lukumäärä. Haastateltavat aloittavat vierusparin jälkijäsenet *no*-partikkelilla, vaikka he eivät olekaan epävarmoja vastauksensa sisällön oikeellisuudesta tai relevanttiudesta. Lausumassa ei esiinny myöskään muita varauksiksi luokiteltavia ilmauksia, jotka viittaisivat puhujan epävarmuuteen. Esimerkeissä haastateltavien *no*-partikkelin käyttöä voidaan pitää osoituksena siitä, että he ovat ymmärtäneet kysymyksen sisällön ja aikovat vastata kysytyyn asiaan. Näin kyseessä on ennemminkin partikkelin konventionaalistuminen vierusparin jälkijäsenen aloittimeksi kuin sen käyttö merkitsemässä esim. varauksellisen lausuman alkua.

Esim. 21.

- KV: joo./no mitä he on,/ammatiltaa(n).
 ST3: - no äiti on kirjastotoimejohtaja ja: isä o yksityisyrittäjä.

- KV: no/satutko tietämään isovanhempiesi syntymäpaikkaa.
 ST3: öö/ne o,/mummo o varmaan syntyny kyllä täällä?//toine isä-/äiti.//isä isästä
 mää en tiä se on kuollu?/jaa//öö/äitin äiti ja äiti isä o varmaan syntyny alajär-
 vellä e(h)n kyllä tiä yhtää mutta k(h)aihhh
 KV: joo//(no) onk sulla sisaruksia.
 ST3: - no mulla oo,/yks sisko ja kaks veljee.

Esim. 22.

- KV: joo ja/mitä ne o ammatiltaan.
 JT5: - no meää äiti o verotarkastaja meää isä: o yksityisyri:ttäjä se o automaalari.

Esimerkissä 23 vuoronalkuisen partikkelin käyttö voi olla kuitenkin merkki-
 nä epävarmuudesta. Tätä päätelmää tukee se, että *noo*-partikkelin pitkävokaali-
 suuden lisäksi haastateltavan puheenvuorossa esiintyy varauksia ja epävarmuu-
 den ilmauksia, jotka viittaavat haastateltavan epätietoisuuteen. Kun haastattelijä
 kysyy JP 2:lta tämän vanhempien ammatteja, tämä kertoo hänen isänsä olevan
 biologian laitoksella *joku: erikoislaboratoriomestari tai jotai vastaavaa*. Äitinsä amma-
 tista haastateltava on edellistäkin epävarmempi, sillä hänen *muistaakseen* hänen
 äitinsä työskentelee Teknillisessä oppilaitoksessa matematiikan opettajana. Näin
 ollen esimerkikikatkelman *noo*-partikkelin ja muiden epätietoisuudesta kertovien
 puheen elementtien käyttö on merkinä siitä, että puhuja ei todellakaan tiedä
 täysin varmasti, mikä vanhempien työn toimenkuva tarkasti sanottuna on.
 Haastateltavallahan ei ole mitään syytä varauksellistaa lausumaansa, jossa
 puheenaiheena on neutraali aihe eli vanhempien ammatit ja jossa ei kysytä esim.
 jotakin vanhempien ammatteihin liittyvää arkaluontoista asiaa. Toisekseen
 haastateltavan lausuman sisältö itsessään on hyvin neutraali: siinä haastateltava
 kertoo, mitä hänen vanhempansa tekevät työkseen, eikä puheenvuorossa esiinny
 esim. ammatteihin liittyvää arvottamista tai jotakin muuta mielipidettä, joka
 tarvitsisi varauksia tai suojauksia.

Esim. 23.

- KV: joo mitä ne o ammatiltaa.
 JP2: → noo iskä on,/tuolla totaa,/ piolokia laitoksella,/s+o joku: erikoislaboratoriomestari tai jotai vastaavaa ja./ .hhh ä:iti on tuolla tota nin,/ tekussa nii matikaopettajana muistaakseni.

3.2.4. *No en mä tiedä* -kiteymä

Vierusparin jälkijäsenen alussa *no* voi edeltää myöskin kiteymää *en mä tiedä*, jolloin niiden yhdistelmä toimii suojauksena. Tutkimukseen osallistuvista haastateltavista erityisesti SP 1:llä on vaikeuksia tuottaa ja perustella mielipiteitään. Hän vastaa kysymyksiin lyhyesti, joten haastattelijan on lähes aina tehtävä tarkennus- ja lisäkysymyksiä. Haastateltava aloittaa vastauksensa usein fraasilla *no en mä tiiä*, minkä esim. Vuorinen on tulkinnut kirjaimellisesti, sillä hänen mukaansa sen avulla puhuja ilmaisee, ettei tiedä, miten jatkaisi puhettaan ja vetoaa tietämättömyyteensä ja muistamattomuuteensa puheena olevasta asiasta (Vuorinen 1981: 83 - 84.) Tämä ei kuitenkaan päde esimerkissä 24, sillä siinä fraasi *noo een/minä: tiä* toimii aloittimena ilmaukselle, joka täyttää etujäsenen jälkijäsenelle asettamat vaatimukset. Haastateltavahan ei suinkaan jätä vastaustaan fraasiin, vaan ilmoittaa sen jälkeen, että lapsuuden leikkikavereista serkku on jäänyt hänen mieleensä kenties parhaiten. Esimerkissä fraasin tehtävänä on siis olla lieventävänä ilmaisuna sille, mitä haastateltava tulee sanomaan: haastateltava ei ole täysin varma siitä, kuka hänen muistoihinsa on jäänyt erityisesti, vaan ilmoittaa, että tällainen ihminen *saattoi* olla serkku.

Esim. 24.

- KV: tuleeks sulla mieleen,/ #jotakin,/ tyyppiä/joka ois ollu/ tosi hauska tai#,/joka ois jääny muistoihin?/erityisesti?
 SP1: niin mikä:
 KV: joku leikki#kaveri#.
 SP1: → noo/een minä: tiä se saato olla serkkuhhh.

Esimerkissä 25 fraasistuneella ilmauksella *no en tiiä* on selvästi lausuman sisältöä pehmentävä ja lieventävä tehtävä. Haastateltava kertoo mielioppiaineensa olleen aina liikunnan, jolloin haastatteliija vaatii perusteluja tähän mielipiteeseen. Tällöin JP 2 aloittaa *no*-partikkelilla fraasin *en tiiä*, jota seuraa tauotta kehun sisältävä lausuma: haastateltava pitää liikunnasta, koska on ollut siinä aina *aika* hyvä. Näin ilmauksen *no en tiiä* funktiona on olla vuorossa esiintyvän kehun lieventäjänä. Puheenvuoron alkuan ei merkitse suinkaan sitä, että haastateltava ei kirjaimellisesti tulkittuna tietäisi, miksi pitää liikunnasta, vaan suoraan kehuun liittyneenä sillä on kehua pehmentävä vaikutus. Kehun intensiteettiadverbi *aika* toimii myös varauksellistajana: haastateltavan hyvyys liikunnassa ei ole suinkaan täydellistä.

Esim. 25.

KV: joo?/.hhh no sit siirrytään./alaaasteelle eli oliko sulla siellä mieliaineita.
 JP2: phyh liikun(h)ta./\$(h)e o ol(h)lu ai:na\$.
 KV: miks sää oot tykänny siitä?
 JP2: - no en tiiä mä: oon siinä aika hyvä.

Esimerkissä 26 pitkävokaalinen *noo*-partikkeli aloittaa varauksellisen lausuman, joka sisältää sitä seuraavaa ilmausta lieventävän kiteymän *en mää nyt tiiä* sekä modaalisen suojauksen *ehkä ois*. SP 5:n harrastuksena on yleisurheilu, ja hän on menestynytkin lajissaan pikajuoksussa hyvin. Kun haastatteliija kysyy urheiluharrastukseen liittyviä tavoitteita, haastateltava vastaa varauksellisesti haluavansa viiden parhaan joukkoon SM-kilpailuissa. Vuoronalkuinen lievennys on esimerkin tapauksessa ymmärrettävää, sillä haastateltavan tavoitteethan ovat varsin korkeat. Lievennyksen avulla haastateltava voi suojella kasvojaan ja tässä tapauksessa tavoitteitaan.

Esim. 26.

KV: onko sulla millaisia tavoitteita.
 SP5: - noo en mää nyt tiiä EHKÄ OIS?//viie parha joukkoon ässämkisoissa?//täna vuonna?

Näytteessä 27 pitkävokaaliset *noo*-partikkelit aloittavat epätietoisuuden ilmaukset *en mä en nyt tiiä mite yhteyksissä* ja *en tiiä*. Haastattelija kysyy etujäsenessään SP 2:n yhteyksistä kotiseudun asukkaisiin. Tällöin haastateltavan epävarmuus kohdistuu etujäsenen osaan *olla yhteydessä*, sillä puheenvuoron alun epätietoisuuden ilmausta seuraa kysymyssana *miten* ja etujäsenen ongelmalliseen kohtaan viittaava *yhteyksissä*. Sanahaun ja kahden pitkän tauon jälkeen haastateltava lopettaa puheenvuoronsa pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla aloitettuun epätietoisuuden ilmaukseen. Haastateltava myös naurahtaa puheenvuoronsa päätteeksi, mikä sekkin on osoituksena puheenvuoron sisällöllisestä epävarmuudesta.

Esim. 27.

KV: joo?//.hhh no entäs sitte,/yhteys muihin kotiseudun asukkaisiin eli oot sää yhteydessä,/ .hhh muihin ku/su vanhempii tai sisaruksiin #tai#.
 SP2: - noo en mä en nyt tiiä mite yhteyksissä mutta, //ny-//noo en tiiä ((naurahtaa))

Esimerkki 28 on haastattelun loppupuolelta, jossa haastateltava SP 1 on jo varsin tuohtunut koko keskustelutilanteeseen ja erityisesti siihen, että hänen on vaikea perustella mielipiteitään. Nuolten 1 ja 2 osoittamissa kohdissa *no*-partikkeli aloittaa fraasin *en mä tiiä*, ja nuolen kohdassa 3 lauseen, jossa SP 1 kertoo erittäin tuohtuneella äänellä, ettei osaa vastata kysymykseen suoraan. Voidaan pohtia, liittyykö partikkelin *no* ja fraasin käyttö näissä tapauksissa haastateltavan epävarmuuteen tai ilmaisun varauksellisuuteen, vai onko se vain tapa päästä ongelmallisesta kohdasta eteenpäin ilman syvällisempää pohdintaa. Haastateltavalla on nimittäin pitkin keskustelua tapana aloittaa vastauksensa fraasilla *no en mä tiiä*, mitä sitten seuraa esim. nuolen 1 tapainen fraasinomainen, ongelmallisesta kohdasta eteenpäin vievä perustelu *iha muute vaa* tai ei perustelua ollenkaan, kuten nuolen kohdassa 2. Toisaalta *no*-partikkelin ja fraasin *en mä tiiä* käyttö voi olla aivan "vilpitöntäkin", sillä onhan mahdollista, että haastateltava ei todellakaan osaa vastata kysymyksiin tai perustella mielipiteitään. Tällöin *no en mä tiiä* ei ole siis fraasi, vaan haastateltavan vastaamisprosessin tulos.

Esim. 28.

- KV: no/jos sä saisit valita nii mihi maahan sää,/lähtisit.
 SP1: sveitsi.
 KV: minkä takia.
 SP1: 1- no en mä: tiä.// /iha muute vaa.
 KV: no entäs/oot sä yhteydessä,/soini muuhi asukkaisiin kun,/sun vanhempiin tai sisaruksiin tai kaverihin et onks sulla yhteyksiä.
 SP1: 2- (n)o en minä::tiä.
 KV: mitäs mieltä sä oot yleensä soinilaisista.
 SP1: 3- (no) e/mä: kylä nyt osaa ihan suuraa sanno:. ((erittäin tuohtuneesti))

3.3. *No*-partikkeli puheenvuoron sisällä

Raevaaran mukaan vuoronsisäinen *no* sijaitsee yleensä selvissä tekstuaalisissa rajakohdissa ja ilmaisee näin siirtymää. Se voi esiintyä esimerkiksi vuoron alkuun sijoittuvan palauteilmauksen jälkeen ja aloittaa puhujan mielipiteen, joka on usein puhujan edeltävästä keskustelusta tekemä päätelmä. Tämän lisäksi *no* voi esiintyä kuulijoihin vetoavan loppufraasin alussa tai aloittaa uuden rakenteen suunnitelmanmuutoksen jälkeen. (Raevaara 1989: 152.)

Vuoronsisäiset *no*-partikkelit voivat esiintyä myös kertomuksissa. Tällöin ne sijaitsevat tekstuaalisissa rajakohdissa esimerkiksi silloin, kun tapahtumakokonaisuudesta siirrytään toiseen tai taustaa selittävästä osasta siirrytään varsinaisiin tapahtumiin. *No* sijaitseekin tyypillisesti parenteesin, muun selittävän jakson tai katkoksen jäljessä palattaessa varsinaisen tapahtuman kuvaukseen. *No* ei aloita koskaan kertomusta tai parenteesia, vaan on siirtymänä tapahtumia eteenpäin vievälle jaksolle, joissa tauon tai muun katkoksen jälkeen palataan keskustelun varsinaiseen aiheeseen. (Raevaara 1989: 153 - 154.)

Tutkimusaineiston *no*-partikkelit ovat sijoittuneet puheenvuoron sisälle selvästi harvemmin kuin puheenvuoron alkuun (ks. taulukot 1 ja 2). Puheenvuoron sisällä *no*-partikkeleita esiintyy sekä soinilais- että jyvaskyläläishaastateltavilla lähes yhtä paljon: soinilaishaastateltavilla *no*-partikkeleita on puheenvuoron sisällä yhteensä 103 ja jyvaskyläläishaastateltavilla 100. Puheenvuoron sisäisten *no*-partikkelien käyttö vaihtelee soinilaisilla 1:stä 22:een ja jyvaskyläläisillä 1:stä

21:een.

3.3.1. *No* tekstin jäsentäjänä ja rajaajana

3.3.1.1. *No* topiikinsisäisten aihekokonaisuuksien järjestäjänä

No-partikkeli toimii puheenvuoron sisällä tekstiä jäsentävänä ja rajaavana elementtinä. Sitä käyttämällä puhuja jäsentää puhettaan ja siinä esiin tulevia erilaisia asioita. Tutkimusaineistossa vuoronsisäinen *no*-partikkeli ei aloita koskaan täysin uutta topiikkaa, vaan ilmaisee saman ajatuskokonaisuuden sisällä samaan aihepiiriin kuuluvien asioiden järjestäytymistä.

Esimerkissä 29 haastateltava kertoo, millaisia kotitöitä hänen oli tehtävä lapsena, ja tällöin hänen puheenvuoronsa koostuu kahdesta aihekokonaisuudesta. Puheenvuoronsa alkupuoliskolla hän kertoo siivoamiseen liittyvistä velvollisuuksistaan, ja vuoronsisäinen *no* puolestaan aloittaa uuden, astioiden laittamiseen liittyvän aihekokonaisuuden. Näin *no*-partikkeli jäsentää tekstiä ja osoittaa tekstin sisäistä rajakohtaa, jossa puhuja siirtyy asiakokonaisuudesta toiseen.

Esim. 29.

- KV: .hhh olik sulla sillo lapsena jotain semmosia töitä #että äiti ja isä sano että tää sun täytyy hoitaa vaikk+ootkin noi pieni#.
- JT5: no kyllä joo että,/että huoneen siivous oli se että/se piti aina hoitaa mutta/ /.hhh mun huone on kyllä ollu vähän sennäkö:nenki et se+o,/että en mä siellä asu mutta tota nin ni\$,//et huoneen siivous oli ja,/tietysti aina jos meill+oli,/siivouspäivä ni
- aina jotai opientä piti tehdä ja o,/.hhh ja just se että,/no syönnin jälkee pitää laittaa astiat pesukoneeseen et niitä ei saa jättää siihen tiskipöydälle.
- KV: just
- JT5: se o vielä(h)ki
- KV: just joo ((nauravat))

Esimerkissä 30 haastateltava ST 2 pohtii yläasteen mielioppiaineitaan. Jokaista puheenvuorossa esiin tulevaa uuden mielioppiaineen mainintaa edeltää *no*-partikkeli (ks. nuolet 1 ja 2). Vuoro alkaa puolipitkällä *no*-partikkelilla, minkä jälkeisessä lauseessa haastateltava mainitsee kemian yhtenä mieluuisena oppiaineena. Tämän jälkeen ST 2 jatkaa vuoroaan konnektiivisella ilmauksella *ja sitte o*, mikä osoittaa sen, että puhujan aikomuksena on jatkaa luetteloaan mielioppiaineistaan, eikä haastattelija voi näin ollen ottaa vielä vuoroa. Konnektiivisen ja jatkoa ennakoivan ilmauksensa jälkeen puhuja pitää pitkän tauon ja aloittaa *no*-partikkelilla lauseen (ks. nuoli 1), jossa hän kertoo ajanmääritteeltään eksplisiitisti, että *juuri nyt* englanti on alkanut sujua ja sen opiskelu on hauskaa. Englannista kertomisen jälkeen haastateltava aloittaa jälleen *no*-partikkelilla uuden lauseen, jossa hän mainitsee kuvaamataidon yhtenä mielioppiaineenaan (ks. nuoli 2). Sekä nuolen 1 että nuolen 2 osoittamat lauseet alkavat *no*-partikkelilla, jonka tehtävänä on merkitä vuoronsisäistä rajakohtaa: tästä vuorossa alkaa topiikkiin liittyvä uusi aihekokonaisuus.

Esim. 30.

- KV: se on totta.//.hhh no entäs sitte yläasteella onks sunhhh/mieliaineet muuttunu kovasti täälä
- ST2: no: tuli toi kemia./ni siitä mä tykkää iha hirveesti en mää tiiä onks se äitiltä sitte
- 1- periy(h)tyyny/.hhh ja sitte o, // hhh no nytte o: englanti,/että tuota niin ni ku siihe o päässy,/.hhh oli vähä ongelmia sen kanssa ekaks mutta nyt #se on taas alkanu
- 2- sujumaa ett se o iha hauskaa#?/.hhh no sitten on tämä,/.hhh kuvaamataito ja, // no kemia se suurimmaks osaks o #mää tykkään siitä iha hirveesti vaikka se onki vaikeeta mutta#?/kyllä se sitte tulee #aina pintaan (siihen on) helpompi lukea ja#, /sitte/ !no/kaikista parhaite ja luontevasti se sujuu./oainaki multa○

Samoin esimerkeissä 31 ja 32 partikkelin *no* tehtävänä on aloittaa topiikkiin kuuluva, mutta sen sisäinen uusi asiakokonaisuus. Esimerkissä 31 haastateltava kertoo vuoron alussa pitävänsä liikunnasta. *Jahhh//.hhh sitten* implikoi vuorossa seuraavan jatkoa esim. muista mukavista oppiaineista ja näin tapahtuukin, sillä haastateltava kertoo hieman varauksellisesti, että *no sillee, /äidinkieli on kans ihan kiva*.. Tällöin partikkeli *no* on merkinä vuoronsisäisestä asiakokonaisuuden muu-

toksesta.

Esim. 31.

- KV: no entäs sitte nää mieliaineet onko se?/onko ne muuttunu kovasti vai onko sulla yleensä nyt?
 ST1: → no/liikunnasta mä tykkää jahhh//.hhh sitten, //no sillee,/äidinkieli on ihan kans kiva: että ku?/siin+o aika paljon sellasia,/hommia mitä saa niinku tehä ettei tarvii koko aja opiskella jotai,/sellasia juttuja mutta/liikunta o oikeestaan kivoin.

Esimerkkikatkelmassa 32 haastattelija pyytää ST 4:ää kuvailemaan, millaisia ihmisiä haastateltavan kylällä asuu. Haastateltava kertoo, että kylällä asuu ensinnäkin maanviljelijöitä ja toiseksi sellaisia ihmisiä, jotka käyvät kirkonkylällä töissä. Molempia aihekokonaisuuksia edeltää vierusparin jälkijäsenen sisältöä jäsentävä *no*-partikkeli.

Esim. 32.

- KV: minkälaisia ihmisiä,/teiän kylällä asuu.
 ST4: kiltte(h)jä
 KV: onks ne #ammatiltaan,/mitä#.
 ST4: → no siellä o aika paljo,/maanviljelijöitä, //sitten no jotkut käy sitte,/.hhh täällä,/okirkolla töissäo

Esimerkkikatkelmassa 33 haastateltavan tehtävänä on kuvailla lapsuudenympäristöään. Hän aloittaa *no*-partikkelilla lauseen, jossa kertoo asuneensa lapsuudessaan Kortepohjassa. Vuoron ensimmäisen lauseen lopussa intonaatio nousee, ja puhuja pitää pitkän tauon. Tämä kokonaisuus on lähtökohtana muulle vastaukselle, sillä tämä kokonaisuus on lähtökonteksti, johon kuulija voi suhteuttaa vastauksen loppuosan. Puheenvuoron ensimmäisen lauseen jälkeen puhuja osoittaa *ja totaa*-konnektorilla, että lausumalle on luvassa vielä jonkinlaista jatkoa, ja tätä seuraakin *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa, jossa JT 1 aloittaa tarkemman kuvailunsa lapsuudenympäristönsä leikkikavereista. Näin vuoron-

sisäinen ja tekstiä jäsentävä *no*-partikkeli merkitsee kohtaa, jossa haastateltava alkaa kertoa lisää siitä kontekstista, jonka hän määritteli heti puheenvuoronsa alussa.

Esim. 33.

- KV: joo/.hhh eli täss oli nyt nää,/((maiskaisee)) henkilötiedot ja päästään sit varsinaiseen keskusteluun eli/.hhh eli t voisit tsä: aluks kuvata mulle,/su lapsuudeympäristöä sitä kotipiiriä ja, // paikkaa missä sä:/vietit lapsuutesi.
- JT1: - ((maiskaisee)) no mä: asuin kortepohjassa iha lapsuudessa? //ja totaa/no siellä oli hirveesti sillee et siinä asu lähistöllä semmosia sama:ikäsiä lapsia aika paljo. //ja #totaä#,/sit mulla oli yks/todella hyvä kaveri siinä ja, //ja sit tota:hhh, //siinä sit oli kaikellaisia pihaleikkiä niitte,/kaikkien kanssa siinä ja, //et tota //iha mukava sille: siellä se ympäristö mu mielestä ainaki ja, //et sielä mä: asuin viisvuotiaasee asti siellä kortepohjassa ja sit muutettii tänne keljonkankaalle.

Näytteessä 34 *no* sijaitsee puheenvuoron sisällä kohdassa, jossa haastateltava on kertomassa perheensä matkustamisesta. Tällöin *no*-partikkelia ei edellä minkäänlaista taukoa, intonaation laskua tai muuta merkkiä siitä, että edellinen lausekokonaisuus on saatu loppuun, ja puheenvuorossa alkaa kylläkin topiikkiin kuuluva, mutta aihepiiriltään uusi lause. Vuoronsisäisen aiheenmuutoksen merkkinä toimii ainoastaan *no*-partikkeli, joka seuraa tauotta sitä edeltävää asiakokonaisuutta eli perheen matkustamista. Näin partikkelin tehtävänä on osoittaa tekstinsisäistä rajaa, josta alkaa uusi, edellisestä poikkeava asiakokonaisuus: jääkiekkoharrastuksen takia matkustaminen. *No*-partikkelilla alkava kokonaisuus on lausumassa yhden lauseen pituinen, sillä sen jälkeen haastateltava palaa takaisin puheenvuoron alussa esiin tulleeseen perheen matkustamiseen.

Esim. 34.

- KV: joo?/.hhh no matkusteletko sä #paljon#./#tai oletteko te matkustelleet#.
- JT5: - tno t kyllä t me ollaa,/tai siis >meiä perhe o aika paljon kuitenkin matkustellu no se tietysti et ku<?/.hhh harrastaa ni,/ myö käyää eri kaupungeissa j- suomesa./hhh mut ollaa myö,/perheenki kanssa/#käyty aika paljo ulkomailla että,/ englanti ja, pulkaaria ja, ruotsi ja tanska ja norja ja mitä niitä on.

Esimerkistä 35 näkyy konkreettisesti, miten haastateltava rajaa *no*-partikkelilla vastauksen eri osat omiin alueisiinsa. Haastattelijan kysymyksessä on kaksi eri osaa: 1) kehittykö Soini ja 2) pitääkö Soinin kehittyä johonkin suuntaan. Näihin kysymyksiin haastateltava antaa vastauksen vierusparin jäkijäsenen ensimmäisessä lauseessa: ensinnäkin haastateltava otaksuu, että Soini kehittyä ja toiseksi Soinin myös pitäisi kehittyä. Tämän jälkeen hän lausuu omien kokemusteni mukaan erityisesti televisiohaastatteluissa joillekin haastateltaville varsin tyypillisen jäkijäsenen aloittimen, maneerisen *sanotaanko nyt että* -suojuuksen, minkä jälkeen vuorossa seuraa poikkeuksellisen pitkä tauko ja partikkelilla *no* aloitettu jäkijäsenen haastattelijan etujäsenen kysymykseen. Vuoronsisäinen *no*-partikkeli osoittaa haastateltavan vierusparin jäkijäsenen rajakohtaa, josta alkaa vastaus etujäsenen toiseen kysymysosaan, pitäisikö Soinin kehittyä johonkin suuntaan.

Esim. 35.

- KV: (en)täs mitä mieltä sä oot soinin kehityksestä./kehittykö/soini/vai pitäskö soinin kehittyä johonki suuntaa?
- SP3: ○no joo○,///kyllä mä luulen että kehittyä?//((taustahälyä)) tai/ja oikeestaa pitäski kehittyä, ((ähkäisee))///○sanotaanko nyt että○, /// ((taustahälyä))
- no,/(no) joo (-) jollaki lailla etteenpäin tämmöstä/yritystoimintaa ainakin nyt vois,/○vähä lisätä ja.//sillä laill- (-)○

Esimerkissä 36 haastateltava kertoo yläasteen jälkeisistä tulevaisuudensuunnitelmistaan. Puheenvuoron alkuosasta ilmenee, että hänen on täytynyt täyttää oppilaanohjauksen tunnilla jonkinlainen opiskelutoiveisiin liittyvä lomake, jotta opettaja tietäisi, millaiseen kouluun oppilas yläasteen jälkeen haluaa. Puheenvuoron keskivaiheilla haastateltava aloittaa *no*-partikkelilla lauseen, jossa ilmoittaa laittaneensa lomakkeeseen haluavansa Alajärven kauppaoppilaitokseen. Haastateltavan puheenvuorossa on mielenkiintoista se, että sen viimeinen lause aloittaa sekvenssin, jota olisi voinut edeltää haastattelijan etujäsenen *missä koulussa sinä haluaisit jatkaa yläasteen jälkeen*. Ikään kuin ennakoit sen, että haastattelija

tulee tämän kysymään, haastateltava aloittaa *no*-partikkelilla sekvenssin, josta tulevaisuudensuunnitelmat selviävät. Esimerkissä *no* osoittaa näin tekstinsisäistä rajakohtaa: partikkelia edeltää haastateltavan informaatio oppilaanohjauksen tunnilla täytetystä lomakkeesta, ja sitä seuraa haastateltavan opiskelupaikkaan liittyvän ratkaisun kertominen.

Esim. 36.

- KV: joo/.hhh no tiät sää/jo mihin kouluun sää meet yläasteen jälkeen.
 ST5: no/kyllä me justii ainaki, //e- eilenki piti, /opon tunnilla täyttää #semmosta
 - lappua että se tietää jotai#?/laittaa kesällä ni?/no mää pistin siihe alajärven
 #kauppaoppilaitokse# oettä○
 KV: et kaupallinenki ala kiinnostaa?
 ST5: oniin no vähä?○

3.3.1.2. *No* merkitsemässä paluuta aiemmin sanottuun

Puheenvuoron sisällä *no* voi aloittaa sekvenssin, jossa puhuja palaa aiemmin vuorossa esiintyneeseen aiheeseen tai vastauksensa keskeiseen sisältöön. Paluusekvenssin yhtenä funktiona on olla merkkinä siitä, että haastateltava on lopettelemassa jälkijäsentään, ja haastattelija voi alkaa valmistautua vuoron vaihtoon.

Esimerkkikatkelmassa 37 puheenaiheena on haastateltavan lapsuuden-aikaiset leikit. Haastateltava on jo puheenvuoronsa alkupuolella kertonut vastauksensa keskeisen sisällön: hän muistelee leikkineensä autoilla. *Sitte* osoittaa haastateltavan aikovan lisätä vastaukseensa jotakin uutta, mutta ilmausta seuraakin ympäröivää puhetta hiljaisemmin sanottu epävarmuudesta kertova ja puheenvuoron jatkoa pehmentävä suojaus *mää en tiiä*. Tämän jälkeen haastateltava palaa ensimmäisenä puheenvuorossa esiin tulleeseen asiaan eli auto-teemaan, kertoo sen uudestaan ja lisää puheenvuoron loppuun vielä leikkineensä tavallisemmin ulkona kuin sisällä. *No* jäsentää vuoronsisäistä tekstiä toimimalla merk-

kinä siitä, mistä kohtaa paluu aikaisemmin sanottuun keskeiseen ajatukseen tapahtuu.

Esim. 37.

- KV: joo//.hhh millasia leikkejä te leikitte?
 ST4: \$(h)n m(h)ää tommosta muis:ta\$/jotaki ihan #tavallista#./(e)n mä tiä mu
 - mie(le)stä me leikittii aika paljo autoilla ja,/.hhh sitte//o^omää en tiiä^o//no
autoilla yleensä tai jolla(ki) niinku pihalla./(et)tä harvemmin sisällä.

Edellisen katkelman kaltainen tapaus esiintyy seuraavassa esimerkissä muutoin samanlaisena, paitsi että siinä kaksi kertaa ilmaistua vastauksen ydintä eli käsityön mainintaa edeltää molemmissa tapauksissa *no*-partikkeli. Haastateltava vastaa ensin ajattelutaukoa pyydettyään ja pitkään mietittyään mieliaineensa olleen ala-asteella käsityön. Lause loppuu konnektoriin *ja*, mikä ennakoi sitä, että puhuja jatkaa kertomalla esim. jostakin toisesta mielioppiaineestaan. Haastateltava pitää kuitenkin poikkeuksellisen pitkän tauon ja toistaa jälleen *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa muuta puhetta nopeammin mieliaineensa olleen jo edellä mainitun käsityön. Näin *no*-partikkelit toimivat vastauksen aloittimen merkinä, ja tämän lisäksi toisen *no*-partikkelin tehtävänä on osoittaa, että vastauksen ydin toistuu, ja puhuja palaa jo aiemmin lausumaansa keskeiseen ajatukseen.

Esim. 38.

- KV: no joo mennään sitte alaasteelle./eli,/muistat sää et,/mitä sull+ois ollu alaasteel-
 la,/mieliaineita?/et oisit [tykänny].
 SP1: - [ootas ny.///(n)o käsityö ja,///>no käsityö<././o^oei sitte muuta paljo ollu^o.

Esimerkissä 39 puheenaiheena on haastateltavalle mieluisat oppiaineet. ST 2 on kertonut jo puheenvuoronsa alkupuolella, että hän pitää mm. kemian ja englannin kielen opiskelusta. Puheenvuoron loppuosassa nuolen 1 osoittamassa kohdassa haastateltava palaa vielä takaisin mieluisimpaan oppiaineeseensa kemi-

aan. ST 2 lopettaa *no*-partikkelia edeltävän lauseen konnektoriin *ja*, joka implikoi vuorossa seuraavan kenties jonkin kolmannen haastateltavalle rakkaan oppiaineeseen. Näin ei kuitenkaan tapahdu, vaan ST 2 palaakin takaisin jo vuoron alkupuolella puheena olleeseen kemiaan ja jatkaa sen perustelemista, minkä takia oppiaineen opiskelu miellyttää häntä. Puheenvuoron viimeisen *no*-partikkelin aloittama lause jatkaa tätä perustelujen sarjaa (ks. nuoli 2). ST 2 sanoo partikkelin muuta puhetta korkeammalla äänellä ja sen aloittaman lauseen lopun ympäristöä vaimeammin. Voidaan pohtia, onko tämä itsekehun sisältävä ilmaus haastateltavalle rohkeutta vaativa tuotos, johon *no*-partikkeli jollakin tavalla "antaa potkua". Haastateltavahan ei selvästikään halua kehuskella oppiaineessa menestymistään, vaan tämä tulee ilmi vasta puheenvuoron viimeisessä lauseessa.

Esim. 39.

- KV: se on totta.//.hhh no entäs sitte yläasteella onks sunhhh/mieliaineet muuttunu kovasti tääli
- ST2: no: tuli toi kemia./ni siitä mä tykkää iha hirveesti en mä tiiä onks se äitiltä sitte periy(h)tyny/.hhh ja sitte o,//hhh no nytte o: englanti,/että tuota niin ni ku siihe o päässy,/.hhh oli vähä ongelmia sen kanssa ekaks mutta nyt #se on taas alkanu
- 1- sujumaa ett se o iha hauskaa#?/.hhh no sitten on tämä,/.hhh kuvaamataito ja,/no kemia se suurimmaks osaks o #mää tykkään siitä iha hirveesti vaikka se onki vaikeeta mutta#?/kyllä se sitte tulee #aina pintaan (siihen on) helpompi lukea
- 2- ja#,/sitte/!no/kaikista parhaite ja luontevasti se sujuu./oainaki multa^o

Esimerkissä 41 haastattelija kysyy ST 4:ltä, missä tällä on tapana käydä diskoissa. Vastattuaan ensin käyvänsä Evijärvellä päin haastateltava pitää pitkän tauon ja aloittaa konnektorilla *tai* kesken jäävän korjaussekvenssin, mitä seuraa partikkelilla *no* alkava paluu haastateltavan aikaisempaan ajatukseen.

Esim. 40.

- KV: joo./no käyt sää diskoissa./tai muussa sellasissa.
- SP4: (no) kyllä aina sillon tällön käy(n).
- KV: missä sää käyt.

SP4: - tuolla evijärvellä päi.//tai siel-,/no siellä päi yleensä./jos käyn.

Esimerkissä 41 *no* merkitsee kohtaa, jossa puhuja palaa puheenvuorossa esiintyvän muisteluprosessin jälkeen "takaisin raiteilleen" eli takaisin kesken jääneeseen lauseeseen, josta muistelu- ja pohdintasekvenssi alkoi. Ensimmäisessä puheenvuorossaan haastateltava kertoo, että äidinkielen tunneilla oppilaat esittävät melko usein mm. kirjaesitelmiä, ja parastakin aikaa äidinkielen tunnilla käydään läpi kirjaesitelmiä. Haastattelija tekee tähän tarkentavan jatkokysymyksen *ootteks te lukenu jonku #kirja vai#*, johon haastateltava vastaa osan luokasta lukeneen Nummisuutarit-kirjan ja osan jonkun toisen kirjan, jota hän ei muista. Muistelusekvenssi ei tuota eksaktia luettavan kirjan mainintaa, vaan haastateltavan on palattava yleisemmälle tasolle ja todettava ylimalkaan *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa, että jonkin kirjan osa luokkakavereista on joka tapauksessa lukenut.

Esim. 41.

- KV: joo?/.hhh no onks teillä yleensä/esimerkiks puheviestin#tää paljo äidinkielen# tunnilla täytyyks teidä pitää esitelmiä ja
 JP2: !no/ o meillä nyt aika ussei kuitenkin,//jotain kirjaesitelmiä ja vastaavia o ainahhh?//.hhh nyttenki on niin(h)ku//\$tunnilla menossa semmonen mutta\$
 KV: ootteks te lukenu jonku #kirja vai#.
 JP2: joo?//toi #tota mikä se nyt# oli nummisuutarit ja sitte tota ni jotkut luki to,//.hhh
 - mikäköhän ne oli:??/en mää muista mikä: se toine kirja oli.//no/kuitenki?/jotai lukivat ((naurahtaa))

Esimerkissä 42 haastateltava JT 1 pohtii, onko Jyväskylässä puhuttu kieli murretta vai kirjakieltä. Puheenvuoron alkupuolella hän kertoo käsityksestään, jonka mukaan jyväskyläläiset puhuvat lähinnä kirjakieltä. Vastauksen lopussa JT 1 aloittaa *no*-partikkelilla varauksellisen lauseen, jossa hän palaa jo aikaisemmin kertomaansa käsitykseen ja toistaa sen hieman muunneltuna, lopullisena vastauksena haastattelijan tekemään kysymykseen. Vuoron sisällä *no* merkitsee siis

sellaista kohtaa, josta lopullinen kysymyksen vaatima vastaus, prosessoinnin tuloksena syntynyt johtopäätös alkaa. Haastateltavan viimeisessä *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa esiintyvä ilmaus *musta tuntuu enite* osoittaa myöskin sen, että lause on luonteeltaan kaikesta edellä pohditusta tehty loppupäätelmä: tähän tulokseen haastateltava tullut kaikista vahvimmin. *No*-partikkelin jälkeisten suojausten *en mä nyt tiää musta tuntuu* perusteella haastateltava on kuitenkin loppujen lopuksi epävarma loppupäätelmästä, sillä niiden käytön avulla hän pehmentää mielipidettään ja on orientoitunut siihen, että tieto ei välttämättä pidäkään paikkaansa.

Esim. 42.

- KV: joo./ .hhh no mitäs mieltä sä oot yleensä jyvaskylästä puhutusta kielestä että onks se nyt sitten murretta #vai mitä se oikee on#.
- JT1: no/mä: oon ainaki saanu semmosen käsityksen että, // .hhh et täällä puhutaa lähinnä kirjakieltä #silleehhh#/, että täällä ei kauheesti oo mitää murteita. // en oo
 → ainakaa huomannu mitää et se nyt ois mitenkää, /et se/no en mä nyt tiää musta tuntuu enite et se on semmosta kirjakieltä #lähinnä#./ [#lähempänähhh#
- KV: [joo

Katkelmasta 43 näkyy havainnollisesti, miten puhuja käyttää *no*-partikkelia vastauksensa oleellisen sisällön korostamisen aloitinmerkkinä. Haastateltava pohtii, mitä voisi puheessaan kehittää ja kertoo heti puheenvuoronsa alussa, että haluaisi oppia puhuttelemaan hänen kanssaan puhetilanteeseen osallistuvia. Tämän jälkeen hän sanoo vuoron loppua implikoivan lauseen *ei mulla muuten niinku: ja tsille:*. Vuoro ei kuitenkaan lopu tähän, vaan nuolen osoittamassa kohdassa, *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa ST 2 päättyy toistamaan saman johtopäätöksen kuin vuoronsa alussa. Näin *no* aloittaa esimerkkikatkelmassa paluun aikaisempaan mielipiteeseen, jota ST 2 myös perustelee uusien argumenttien tuella. Haastateltavan vuoronloppuinen jälkijäsenen keskeisen ytimen toisto on vastauksen prosessoinnin lopullinen tulos, jota haastateltava ei aio täydentää enää tässä vuorossa.

Esim. 43.

- KV: no/haluaisit sää kehittää puhettas jollaki tavalla vai oot sää ihan tyytyväinen
 ST2: .hhh kyllä mä haluaisin niinku:./enemmän niinku./oppia./puhuttelemaan
toista./että: sitä e:i/puhus päälle tai jotai tämmöstä?/.hhh mutta, //tuota niin
 - ni,/ei mulla muuten niinku: ja i sille:/no se puhuttelu toista./ni/mä haluaisin sitä
 #kehittää#./että se joskus o vähän sekavaa ku mä en tiä miten mä laitan sanat.
 KV: joo
 ST2: nii sitä ei #sitte#/joku saa selevää yhtää mitää.

Esimerkissä 44 haastattelija kysyy haastateltavan mielipidettä rippikouluun liittyvästä nimenkeräyssysteemistä. SP 5 kertoo ensin mielipiteensä ja perustelunsa, joiden mukaan kirkkoon ja nuortentilaisuuksiin tutustuminen on tarpeellista, sillä muutoin niissä ei tule käytyä kovinkaan usein. Tämän lausekokonaisuuden jälkeen SP 5 toistaa *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa kantansa hieman eri sanoin, sillä puheenvuoro loppuu haastateltavan toteamukseen, että kirkollisissa tilaisuuksissa on joskus ihan mukava käydä. Näin *no* aloittaa lauseen, joka kuvaa hyvin haastateltavan kokonaiskäsitystä ja -mielipidettä kysytystä asiasta ja joka vahvistaa aiemmin lauseessa esitettyä kantaa.

Esim. 44.

- KV: joo/.hhh no mitä mieltä sä oot tämmösestä systeemistä et kerätään nimiä.
 SP5: ymm ohhan se iha hyvä että saa tutustua tuohon kirkkoon ku siellä ei kuitenkaan
 - niin kauheen paljo tuu käytyä eikä nuortentilaisuuksissa./hhh no on se iha
mukavaa aina käyvä joskus.

Esimerkissä 45 haastattelija kysyy haastateltavan mielipidettä jyvaskyläläisistä ihmisistä. Tähän vierusparin etujäseneen vastaaminen on haastateltavalle aluksi vaikeaa, sillä vuoron alussa puheessa esiintyy kolme poikkeuksellisen pitkää taukoa, empimispartikkelit *mm* ja *öö*, suojaus *en mä nyt tiää* sekä sanahaku *ss-*, joka toteutuu tauon jälkeen sanana *siinähan*. Vuoron ensimmäinen lause päättyy lopulta haastateltavan mielipiteeseen *siinähan ne mu mielestä menee ehkä ku muutki*. Tämän jälkeen haastateltava nostaa puheenaiheeksi Etelä-Suomessa asu-

vien ja jyvaskyläläisten puhenopeuksiin liittyvät erot, vaikka haastattelija etujäsenessään pyytääkin haastateltavan mielipidettä siitä, minkälaisia ihmisiä jyvaskyläläiset ovat.

Puheenvuoronsa lopussa haastateltava aloittaa *no*-partikkelilla alkavan, koko puheenvuorosta tehdyn yhteenvedonomaisen lauseen, jossa hän palaa vuoron alussa esiintyneeseen mielipiteeseensä ja ilmoittaa, että loppujen lopuksi jyvaskyläläiset eivät eroa muista ihmisistä mitenkään erityisemmin. Nuolen osoittama *no* jäsentää tekstiä, sillä se on vastausprosessin lopullisen päätelmän alun merkinä. Tähän viittaa myös puheenvuoron viimeisessä lauseessa esiintyvä ilmaus *loppujen lopuksi*, joka osoittaa kirjaimellisesti, että kysymyksessä on loppupäätelmä. Partikkelin jälkeinen suojaus *ei mu mielestä* voi merkitä kuitenkin sitä, että haastateltava ei ole välttämättä täysin varma puheenvuoronsa lopullisesta kannasta.

Esim. 45.

- KV: just.//.hhh no mitäs mieltä sää oot jyvaskyläläisistä./onko jyvaskyläläiset minkälaisia,/minkälaista porukkaa.
- JP3: .hhh mm//en mä nyt tiä,///ss- öö///siinähän ne mu mielestä menee ehkä ku muutki että.///jos puheesta joutus sanoon nin kylä mu mieles#tä:#,/hiv-/joi-joinki verrattuna etelän kaupunki ni hiv-veen paljon niinku rauhallisempaan tahtiin puhutaa että sit ku menee johonki omuualle ni○,//<kyllä tulee sanaa nii paljon
- nopeempaan sieltä> mut en mä nyt tiä.///no ei mu mielestä mitään #kauheeta#,#/○loppuje lopuks oo eroja muihi verrattuna○#

3.3.1.3. *No* lisäyksen ja tarkennuksen aloittimena

Puheenvuoron sisällä *no*-partikkeli voi osoittaa kohtaa, josta alkaa lisäys tai jonkinlainen tarkennus puheenvuorossa aiemmin esitettyyn tai myöhemmin esitettävään ajatukseen. Esimerkissä 46 haastattelija kysyy ST 3:lta, tuleeko tällä tämän lapsuudesta mieleen joku erityinen kaveri. Kysymys osoittautuu haastateltavalle vaikeaksi puheenvuoron alun empimispartikkelin *ymhhh*, ähkäisyn ja taukojen

perusteella, ja haastateltava aloittaa puheenvuoronsa kieltämällä sen, että hänellä olisi ollut lapsuudessaan ainakaan kovin monia erityisiä kavereita. Kesken tämän ajatuksen tuottamisprosessia hän kuitenkin muistaa siskonsa ja naapurinsa, joita oikeastaan voikin pitää hänen lapsuudenkavereinaan. Tällöin alkuperäinen ajatus keskeytyy, ja puhuja aloittaa *no*-partikkelilla alkuperäisestä poikkeavan ajatuksen. Näin *no* osoittaa tekstuaalista rajakohtaa, josta muutos tai lisäys edellä sanottuun alkaa.

Esim. 46.

KV: tuleek sulla,/sieltä mieleen joku erityinen henkilö.//kaveri?
 ST3: ymmhhh/no ((ähkäisee))//no ei ny oikee ei mulla hirveesti ollu niinku semmoisia,/no sisko \$ja n(h)e mun\$,/naapurit oli mun kavereita pienempänä.//ainoana oli sittee yks meä luokkalaine oli,/ .hhh vähä myöhemmin sitte tuli mun kaveriks.
 KV: joo
 ST3: [pienem]pänä
 KV: [joo]

Esimerkkikatkelmassa 47 haastateltava kertoo puhetilanteen vaikutuksesta kieleensä. Hän mainitsee puhuvansa kavereittensa kanssa rennommin ja lisää tämän jälkeen *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa puhuvansa myös vanhempiensa ja ylipäänsä vanhempien ihmisten kanssa rennommin. Haastateltava sanoo *no*-partikkelilla alkavan lauseen muuta puhetta nopeammassa tahdissa, mikä josinäsä osoittaa lauseen lisäyksenomaista luonnetta. Lauseessa esiintyy kaksi *tietysti*-sanaa, joiden perusteella lisäyksen sisältämä asiointila on haastateltavalle jonkinlainen selviö. Puheenvuoron viimeisessä lauseessa ST 3 kuitenkin pehmentää aiemmin sanomaansa: oikeastaan hänen puhumassaan kielessä ei ole kovin suuria eroja, puhuu hän sitten vanhempien tai nuorempien ihmisten kanssa.

Esim. 47.

KV: joo.//no/mites/puhut sää mielestä\$,/eri tilanteissa eri tavalla esimerkiks kotona #eri tavalla ku,/kou~~l~~ussa kavereille tai#.

- ST3: no kyllä oikeestaa. / kaveriitten kans puhuu niinku sen, / öö sillä lailla paljo rennommi ja näi. / >.hhh no kyllä tietenki \$vanhempienki\$ kanssa mutta onha se tietenki erilaista puhetta mitä vanhempien ja näitten kans puhuu<. // mutta, // oikeestaa ei siinä nyt hirveästi oo eroa.

Näytteessä 48 haastattelija kysyy JT 1:ltä, tuleeko tällä ketään hyvää suomalaista puhujaa mieleen. Vuoron alussa esiintyy vuoron sisältöä varauksellistava fraasi *no mu mielestä*, jonka tehtävänä on suojella sekä haastateltavan itsensä että myös haastattelijan kasvoja. Mieli-pide, jossa hän kertoo kaikkien uutistenlukijoiden olevan hyviä puhujia, loppuu partikkeliin *että* ja intonaation nousuun. Nämä yhdessä merkitsevät sitä, että haastateltava aikoo jatkaa puheenvuoroaan ja käsitellä edellä sanottua asiaa. Tauon jälkeen *että*-sanon loppuheittoista toistoa *et* seuraa *no*-partikkelilla alkava lause, jossa haastateltava lisää mielipiteeseensä, etteivät uutistenlukijat muuten televisiotyöhön pääsisikään, ellei heillä olisi selkeää puhetyyliä. *No*-partikkeli on siis merkinä vuoronsisäisen lisäyksen alkamisesta.

Esim. 48.

- KV: joo?/.hhh no entäs tuleeks sulle mieleen jotain, / hyvää suomalaista puhujaa. / esimerkiksi telkasta #oisit aatellu# *että*, / et onpas toi hyvä puhumaa?
- JT1: - no mun mielestä kaikki uutistenlukijat o hirveehyviä puhumaa *että*? // .hhh et no ei ne varmaan muute sinne pääsiskää ellei niil ois semmone selkee puhetyyli ja #tämmöne# *että*? // se ne nyt o ehkä hyvä esimerkki o sinänsä o.

Esimerkkikatkelmassa 49 haastateltava kertoo, minkälaisissa ohjelmanumeroissa hän on ollut koulun juhlissa mukana. Heti puheenvuoron alussa ST 4 mainitsee, että jouluna luokalla oli tapana esittää näytelmiä. Tämän jälkeen vuorossa seuraa ilmaus *sitten*, joka ennakoi puheenvuoron jatkoa jollakin toisella juhlalla, jossa haastateltava on ollut mukana. Ilmausta seuraa kuitenkin tauotta partikkeli *no*, joka aloittaa sitä edeltäneeseen lausekokonaisuuteen eli joulunäytelmiin liittyvän lisäyksen *niissä oli >pakko olla<*. *No*-partikkelilla alkavan lauseen lisäyksenomaisuudesta kertoo myöskin se, että sen loppuosa on sanottu muuta puhetta nopeammin.

Esim. 49.

- KV: joo?/.hhh no entäs sitte koulun juhlat,/olit-/olitko sä yleensä esiinty#mässä#.
 ST4: no/kyllä niihi oli pakko mennä./mutten mää niistä oikeen otykännyo.
 KV: millasia:/rooleja #tai juttuja su piti tehä#?
 ST4: - no meill+oli aina jouluna näytelmiä./sitten no niissä oli >pakko olla<,/.hhh sitte oli jotaki äitienpäiväjuhlia ja tämmöstä//niissä sitte laulettii ja,/lausuttii runoja.

Haastateltavan pitkässä puheenvuorossa esimerkissä 50 esiintyy ainoastaan yksi *no*-partikkeli. Keskustelunaiheena on haastateltavalle ajankohtainen aihe eli rippikoulun tarpeellisuus. Vuoron keskivaiheilla nuolen osoittamassa kohdassa JT 5 kertoo rippikoulun "aikuistavasta" merkityksestä, sillä hänen mukaansa on väitetty, että erityisesti pojat aikuistuvat käytyään rippikoulun. Puheenvuoron ainoa *no*-partikkeli sijaitsee kohdassa, jossa haastateltava on puhunut poikien väitetyistä aikuistumisesta ja jossa haastateltava nostaa esiin tyttöjen aikuistumisen. Partikkeliä ei edellä minkäänlaista taukoa, vaan se esiintyy lisäyksenomaisesti suoraan pojista mainitsemisen jälkeen. *No*-partikkeli aloittaa vuoronsisäisen lisäyksen: poikien lisäksi myös osa tytöistä voi aikuistua rippikoulun ansiosta.

Esim. 50.

- KV: just joo./mitä mieltä sää oot yleensä tämmösestä rippileiri,/tai koulusysteemistä onks se sun mielest tarpeelline.
 JT5: .hhh oikeestaa?/kyllä se on sillai iha: hyvä: että tota #ninni#//.hhh että,//että mulle se toi ainaki hirvee uusia aja:tuksia just semmone että,/.hhh just tietysti ohan siellä,/siellä ei oo ohan siellä uskontooki aika paljo ja,/.hhh kerrotaan kaikkee juttuja mut että just että se on sitä: yhteistä #olemista just että#?/.hhh ope:tetaan niinku että yleensähän sanottaa että,/pojat suunnillee siinä vaiheessa - vähän niinku aikuistuu kun ne rippikoulun käy että,/>tai ainaki pojista no kyllä varmaan 1tytöistäki mut tyttöthä yleensä kasvaa o#aikaisemmin ku pojat mutta#o<,/.hhh kyy se voi olla nii että pojakki rupee sit vähä miettii asioita ja sitte?/.hhh mu mie(le)st se+o sillä tavalla että,/sitte ehkä siinä vaiheessa tytöt ja pojat pystyy oppii tuntee #toisia että#;/ .hhh ku on kuunnellu että jotkut on siellä \$itkeny suunnilleen kun ne o joutunu lähtemään sieltä rippikoulu-,/-leiri jälkee että\$,/.hhh ohan se var#maa ihan kiva: kuitenkin ja#./hhh se+o aika semmone perinteine ja sillä tavalla et se sieltä siellä o paljo juttuja mutta,/.hhh kyy se kannattaa kokee mun mielestä.

Puheenvuoron sisällä *no* voi aloittaa myös edellistä tekstiä tarkentavan lauseen. Esimerkki 51 on nauhoitetun haastattelun alusta, jossa haastattelija kysyy haastateltavan henkilötietoja ja mm. sitä, onko tämä asunut Jyväskylässä koko elämänsä. Tähän JP 2 vastaa ensin *no:/suurinpiirtei*, minkä jälkeen aloittaa "suurpiirteistä" lausettaan tarkentavan lauseen, josta ilmenee haastateltavan asuneen aikoinaan Tiituspohjassa, joka sekin kuitenkin voidaan laskea Jyväskylään kuuluvaksi. Vuoronsisäisen tarkennuslauseen alkamisen merkinä on *no*-partikkeli.

Esim. 51.

KV: joo?//.hhh no totaa/oot sää asunu Jyväskylässä koko elämäsi.
 JP2: - no:/suurinpiirtei,/no: tossa:/tota tiituspohjassa oon asunu mutta?/>.hhh on se aika lähellä jyvaskylää kuitenki?<

Vuoronsisäinen *no* voi viitata sekä sitä edeltävään että sen jälkeiseen tekstiin. Esimerkissä 52 puheenaiheena on koulun juhlat ja niissä esiintyminen. Haastateltava kertoo esiintyneensä usein kevätjuhliissa kuoron kanssa ja jatkaa kertomalla Outolintu -produktiosta, jossa on ollut myös mukana. Outolintu -näytelmää ei ole kuitenkaan esitetty missään varsinaisessa juhlassa, ja juuri tämän haastateltava haluaa tuoda esiin *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa. Koska haastattelijan kysymys koskee nimenomaan *koulun juhlia*, haastateltava haluaa olla tarkka ja kertoa, että näytelmää ei ole esitetty vierusparin etujäsenessä mainituissa juhliissa, vaan jossakin muussa kontekstissa. Näin *no*-partikkeli aloittaa tarkennuksen sitä seuraavaan tekstiin ja viittaa puheenvuorossa vasta tulossa olevaan uuteen informaatioon.

Esim. 52.

KV: joo?///.hhh entäs sitte koulun juhlat muistat sää niistä mi#tään# esiinnyit #sää esimerkiks niissä#.

- JT3: t oon mää,/ku- esiintyny/ainaki,/melkein kaikissa niinku kevätjuhlissa ni ainaki
 → kuoron kanssa?//ja sitte;/oon mä: joissaki://no s+ei ollu juhla ku me,/esitettiin
 outolintu muttahn//
 KV: joo
 JT3: se oli niinku ihan semmonen näytelmä?

Esimerkkikatkelmassa 53 *no*-partikkelin tehtävänä on aloittaa tarkennus vuoron lopussa kerrottuun asiaan. Näytteessä haastattelija kysyy haastateltavalta tämän mahdollisuuksista tavata muita nuoria. Tällöin haastateltava kertoo, että *joskus aina* tulee vastaan mukavia paikkoja, joihin täytyy mennä. Tätä lausetta on kuitenkin edeltänyt partikkelilla *no* aloitettu tarkennus *no harvemmi mutta*, joka viittaa tulevaan tekstiin, ja antaa näin kuulijalle sen lähtökohdan, jota vastaan puheenvuoron jatkoa voi peilata. *No*-partikkelin aloittama tarkennus kertoo siitä, että haastateltava haluaa olla eksakti ja ilmoittaa totuudenmukaisesti ja tarkasti sen, miten usein käy tilaisuuksissa, joissa voi mahdollisesti tavata myös muita nuoria.

Esim. 53.

- KV: oot sä käynny oyleensä diskoissa○.
 ST4: no/en oikee.
 KV: joo/no I missä sä tapaat sitten muita nuoria.
 ST4: → ((naurahtaa)) e(h) mis(h)sää he he/tai no/.hhh jota semmosia,/ /no harvemmin
 mutta,/ .hhh joskus aina tulee semmosia,/ /mukavia paikkoja mihin täytyy omen-
 nä○.

3.3.1.4. *No* korjauksen aloittimena

Puheenvuoron sisällä *no*-partikkeli voi merkitä joko yksin tai yhdessä sitä edeltävän *tai*-konnektorin kanssa korjaussekvenssin alkua. Esimerkissä 54 haastattelija pyytää kuvailemaan jollakin tavoin haastateltavan kotikylän asukkaita, jolloin SP 2 ottaa tarkastelunkohteekseen naapureiden iän. Hän kuvailee heitä aluksi aika vanhoiksi, mutta aloittaakin *tai no* -ilmauksella korjausjakson, jossa tarkentaa, että

naapurit eivät olleetkaan kovin vanhoja, vaan suurin osa heistä oli noin kuusi-
kymmentävuotiaita.

Esim. 54.

- KV: no entäs sun kotikylässä olis siellä paljo asukkaita.
 SP2: no e:i kovi: paljo.//muutama vaivanen talo.
 KV: voit sää kertoa,/niistä ihmisistä,/jotaki jota jotka siellä asu?
 SP2: - no mitä: (s)emmosiaa,//aika vanahoja tai no,/ei ne nyt mittää hirvee vanahoja
 semmosia kuuskymppisiä melekeen kaikki.

Esimerkissä 55 haastattelija pyytää haastateltavaa kuvailemaan tämän lapsuudenaikaisia leikkikavereita. Etujäsenen vaatiman kuvailun sijaan haastateltava keskittyy kuitenkin miettimään, kuinka moni kavereista on säilynyt tähänkin päivään asti hänen ystävänsä. Jälkijäsenen ensimmäinen lause jää sisällöllisesti kesken, sillä lause katkeaa korjaussekvenssiin, jonka puhuja aloittaa *tais* -ilmauksella. Tämän korjausaloittimen jälkeinen *no*-partikkeli edeltää uutta määrän ilmausta: vuoron alussa esiintyvä määre *suurin osa* korvataan nyt kattavammalla määrän ilmauksella *oikeastaan kaikki* (ks. nuoli 1). Tämäkään ilmaus ei kuitenkaan tyydytä puhujaa, vaan hän aloittaa uudemman kerran jälleen *no*-partikkelilla alkavan muuta puhetta nopeammin sanotun korjaussekvenssin, jossa pehmentää edellä sanottua: ei sittenkään *ihan kaikki*, vaan *suurin osa* lapsuudenkavereista on pysynyt ystävänsä (ks. nuoli 2). *No*-partikkelilla alkavat korjaus- ja tarkennuslauseet osoittavat hyvin sen, miten orientoitunut puhuja on siihen, että puheen sisällön on oltava oikea. Keskusteluun osallistujahan ei esimerkin 55 mukaisessa tapauksessa varmastikaan puuttuisi ja haluaisi tarkennusta siihen, onko kavereista *suurin osa* vai *kaikki* pysyneet haastateltavan ystävinä. Kun haastateltava liikkuu määrän ilmauksiensa kanssa jatkumolla *kaikki - suurin osa*, *no*-partikkelin tehtävänä on olla vuoronsisäisen haun ja sen tuottaman tuloksen rajamerkinä.

Esim. 55.

- KV: joo?//et sielä ei ihan sitte lapset nii vaa leikik-/leikkikää #joka pualel#?//entäs sitte,/sun leikkikaverit,/millasia leikkikavereita o sulla oli sillo^o
- JT3: 1- no//suurin osa on tai siis/no oikeestaan kaikki on pysyny:,//
2- >no ei ihan kaikki./suuri osa on pysyny< vielä tähä,/tänneki asti ystä^ovinä et-tä^o?//
- KV: joo?
- JT3: o.hhh ihan/sillai^o

Esimerkkikatkelmassa 56 haastattelija kysyy haastateltavalta, täytyikö tämän lapsena koskaan siivota kotona yhdessä veljensä kanssa. Tähän JP 2 vastaa ensin hieman huvittuneena, että näin on varmaankin joskus tapahtunut. Haastattelija tekee tästä vierusparin jälkijäsenestä sellaisen päätelmän, että haastateltavaa ei ole kuitenkaan nimenomaan määrätty siivoamaan, mihin JP 2 vastaakin muuta pu-
hetta vaimeammalla äänellä *no eei sitä: sillee*. Kun haastattelija kuittaa tämän jälkijäsenen minimipalautteellaan *joo*, JP 2 aloittaa sanalla *paitsi* poikkeaman edellä sanotusta. Hän muistaa, että esim. ennen syntymäpäiviä olisikin mahdollisesti ollut jonkinlaisia siivouspäiviä. Tämän lisäyksen hän aloittaa *no*-partikkelilla, jota seuraa pitkä tauko ja ilmaus *niin no*, joka osoittaa tulossa olevan myönnytyksen aikaisemmin kerrottuun mielipiteeseen, jonka mukaan haastateltavan ei tarvinnut siivota kotona.

Esim. 56.

- KV: oliks sulla oma huoneh
- JP2: eei/iso:veljen kanssa oli yhteine.
- KV: no mites esimerkiks täytykö teiän siivota./yhessä.
- JP2: fuh/\$kyllä meijä varmaan täyty joskus siivota(h)khii\$
- KV: j(h)oo/.hhh mut sitä ei niinku määrätty että,
- JP2: o no eei sitä: sillee^o
- KV: joo
- JP2: → paitsi?/no//niin no/se voe olla?/tais olla sillee että oli niinku,//aena joskus oli semmosii siivouspäiviä./aika harvoin kuitenk(h)i?/jotai aina syntymäpäiviä tulossa tai jotai vastaavaa ni./sillo

Esimerkissä 57 haastattelija kysyy ST 4:ltä, missä tällä on tapana tavata muita nuoria, mihin haastateltava vastaa huvittuneena, ettei tapaa näitä missään. Tämän jälkeen haastateltava vakavoituu ja aloittaa partikkeliyhdistelmällä *tai no* ensimmäistä lausetta korjaavan ja uudelleen muotoilevan jakson, jossa kertoo, että joskus vastaan tulee mukavia paikkoja, joihin täytyy mennä. Vaikka haastateltava ei itse puheenvuorossaan täysin suoraan sanokaan, hänen lausumastaan voi presupponoida, että hänellä on mahdollisuus tavata muita nuoria juuri näissä paikoissa, joihin hänen täytyy joskus mennä.

Esim. 57.

- KV: oot sä käyny oyleensä diskoissa○.
 ST4: no/en oikee.
 KV: joo/no !missä sä tapaat sitte muita nuoria.
 ST4: - ((naurahtaa)) e(h) mis(h)sää he he/tai no/.hhh jotaki semmosia, //no harvemmin mutta,/.hhh joskus aina tulee semmosia, //mukavia paikkoja mihin täytyy omenä○.

Esimerkissä 58 haastattelija on kuullut puhuttavan Vesalasta ja haluaa tietää paikasta lisää. JT 3 aloittaa jälkijäsenen kertomalla, että Vesala on leirikeskus. Tämän lauseen tarkoituksena on jatkaa Vesalan sijainnin määrittelyllä, sillä ennen pitkää taukoa haastateltava viittaa sijamuodoltaan adessiivilla demonstratiivipronominilla *tuolla* siihen, että puheenvuorossa on odotettavissa Vesalan sijainnin tarkempi paikallistaminen. Kuulijan odotukset eivät kuitenkaan täyty, sillä pronominin jälkeen lause jää kesken. Pidettyään pitkän tauon JT 3 aloittaa aloittimella *tai no* korjauksen, mikä osoittaa poikkeamista alkuperäisestä suunnitelmasta kertoa Vesalan tarkasta sijainnista. Näin partikkeli *no* edeltää vuoronsisäistä korjausjaksoa, jossa haastateltava "tunnustaa", ettei tiedäkään, missä päin maakuntaa Vesala sijaitsee.

Esim. 58.

- JT3: no/ähtäriin ja,/sitte oltii vesa:lassa hirvee usei ja?//(--) nyt tietty luokkaret-
ki?//o^oltiin kuusamossa^o
- KV: joo/↑mikä ↑se vesala on ku kaikki siitä puhuu ja mulla ei oo aavistustakaan?
((naurahtaa))
- JT3: → he he ↑se on semmone: leirikeskus tuolla, //tai no en tiiä missä päin mutta,/.hhh
tuota: //se on semmone et sinne, /siellä järjestetään #kaikkee niinku# et justii voi
suuremma ryhmän kanssa mennä?

Esimerkissä 59 haastateltava kertoo luokkansa vessa- ja talouspaperimyynti-
kampanjasta, jonka tarkoituksena on kerätä varoja luokkaretken hyväksi. Kun
haastattelija olettaa JP 5:n myyntialueen ulottuvan koko Jyväskylän alueelle, JP 5
korjaa tämän hienovaraisesti omassa puheenvuorossaan. Puheenvuoronsa alun
myönnön jälkeen haastateltava aloittaa haastattelijan edellisen vuoron parafraa-
siin liittyvän korjausjakson. Korjausjakson syynä on haastattelijan ilmaus
*ympäri,/jyvä*s-, minkä haastateltava korjaa *no*-partikkelilla alkavassa lauseessaan:
hän ei aio kierrellä ympäriinsä Jyväskylässä, vaan käydä ainoastaan kotikulmil-
laan. *No* on yhdessä *en mää tiiä* -suojauksen kanssa korjausjaksoa pehmentävä ja
lieventävä elementti, jonka avulla haastateltava suojelee myös haastattelijan kas-
voja. Korjauksen lopussa esiintyvä naurahdus toimii tässä myös pehmentimenä.
Kaikkineen haastateltava ei halua, että hänen korjauksensa on liian voimakas tai
haastattelijan virheellistä olettamusta syyllistävä.

Esim. 59.

- KV: no mites ootteks te keränny jo rahaa siihe.
- JP5: .hhh joo kyllä me nyt jonku verra ollaan saatu mut aika vähä vielä että nyt o just
#semmone#, /vessa ja talous#pape:rimyyntikamppanjhhh#.
- KV: mhm?
- JP5: niitä säkkejä #semmosia iso:ja pitäis myyä#.#//#ja sitten niistä pitäis tulla
ainaki, /äläaasteella tehtiin sama:llain et siitä tuli tosi: hyvi:#
- KV: .hhh eli se tarkoittaa sitä että, /sä lähet myymään niitä ympäri, /[jyvä
- JP5: → [joo kiertele? /no en mää tiiä ympäri jyvä:skylää mut(h)ta, /siitä nyt lähi-, /-
asutukset kierteleis. / .hhh ja sitte (to)ta: /varmaan työ#paikalla#, /vanhemmat jo
myynynykki ojonki verra^o

Puheenvuoron sisällä *no*-partikkeli voi olla myös puheentuottamisprosessissa tapahtuvan virheellisen kielentuotoksen jälkeisenä korjauksen alun merkinä. Katkelmassa 60 haastateltava kertoo syistä, joiden takia hän vaihtoi koulua Voionmaalta Jyväskylän normaalikouluun. Kertoessaan vuoron loppuosassa koulun keskiarvoihin liittyvistä vaatimuksista hän jättää sanan kesken, pitää lyhyen tauon ja aloittaa *no*-partikkelisen *ääh*-ilmauksen, joka osoittaa, että edellinen kesken jätetty lause oli jollakin tavoin virheellinen ja haastateltavan kannalta epätoivottu. *No ääh* -ilmaus on puhujan hieman turhautunut kommentti itselleen ja miksei myös haastattelijalle siitä, että puhe ei edennyt täysin katkotta ja sujuvasti.

Esim. 60.

- KV: .hhh mikä sut sai sitte vaihtamaan sieltä,/tänne norssii.
 JT4: no [↑]en tiädä #oikeen# että mä en ehkä iha viihtyny #siällä ja#./sit tää on kuitenkin?/vähä hienompi #koulu ja tääl+o parempi lukio ja että jos nyt vaihtaa ni pääsee parempi lukioon ku#./hhh kauheen korkee keskiarvoraja sinne et tota,/jos tulee
 → ka-/no ääh,/norssin ulkopuo#puolelta nin tarvis olla yheksän seittemä jos aikoo päästä# .hhh
 KV: Ohui kauhea^o ((naurahtaa))//mut
 JT4: [nii
 KV: [sit tää vaihto onnistu ihan,/ [ihan (hyvin)
 JT4: [joo onnistuu

3.3.1.5. *No* selityksen aloittimena

Puheenvuoron sisäinen *no*-partikkeli voi aloittaa jotakin puheenvuorossa sitä ennen tai sen jälkeen esiintyvää asiaa selittävän sekvenssin. Esimerkkikatkelmassa 61 *no* aloittaa puheenvuoron sisällä jälkijäsenen alkuosaa eli sitä edeltävää tekstiä selittävän ja selventävän lauseen. Näytteessä haastattelija kysyy haastateltavalta, oliko tällä lapsuudessa jonkinlaisia velvollisuuksia tehdä kotiaskareita. Tällöin haastateltava kertoo, että hänen tehtävänä on ollut puiden kantaminen. Ensimmä-

mäisen lausekokonaisuuden lopun intonaatioiltaan nouseva *ja,/sitte?* -ilmaus ennakoi, että puheenvuorossa seuraa jokin muu haastateltavan vastuulla ollu työ, mutta SP 2 aloittaa *no*-partikkelilla lauseen, joka selventää työn pakollisuutta akselilla haastateltavan *on ollut pakko* tehdä työtä - haastateltava *on saanut* tehdä työtä. Koska haastattelija kysyy etujäsenessään *jouduiks sää tekemään jotaki*, haastateltava haluaa olla tarkka ja ilmoittaa, että töiden tekemisessä ei suinkaan ole ollut kysymys pakolla tekemisestä.

Esim. 61.

- KV: no entäs sitte työnteko lapsena jouduiks sää tekemään jotaki tiettyjä töitä et sull+ois ollu kotiaskareita.
 SP2: - no ky:ll mä nyt?//oon/puita kannellu pienenä ja,/nytki ja,/sitte?/no ei nyt oo joutunu niinku pakosti mutta on saanu *tehä kuitenkin*.

Samoin näytteessä 62 *no*-partikkeli aloittaa sitä edeltävää vastausta selittävän lauseen. Haastattelija kysyy JT 4:ltä, lukeeko tämä paljon, mihin tämä vastaa ensin lyhyesti *kesäsin*. Tämän lyhyen ja yksiselitteisen vastauksen jälkeen hän pitää pitkän tauon ja aloittaa *no*-partikkelilla vastaustaan *kesäsin* selittävän ja tarkentavan lauseen *no kun talvella ei o(h)o ai(h)kaa*.

Esim. 62.

- KV: joo o?/no mites luet sää,/paljon.
 JT4: - .hhh kesäsin.//no kun talvella ei o(h)o ai(h)kaa//
 KV: joo?
 JT4: että,
 KV: mitä sää luet.
 JT4: kir(h)joja ((naurahtaa)) ei mutta,/siis tota:;//#mää tykkään lukeen näitä dekkareita ja#,//.hhh sit jotakin ihan hömpömpömpön #kirjoja jois+ei oo mitää järkee#?

Esimerkissä 63 haastateltava pohtii omaa kieltänsä ja nykyiseen kielimuotoonsa vaikuttaneita tekijöitä. Puheenvuoron keskivaiheilla (ks. nuoli) hän kertoo kotonaan puhuttavasta kielestä ja sitoo sen paikkakunnalla puhuttuun kieleen.

No-partikkelilla alkava lause ilmoittaa sen lähtökohdan, josta haastateltavan vastausta voi tulkita: vaikka Jyväskylässä puhutaankin savon murretta, haastateltavan kotona sitä ei puhuta, eikä haastateltava näin ollen itsekään puhu savon murretta. Puheenvuoron sisäinen *no* aloittaa siis lauseen, joka selittää sen jälkeistä kerrontaa ja haastateltavan käsitystä omasta puhekielestään.

Esim. 63.

- KV: .hhh mitä mieltä sää oot sun omasta puhekielestä./et/puhut sä murretta tai slangia tai kirjakieltä.
- JT4: [mää puhun murretta ainakii #sillo,/loman jälkeen# oettao,/(nielaisee)) mää o:n ollu siällä #hämeeessä# ni,/ .hhh sitte mulla #alletaa#,/ ku mää meen sinne #ni mulla aletaa valittaa# et ethän sää osaa ollenkaa pu#hua et#tä opettele puhimaa #ja#./ .hhh nyt sitte,/sis ku mää tuun tänne näin ni kaikki kysyy >multa @hei 1mite 1toi,/1mitä 1sää 1sa-,/1mikä 1toi/1mitä 1toi tarkot#taa< niinku# e(h)t @1mikä toi sana o(h)./ siis sillai että,/eää niinku/ku ei meillä kotona#kaan ei puhuta niinku ihan semmosta#,/ .hhh no täällä puhutaan aika paljon sellasta savon murretta kuitenkin?/loppujen loppuks?/.hhh niin ni,/(rykäisee) meill+ei kotona #puhuta semmosta/samanlaista kiältä kun #täältä ni#,/ei se muhunkaan oo #jääny# sit nii #hirveen selvästi että#,/.hhh just #kaikkee tällast et mää jä-tä#,/jotaki sanoja #pois ja lyhentelen sillee jännästi ja sano ärrää välii# ja/.hhh kaikkee/
- KV: joo
- JT4: tämmösiä jänniä./ ((jatkuu))

Esimerkissä 64 haastateltavalle tuottaa vaikeuksia muistaa, missä hänen isänsä on syntynyt. Ongelmallisen vuoron alussa esiintyy taukoja, JT 1 ähkäisee ja pyytää puheen suunnitteluprosessin ajaksi taukoa sanalla *hetkonen*. Vuoronsisäisellä *no*-partikkelilla alkava lause ei anna vastausta haastattelijan varsinaiseen kysymykseen *missä sun vanhemmat on syntyny*, vaan se aloittaa selityksen sille, minkä takia isän syntymäpaikan tarkka kertominen on haastateltavalle niin ongelmallista: isä on asunut Suomessa monella paikkakunnalla, joten haastateltava ei tiedä isän virallista syntymäpaikkaa. Näin *no* toimii tekstissä rajamerkinä vuoronsisäiselle selitykselle.

Esim. 64.

- KV: .hhh no/satut sä tietämään missä sun vanhemmat on syntyny.
 JT1: → no/mun isä: on, //syntyny jossain ((ähkäisee)) hetkonen, //(((maiskaisee)))/no
 mei isä o oikeestaa kierrelly vähä joka puolella suomee?/et se o asunu aika
 monessa paikassa. //ja mun äiti on, /jyv:skylässä syntyny.

Esimerkkikatkelmassa 65 haastattelija kysyy JT 4:ltä, minne tämä haluaisi tulevaisuudessa asettua asumaan. Tällöin haastateltava vastaa, että hän haluaisi asua maalla tai jossakin pienessä paikassa, ja kaupungeista Tampere on vaikuttanut mukavalta paikalta. Puheenvuoron lopussa JT 4 palaa jo puheenvuoronsa alussa mainitsemaansa Tampereeseen. Hän aloittaa intonaatioltaan nousevan lauseen *ja tampere on sit semmone*. Intonaation nousu ja jatkoa vaativa sana *semmone* saavat kuulijan odottamaan Tamperetta kuvailevaa jatkoa, mutta pitkän tauon jälkeen haastateltava aloittaa *no*-partikkelilla Tampereen mukavuutta perustelemaan lauseen, jonka mukaan hän pitää Tampereesta sen takia, koska on siellä aina ollut. Tämän lauseen jälkeen haastateltava jatkaa *no*-partikkelilla alkanutta lausetta edeltänyttä, kesken jäänyttä lausetta *ja tampere on sit semmone* toteamuksella ja kuittauksella *ni et se o se on #semmone paikka#*. Esimerkissä puheenvuoron sisäinen *no* aloittaa siis perustelun ja toteamuksen siitä, minkä takia haastateltava pitää Tampereesta. Keskellä kuvailevaa lausetta *no* merkitsee kohtaa, josta alkaa edellisestä poikkeava sekvenssi: siinä haastateltava siirtyy kuvailusta perusteluun.

Esim. 65.

- KV: haluisit sää jäädä tänne jyvaskylää #vai#, .hhh voit sä ajatella et sää lähet jonnekki muualle.
 JT4: (no) tam(h)pereelle ((naurahtaa)) // .hhh en mää tiädä. // oettä o / saa ny nähä että fää on semmone #että kuitenkin tää ei o kauhee#, / liian #suuri kaupunki#. // .hhh ja ja / joten helsinki #on esimerkiks iha liian suuri mulle että# mää tykkään olla niinku joko maalla tai sitte, // pienessä paikassa? / ja tampere on sit semmo-
 → ne? // no niin ku siellä o #aina ollu#. // ni et #se o#, // se on #semmonen paikka#.

3.3.1.6. *No* arvioinnin aloittimena

No-partikkeli voi aloittaa vuoronsisäisen arvioinnin, kuten tapahtuu esimerkissä 66. Siinä haastateltava laskeskelee, kuinka monta uutta kaveria hän on saanut tultuaan yläasteelle opiskelemaan. Puheenvuoron loppupuolella sanahaun *aikam-*jälkeen hän pitää poikkeuksellisen pitkän tauon, minkä jälkeen aloittaa partikkelilla *no* arviointinsa. Sekä sanahaun että arvioivan *no semmonen* -ilmauksen lopussa intonaatio nousee, mikä osoittaa kysymyksessä olevan nimenomaan arvioinnin, ei eksaktin tiedon.

Esim. 66.

- KV: [joo/joo.///onkos sulle tullu paljo uusia kavereita onks sun kaverit muuttunu ku sää tulit yläasteelle.
- SP3: .hhh no joo,/ei oikeestaan niinku/lissää on tulluhhh,//melekee/paraski koulukaveri nyt tuli,/nyt vasta yläasteelle.//aikam-?//no semmonen?/neljä viis kaveria tuli lissää ku tulin,/yläasteelle.

Esimerkissä 67 *no*-partikkeli aloittaa edellisen esimerkin tavoin arvioivan ja kuvailevan ilmauksen. Haastattelijan kysyttyä haastateltavalta tämän lapsuuden-aikaisista leikkikavereista, ST 1 aloittaa puheenvuoronsa arvioimalla, minkä ikäisiä hänen kaverinsa olivat. Vuoron alku *joo siinä aina asu sellast* ennakoi jonkinlaista asukkaiden kuvailua ja näin tapahtuukin, sillä haastateltava määrittelee leikkikaverinsa samanikäiseksi kuin hän itse. Leikkikavereiden iän määritystä edeltää muuta puhetta korkeammalta lausuttu partikkeli *no*. Se, että haastateltava sanoo partikkelin muuta puhetta korkeammalta, osoittaa sitä seuraavan tekstin arvioivaa luonnetta. Näin *no*-partikkelin funktiona on olla vuoronsisäisen arvioinnin merkinä.

Esim. 67.

- KV: no entäs/oliks sulla/leikkikavereita,/sillon.
 ST1: - joo siinä aina asu sellast 1no aina mun ikäsiä,/kavereita asu ja oli vähä vanhempiaki ja me aina leikittiin jollain nukeilla siellä pihalla ja,/.hhh hiekkalaatikolla ja,/sitte tuota niinku?/kouluun menin ni sitte tuli niinku,/sieltä niitä kavereita ja.//o sillä lailla

Esimerkissä 68 haastateltava määrittelee omaa puhekieltään ja aloittaa puheenvuoronsa epävarman tuntuisesti kertomalla, että puhuu kuten muutkin soinilaiset. Puheenvuoronsa keskivaiheilla hän aloittaa muuta puhetta korkeammalta sanotulla partikkelilla *no* puhekielensä tarkemman määrittelyn, jossa rohkenee arvioida puhumaansa kieltä soinin murteeksi. Näin *no*-partikkeli aloittaa vierusparin etujäsenen vaatiman arvioinnin ja puheenvuoron alun keskeisen sisällön toiston. Haastateltavalle vuoro ja etujäsenen vaatiman jälkijäsenen tuottaminen on selvästi ongelmallista, sillä hänen puheessaan esiintyy monia varauksia ja suojauksia (esim. *en minä tiiä kai tää o ihan,/semmosta; en mää tiiä.//oikee, 1no 1joittai; mitä se o en minä tiiä*).

Esim. 68.

- KV: .joo//.hhh no/1mitä 1mieltä sä oot omasta puheestas mitä sä puhut sää slangia murretta vai \$onko sulla minkäänlaista käsi- käsitystä siitä sun omasta puheestas\$.
 ST1: en minä tiiä kai tää o ihan,/semmosta mitä soinilaiset muutki puhuu että,/
 - ((niiskauss)) en mää tiiä.//oikee,//1no 1joittai \$soini murretta mitä se o en minä tiiä.//.hhh mut kuitenkin en mää nyt mitää kirjakieltä kuitenkaa puhu ja.

3.3.1.7. No osoittamassa jälkijäsenen sisällöllistä ydintä

Puheenvuoron sisällä *no* voi olla merkinä siitä, että jälkijäsenessä alkaa sisällöllisesti keskeinen informaatio. *No*-partikkelin käyttö muistuttaa näissä kohdissa vuoronalkuisen *no*-partikkelin käyttöä vastauksen tunnusmerkkisenä ja konven-

tionaalisena aloittimena, sillä myös vuoronsisäinen *no* voi osoittaa kohtaa, josta varsinainen informaatiopitoinen jälkijäsen alkaa.

Kolmessa seuraavassa esimerkissä haastateltavan jälkijäsenen varsinaista sisällöllistä ydintä edeltää epävarma sekvenssi. Haastateltava on vierusparin jälkijäsenen alussa joko epätietoinen tai hieman epävarma: Esimerkin 69 alussa JT 1:n puheessa esiintyy epätietoisuuden ilmaus *no en mä oikee osaa sanoa* sekä varaus *sillee* ja suojaus *varmaa*. Esimerkissä 70 haastateltava JP 4 on puolestaan aluksi epätietoinen mielikirjailijastaan, ja esimerkissä 71 haastateltava SP 4 kieltää vierusparin etujäsenen presupponoiman asian. Puheessa esiintyvän tauon jälkeen haastateltavat kuitenkin aloittavat *no*-partikkelilla jälkijäsenen vierusparin etujäsenen vaatimaan asiaan: JT 1:n mielestä hänen puheensa ei eroa puhetilanteiden mukaan, JP 4 mainitsee mielikirjailijakseen Tolkienin, ja SP 4 tulee siihen tulokseen, että opettaja Lauri Kriikkula on hyvä esimerkki taitavasta puhujasta.

Esim. 69.

- KV: joo?/no entäs sitte puhuminen eri tilanteissa että puhut sä: mielestäs eri tavalla <koto:na?/sit kavereitten kanssa ja koulussa>
 JT1: → no en mää oikee osaa sanoa,/kyllä mä sillee varmaa,//no ihan samanlaista mää kyllä puhun että,/kyllä (sit tietysti) jos on erilaine tila:nne joku:??/joku:??/joku hirvee arvokas henkilö jonka kans joutuu puhumaan ni,/sillon taas voi puhua vähä:./jotenki arvokkaam(mi) mut kyllä mä yleensä puhu ihan,/tavallisesti niinku muitten kaikkien kanssa samalla ○(lailla) niinku että○

Esim. 70.

- KV: onks sulla mielikirjailijaa.
 JP4: → .hhh ((maiskaisee)) een kyllä,/tiiiä.//no tolkien on aika,/○mieleine○

Esim. 71.

- KV: joo./et tajunnu sitte,//no tuleeks sulla mieleen,//sä oot esimerkiks kattonu telkkaa tai kuunnellu radioo tai jotakii nii joku hyvä suomalainen puhuja./oisootko ikinä aatellu et,/kyllä toi on sitte hyvä puhumaa et sill+on aina sanat suussa.

SP4: → no e oo.//no riikkola lauri tästä koululta.

Samoin esimerkissä 72 *no* toimii haastattelijan tekemän etujäsenen vaatimana jälkijäsenen aloituksen merkinä. Katkelmassa haastattelijä kysyy haastateltavalta tämän harrastuksia, mihin JT 4 kommentoi ensin naurahtaen, että nyt puheenvuorossa *tulee listaa*. Lyhyen humoristisen kommentin jälkeen haastateltava aloittaa harrastuksiansa luettelemisen pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla, joka merkitsee tekstinsisäistä rajakohtaa: siihen loppuu vuoron alun ei-vakava osuus, ja siitä alkaa vakavasti otettava osuus eli etujäsenen vaatima varsinainen jälkijäsen, harrastusten luetteleminen.

Esim. 72.

KV: just./ .hhh entäs mitä sä harrastat.

JT4: → .hhh .nyt .tulee .listaa? ((naurahtaa)) totaa,/.hhh noo mää oon,/harras#tan voj#mistelua nyt on kymmenes vuosi menossa sitä #lajia ja#,/.hhh sitte #mä oon# äspeärrän toiminnassa mukana ja,/.hhh sitte (-) kaukalopallo pelailen ja,/.ee sit mää oon,/.hhh isoiskoulutuksessa mää oon mukana ja,///((maiskaisee)) Oiskohan siinä vielä jotakin sellasta○// (no) tiettyjä kaikellaisia semmosia,/kursseja aina sillon tällön?/.hhh mutta: siinä ne tärkeimmät on että sillon kun aikaa jää ni menee jonnekki.

Tutkimusaineistossa moni haastateltava aloittaa vierusparin jälkijäsenen toistamalla haastattelijan tekemän etujäsenen keskeisen sisällön joko täydellisenä lauseena tai osittain. Esimerkissä 73 haastattelijä pyytää haastateltavaa kuvailemaan tämän lapsuudenaikaista ympäristöään. ST 2 aloittaa vastauksensa toistamalla kysymyksen keskeisen osan. Haastattelijan pyynnöstä *lvoisit sää kuvailla su lapsuudenympäristöähhh* haastateltava toistaa vastauksensa alussa objektin lapsuudenympäristöä ja ikään kuin kysymyksen ydintä hetken "maisteltuaan" aloittaa sitten varsinaisen vierusparin jälkijäsenen, jonka aloittamisen tunnusmerkinä toimii *no*-partikkeli.

Esim. 73.

- KV: *joo//ja nyt mennään sitte varsinaiseen keskusteluun ku \$tässä tuli nämä henkilötiedot aluks ja tota:\$/./.hhh † voisit sää kuvailla su lapsuudenympäristö-
ähhh.*
- ST2: - *.hhh lapsuudenympäristö,/no mu mie(le)st se o ollu erittäi värikäs?//mää oon tykänny olla sielä ja,/mull o ollu palijo vaihtoehtoja olla./((nielaisee)) niinku että mulla o ollu poika- niinku:/-ystäviä ja,/sitte:/tyttöystäviä paljon siinä naapurissa ja,/((nielaisee)) sitte me ollaan//.hhh oltu suurimmaks osaks siinä kotiympäristössä kuitenkin leikitty ja sitte mummulassa,/ja/sitte/ku isommaks ollaan tultuh niin sitte on tullu #näa,/mopot ja# tämmöset,/enemmä,/piirri ja tuota niin ni?/†hauskaa mull o ainaki ollu.//*
- KV: *joo*
- ST2: *paljo vaihtoehtoja tehä kaikkee iha kivaa ja?*

3.3.1.8. No minimipalautteen jäljessä

No-partikkeli voi sijaita puheenvuoron alussa minimaalisen palautteen jäljessä. Esimerkissä 74 haastateltava JT 5 vastaa ensin myöntävästi haastattelijan pyyntöön kuvailla lapsuudenympäristöään, minkä jälkeen hän aloittaa *no*-partikkelilla varsinaisen vastauksen eli lapsuudenympäristönsä kuvailun. Samoin esimerkissä 75 haastateltava alkaa varhaisimman muistikuvansa kertomisen lyhyellä minimipalautteella *joo*, jota seuraa *no*-partikkelilla aloitettu muistikuvan kuvailu. Haastateltavien palautteet *no joo* ja *joo* ovat merkinä siitä, että he ovat ymmärtäneet haastattelijan pyynnön kertoa omasta lapsuudenympäristöstään ja varhaisimmasta muistikuvastaan, ja puheenvuorossa seuraa näiden pyyntöjen toteutumana vastaus. Vastauksen tunnusmerkkisenä aloittimena toimii molemmissa esimerkeissä *no*-partikkeli.

Esim. 74.

- KV: *joo//no niin/nyt päästään sit varsinaiseen keskusteluun eli voisit sä kuvailla mulle sitä sun lapsuudenympäristöä missä sä oot viettäny lapsuutesi.//esimerkiks millasessa talo:ssa te asuite ja?*
- JT5: - *no joo no mä asuin keljonkankaalla ja sit(te) se,/se o aika semmone pie-*

ni,/kaupungiosa?//.hhh ja tota niin ni ((rykäisee)) meill o?/meill o aika iso: omakotitalo mitä se o,//.hhh \$yheksänkymmentäyheksä neliöö asuttua ja\$?//.hhh sitte tota nin ni,///mitähän,/ (-) mulla on tota niin ni siinä,//.hhh siinä kaveri-/-piirissä oli tota nin ni,/meiän naapuri?/joka on mun setä./ .hhh ja sitte tota nin ni,//sillä oli tytärpuoli et sen kans me ei niin paljo oltu?/tekemisissä/ ((jatkuu))

Esim. 75.

- KV: \$joo\$/ .hhh no entäs tuleek sulle mieleen semmosta,/varhaisinta muistikuvaa et sä muistaisit niinku ensimmäisen #tapahtuman#./ .hhh et sulle o jääny mieleen.
 JT1: - joo no/ensimmäinen mitä mulle on jääny mieleen mää muistan se ihan tarkalleen ku,/m+olin kolmevuotias sillohhh?/m+oltiin to#taa#/1- lapissa oltiihhh luostolla ja:/se o hirvee hauska tapahtuma ku,/ .hhh mää tykkäsin kauheesti esiintyä siellä ja,/ ((jatkuu))

Tutkimusaineiston kaikista haastateltavista erityisesti JP 2 aloittaa puheenvuoronsa usein minimipalautteella tai jollakin muulla ilmauksella, jota seuraa *no*-partikkelilla aloitettu vastaus. Hänen *no*-partikkeleita edeltäviä aloitusvarianttejaan ovat mm. *jaa*, *phuh huh*, *hm hm* ja *pss*. Näistä erityisesti *jaa*-palautteen käyttö näyttää olevan yhteydessä siihen, että haastateltavan mielestä kysymys on jollakin tavalla epärelevantti tai yllätyksellinen, tai siihen ei jostakin syystä voi, uskalla tai kehtaa vastata (ks. esimerkki 76). Tätä olettamusta tukee myös näytteessä 77 haastateltavan ST 5 puheenvuoro, jossa tämä aloittaa vierusparin jälkijäsenensä voimakkaalla naurulla ja *jaa*-minimipalautteella, jota seuraa muuta puhetta korkeammalta sanottu pitkävokaalinen *noo*-partikkeli (ks. nuoli). Tutkittaessa koko ST 5:n kahdenkymmenen minuutin haastattelua *jaa no* -ilmauksia esiintyy ainoastaan silloin, kun puheenaiheena on haastateltavalle ilmeisesti melko odotuksenvastainen tai vieras aihe - pojat. Aiheen outouteen viittaa suoraan se, että haastateltava itsekin sanoo esimerkkitarkkelman puheenvuorossaan, että ei ole kysyttyyn asiaan kovinkaan perehtynyt.

Esim 76.

KV: joo.//.hhh no sanoppas,/nyt mielipitees jyvaskyläläisistä tytöistä
 JP2: → jaa,/no niitähän o monenlaisia ((naurahtaa)).//mitä niistä nyt,/[tuota ni:
 KV: onks täällä [hyvännäkösiä tyttöjä

Esim. 77.

KV: joo.//no sanoppas sää nyt mielipitees soinilaisista pojista.
 ST5: → he he he he jaa lnoo/ohan niitä jotkut muka:via ja,/jotkut vähä vähemmän
 mu#ka:via# omuttao?//en nyt oo nii pereh(h)tyny.
 KV: onks sun mielestä soinilaiset pojat hyvännäkösiä.
 ST5: he he n(h)o//öö noo kyllähän nyt ljotkut on mutta ei nyt voi sanoa nii
 yleises(h)ti/[(-)
 KV: joo/[no onks sulla/onks sulla mielessä joku paikkakunta jossa,/sun mielestä ois
 oikee hyvännäkösiä tai \$mukavia poikia\$?
 ST5: .no/no jaa empä nyt osaa sanoa.//voihan niitä olla.

3.3.1.9. No muissa konteksteissa

No-partikkeli voi esiintyä myös yksittäisissä tapauksissa luvun 3.3.1. esimerkeistä poikkeavissa konteksteissa. Olen koonnut tähän lukuun sellaisia *no*-partikkelin käyttömahdollisuuksia, jotka eivät sijoitu mihinkään aiemmin esitettyyn luokitukseen.

Puheenvuoron sisällä *no* voi aloittaa luettelon jostakin asiasta, kuten seuraavassa esimerkissä 78, jossa haastateltava kertoo asuinpaikkansa ympäristöstä. Vuoron alun *no ei siinä ollu ku* jälkeen puheessa on pitkä tauko, jonka jälkeinen *no* aloittaa luettelon pihan leikkivälineistä: pihalla oli hiekkalaatikko, keinu ja liukumäki. Esimerkissä *no* on nimenomaan merkkinä vuoronsisäisen luettelon alkamisesta, sillä se edeltää ainoastaan luettelon alkua, eikä esim. jokaisen uuden leikkivälineen mainintaa.

Esim. 78.

- KV: asuitteko te monennessa kerroksessa.
 JT2: toisessa.
 KV: olik siinä paljo,/puutarhaa esimerkiks ympärillä että teill oli
 JT2: → no ei siinä ollu ku, //no hiekka#laatikko ja keinu ja#, //liukumäki ja jotai tommosia.

Esimerkissä 79 esiintyy edelliseen näytteeseen verrattavissa oleva tapaus, sillä siinä haastateltava kuvailee myös *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa, millaisissa paikoissa hänen perheensä on Suomessa matkustellut. *No* merkitsee tekstinsisäistä kohtaa, josta alkaa esimerkki siitä, millaisissa paikoissa haastateltava on vuoron alussa mainitsemassaan kontekstissa eli Etelä-Suomessa matkustellut.

Esim. 79.

- KV: missä päin te ootte kierrelly.
 SP2: → no ete:lässä ollaan käyty (--)/siellä, //no kaaikki tuommoset hu-/huviipuistot mitä: niitä on semmosia.

Esimerkkikatkelmassa 80 *no* aloittaa yhdessä konjunktion *jos* kanssa vuoronsisäisen ehtolauseen. Haastateltava luettelee harrastuksiaan ja lisää puheenvuoronsa lopussa *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa harrastavansa myös leipomista, jos sitä ylipäänsä voi pitää harrastuksensa.

Esim. 80.

- KV: joo,/.hhh sit siirrytään sun vapaaajanviettoon eli harrastuksiin onks sulla jotaki,/harrastuksia.
 SP3: lukeminen ja sitte on? //urheiluhhh/liikunta vähän niinku,/.hhh kaikkea lajeja
 → sillä lailla, //talavella hiihtoa aika laillah, //ja sitte/no jos leipomista voi pitää harrastuksena ni se sitte.

Näytteessä 81 haastateltava kertoo mieleenjääneestä matkailukokemuksistaan Norjaan. Puheenvuoron alkuosa koostuu matkan järjestelyihin liittyvistä asioista: JT 4 kertoo, kuinka perhe päätti lähteä lyhyellä varoitusajalla matkaan ja kuinka perheen isä soitti matkatoimistoon kysyäksään vapaista laivavuoroista Ruotsiin. Kun JT 4 on kertonut isän puhelinsoiton sisällöstä, hän aloittaa *no sitte* -ilmauksella puheenvuoron sisäisen siirtymän isän soitosta matkatoimistovirkailijan vastaukseen. *No*-partikkeli toimii kertomuksen sisäisenä siirtymämerkkinä tapahtumasta toiseen. Se aloittaa kertomuksen sisällä uuden tapahtumajakson: kun matkatoimistovirkailija on vastannut myöntävästi isän kysymykseen ja ilmoittanut, että vapaita laivapaikkoja on vielä jäljellä, matka voi alkaa.

Esim. 81.

KV: onks sulla jääny mielee joku erityine #matka tai maa#.
 JT4: norjahhh?//se oli #aivan ihana maa että mä haluan mennä sinne uuelleen#
 että,.hhh siäl+oli niinku, //minähhh?/ ja sit mu perhe?/ ja sit mun serkku #joka
 on mu paras kaveri#./ja #ja#,,.hhh niin sit#te:#,/siell #ajeltii viikko ympäriinsä
 että #varattii# vaan niinku että,.hhh puolentunni varotus#ajalla lähettiin että# isä
 soitti ↑matkatoimistoon ettähhh, //että/ et oisko teillä #tänä iltana niin-
 kuhhh#,,//tota laiva#vuoroa tonne#,/ ruotsin puolelle #ja#,.hhh viikon päästä
 - sitten #takasin tuolta,/uumajasta tai jostai ja#,,.hhh *no sitte*,/että @joo että ois
 meillä tässä #yks@ ja# sit meill+oli puol tuntia aikaa pakata tavarat ja \$lähtee
 ja\$,.hhh lähettiin sitte,/(hi)lle #laivalle ja#,, ((jatkuu))

Haastateltava JP 1:n puheessa esiintyy kautta koko nauhoitetun keskustelun paljon maiskuttelua, ähkäisyjä ja huokauksia ja muita kielellisiä epäröintejä, joiden perusteella voidaan olettaa, että haastateltava kokee tilanteen ja haastattelukysymyksiin vastaamisen jokseenkin epämukavana. Esimerkissä 82 haastateltava miettii asioita, joita Jyväskylässä voisi kehittää. Hän aloittaa vastauksensa melko rohkeasti kertoen, ettei ole tietenkään ihan tyytyväinen Jyväskylään. Tämän jälkeisestä lauseesta kuuliija ymmärtää, että haastateltavan mielestä Jyväskylään pitäisi saada enemmän jotakin, mutta mitä, se jää haastateltavalta puheenvuorossa spesifioimatta. Kesken jääneen spesifioinnin jälkeen JP 1 aloittaa *no*-partikkelilla puheenvuoron sisäisen rajakohdan, jossa hän ilmoittaa,

ettei osaa vastata kysymykseen, koska hänellä ei ole tarpeeksi tietoa Jyväskylän senhetkisestä tilanteesta. Näin *no* aloittaa puheenvuorossa edellisestä poikkeavan jakson, jossa haastateltava antaa periksi ja tunnustaa, ettei osaa vastata kysymykseen jälkijäsenen lupaavasta alusta huolimatta. Samalla se aloittaa sekvenssin, joka osoittaa haastattelijalle, että tämä voi alkaa varautua vuoron vaihtoon.

Esim. 82.

- KV: joo/.hhh no mitäs mieltä s+oot juväskylästä ja jyväskylän kehityksestä./pitäskö jyväskylän kehittyä johonki suun#taa vielä# vai oot sää ihan tyytyväine.
- JP1: ((maiskaisee)) ((ähkäisee)) ((maiskaisee)) no en mä: nyt ihan tyytyväinen tietenkää oo.//et enemmähhh,/enemmä jotai,//((ähkäisee)) ((maiskaisee)) enemmä pitäs
 - niinku,//no en mää osaa oikei vastata toho oettäo/ei mull oo hirveesti tietoo tästä jyväskylän tila:sta onykyää ettäo

Näytteessä 83 *no*-partikkeli aloittaa vuoronsisäisen toteamuksen edellä sanotusta. Haastateltava on kuvaillut luokkansa poikien jakautumista kolmeen ryhmään, minkä jälkeen hän aloittaa *no*-partikkelilla realistisen toteamuksen, jonkinlaisen parafrasoin edellä sanotusta *no se on meiän?/luokan taso*. Haastateltavan kaikesta kertomasta voidaan tulla siis siihen johtopäätökseen, että luokan taso on kerrottujen asioiden summa.

Esim. 83.

- KV: mitä mieltä sä oot/sun luokkalaisista pojista.
- JT5: mun luokkalaisista poji:stahhh./no meillä on kyllä se-/no meill+o just semmone luo:kka et meill+on niinku hirveen kaksjaka:utumine et meill+o just nää/.hhh no mite: mää nyt sanoisi hirveen kiltisti luuserit ja sitte meill+o vähän nää just nää paremman,/hhh et just että koulu/koulu o aika #tärkee just että# ja sit meill+o just niitä et koulu ei+o mitää että et,/hhh käyää vaa ja,/\$huuetaan #kaikki tunnit
 - siellä\$ että#,.hhh et no se o meiän?/luokan taso et mut to meillä sillai että kylä/parin kanssa pystyy ihan sillai puhumaanki #mut sitte jotkut o vähän semmosia# että?/.hhh iik tyttöjä suunnilleen otätä: luokkaao

Esimerkkikatkelmassa 84 puheenvuoron sisäinen *no* aloittaa ilmauksen, jossa sitä edeltävä pohdinta on saatu päätökseen, ja puheenvuorossa seuraa yritys

takaisin varsinaiseen kerrontaan. Esimerkissä haastateltava kertoo mielipiteensä valitsemistaan valinnaisaineista. Vuoron loppupuolella kerronnan aiheena on maa- ja metsätalous sekä sen tiimoilta tehtävä vierailu metsätalousoppilaitokseen. Tässä vaiheessa haastateltava haluaa ilmoittaa tarkasti, milloin vierailu kyseiseen oppilaitokseen tehdään. Keskustelunhetkistä ajan määrittelyä *niin ny on torstai* seuraa tauotta vierailuajan määrittelyä *no huomenna mennää*, minkä jälkeen haastateltava ei kuitenkaan vielääkään pääse kertomaan tarkemmin vierailusta, vaan miettii, olisiko vierailu sittenkin vasta seuraavan viikon perjantaina. Vuoronsisäisen *no*-partikkelin tehtävänä on osoittaa kohtaa, missä ajanpohdinnan tulos eli eksakti vierailun ajankohta on saatu selvitettyä, ja kerronnassa voidaan siirtyä eteenpäin.

Esim. 84.

- KV: niin/sull+on valinnaisia jo.
 ST5: joo.
 KV: =mitä sää oot valinnu.
 ST5: no se,/kotalous ja sitte,/maa ja metsä#talous ja#./sitte tekstiilityö.
 KV: mitä sä oot tykänny näistä valinnoista?
 ST5: noo?/on se/kotalous ny ainaki ihan että, //miksei ny käsityöki ku saa sitte tehdä #itelleenki vaatteita ja näi mut#/no on se maa ja metsätalouski iha,/kirjotetaa aika -
 - paljo (ja)./nytki sitte käyvää, //niin ny on torstai no huomenna mennää, //vai oliko se ens viiko perjan(h)taina/nii semmosee, // #metsäoppilaitokseen käymää et siellä ny o iha mukavia ku käyvää#.

3.3.2. No vuoronsisäisen vierusparin etu- tai jälkijäsenen aloittimena

Muutamissa haastateltavan vastauspuheenvuoroissa esiintyy haastateltavan itsensä tuottama kysymys-vastaus -vieruspari, jossa vuoronsisäinen *no*-partikkeli merkitsee kohdan, josta alkaa vierusparin etujäsenen tai etujäsenen vaatima jälkijäsenen. Esimerkissä 85 puheenaiheena on haastateltavan lapsuudenympäristö, jota haastattelija pyytää kuvailemaan. SP 4 aloittaa vastauksensa toistamalla puhekumppanin etujäsenen viimeisen lauseen lähes täysin samanlaisena. Haasta-

teltavan toistossa ainoastaan kysymyssana *mitä* on saanut liitepartikkelin *-kähän*. Haastattelijan tekemän kysymyksen toiston jälkeen lausumassa seuraa poikkeuksellisen pitkä tauko, minkä jälkeen haastateltava aloittaa *no*-partikkelilla varsinaisen etujäsenen vaatiman vastauksen. Näin haastateltavan vastauspuheenvuorossa itsessään esiintyy kysymys-vastaus -vieruspari: haastateltava kysyy itseltään kysymyksen, johon hän samassa puheenvuorossa itse myös vastaa. Vastauksen tunnusmerkkisenä aloittimena toimii tällöin *no*-partikkeli.

Esim. 85.

- KV: nyt päästään sitte varsinaiseen,/keskusteluun eli?//voisit sää vähä kuvailla mulle,/(taustahälyä) sun ¹lapsuudenympäristöähhh,/millanen kotipiiri sulla oli.//mitä siihen kuulu.
- SP4: - mitäkähän siihen kuulu?//((taustahälyä)) no ei siihen kuulunu ku oike:sta se kylä siihe.//ei siinä muuta ollu.

Esimerkkikatkelmassa 86 haastateltava muistelee isovanhempiensa syntymä- ja kotipaikkoja, jolloin hän ei toista edellisen esimerkin tavoin haastattelijan tekemästä vierusparin etujäsenestä sellaisenaan mitään, vaan kysyy heti puheenvuoronsa alussa itseltään aivan itsenäisen kysymyksen *mikähän ois #ollu*. Tämän jälkeen hän pitää pitkän tauon ja aloittaa jälkijäsenen, joka on vastaus sekä haastattelijan että haastateltavan itsensä tekemään etujäseneseen. Tällöin vuoronsisäisen jälkijäsenen aloitinmerkkinä on partikkeli *no*.

Esim. 86.

- KV: just/.hhh no entäs sitte satutko tietämää et missä sun isovanhem#mat on syntyneet tai nitten kotipaikkoja#.
- JT5: - ((maiskaisee)) mikähä ois #ollu totahhh#,//no meiän tota nin ni,//äitin vanhemmat on ainaki syntyne/molemmat maalaiskunnassa.//.hhh ja sitte totahhh,/missähän meiä,//isän vanhemmat,//meillä oli semmone >tai me piettiin vähä aikaa sit semmone esitelmä t(ai) semmonen kirjotelma siitä mutta,/<.hhh |eiku |joo meiän isä: isä on syntyne hartolassa ja.//.hhh omissähän meiä äitinäiti oli eiku isänäiti oli syntyne se+oli o,/en mää nyt muis(h)ta

Näytteessä 87 haastattelija kysyy haastateltavalta, ovatko tämän kaverit muuttuneet paljonkin ala-asteelta yläasteelle siirryttäessä. Tähän JT 4 vastaa ensin hieman huvittuneena kysymällä itseltään *hhh mm ketä#hän mulla oli# alaasteel(h)la kave(h)reina*. Lause on muodoltaan kysymys, mutta sen funktiona on olla ennemminkin vierusparin etujäseneen liittyvä kommentti. Se implikoi, että kysymykseen ei ole helppo vastata, sillä ala-asteen ajoista on kulunut jo aikaa, ja senaikaisia kavereita on vaikea muistaa. Vuoronalkuisen kysymyksensä jälkeen haastateltava aloittaa pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla vastauksensa, jolloin partikkeli toimii jälkijäsenen aloittimena haastattelijan tekemään etujäseneen *onks sun kaverit muuttunu hirveesti alaasteeseen o*verrattuna *o*, ei haastateltavan itsensä puheenvuoron alussa tekemään etujäseneen *hhh mm ketä#hän mulla oli# alaasteel(h)la kave(h)reina*.

Esim. 87.

KV: joo.//onks sun kaverit muuttunu hirveesti alaasteeseen o^overrattuna^o?
 JT4: - hhh mm ketä#hän mulla oli# alaasteel(h)la kave(h)reina./ .hhh 1noo/1jonki #verran tietenkkin ku#//tota./(-)tu- mää tutustunu (-) #yhä useempii ihmisii ja#//.hhh ja ja,/(et) mää oon sillee et mää en tarvii semmosta kauheen #suurta ihmisjoukkoo ympärilleni että#./ .hhh mä oo mieluummin yksin kun tyhmien ihmisten kanssa.

Edellisissä katkelmissa esiintyvä puheen ilmiö on esimerkkinä puheen yhteisestä formuloinnista, jolloin keskusteluun osallistujat käyttävät hyväkseen toistensa ilmauksia. Puhuja voi aloittaa puheenvuoronsa toistamalla edellisen puhujan repliikin ja muuttamalla tästä ainoastaan deiktiset muodot. Tämä on tyyppillisistä juuri vastauksissa, joissa puhuja toistaa hänelle esitetyn kysymyksen ja voittaa näin itselleen aikaa oman vastauksensa muotoiluun. Toisto voi olla myös osoitus siitä, että puhuja on samaa mieltä edellisen puhujan kanssa. (Tiittula 1992: 119.)

Jälkijäsenen alussa olevan toiston avulla puhuja voi erityisesti kysymysvastaus -vieruspareissa orientoitua toistettuun ilmaukseen. Haastattelijan tuotta-

man kysymyksen osittaisella tai täydellisellä toistolla voi olla haastateltavan puheenvuoron alussa myös muunlaisia funktioita. Toiston avulla puhuja ensinnäkin osoittaa ymmärtäneensä edellisen puheenvuoron ja ottaneensa vuoron itselleen. Toiseksi, puhuja voi toistolla hyödyntää jo valmiin puheen tuotoksen. Kolmanneksi, toistettu ilmaus toimii keskustelussa koheesiokeinona sitoen puheenvuoroja toisiinsa. (Tiittula 1992: 80.)

Esimerkkikatkelmassa 88 haastattelija kysyy haastateltavalta, tuleeko tällä mieleen ketään hyvää suomalaista puhujaa. Haastateltava kommentoi kysymystä ensin vaikeaksi, pitää pitkän tauon, minkä jälkeen kysyy itseltään vierusparin etujäsenen *kukahhan se nyt ois*. Tämän puheenvuoron sisäisen etujäsenen jälkeen ST 1 aloittaa *no*-partikkelisen *en määhän nyt* -ilmauksen (ks. nuoli 1), minkä hän kuitenkin lopettaa kesken ja aloittaa uudelleen *no*-partikkelilla jälkijäsenen, joka on vastaus sekä haastattelijan että haastateltavan tekemään etujäseneseen (ks. nuoli 2). Molempien nuolten osoittamat *no*-partikkelit merkitsevät siis vastauksen alkamiskohtaa. Puheenvuoron ensimmäisessä *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa puhuja on jo luovuttamassa ja epävarma, mutta heti tämän kesken jäävän epätietoisuuden ilmauksen jälkeen hänen mieleensä tuleekin äidinkielen opettaja esimerkkinä hyvästä puhujasta.

Esim. 88.

- KV: joo./no/osaisit sää sanoa semmosta että,/mikä on su-/tai kuka on suomessa ois hyvä puhuja/o- osaatko sä #aatella jotaki sellasta# että sä aattelet että/kyllä toi o hyvä #puhumaan ku sä kuuntelet sitä#./tuleeko mielee.
- ST1: 1→ vaikee kysy(h)mys//kukahhan se nyt ois?//no en määhän nyt,
2→ no ainaki \$äidinkiele opetta(h)ja/ ((naurahtaa)) ni se on ainaki ihan sillee hyvä puhu(h)maa et se aina puhuu selevästi ja näi mutta\$?/.hhh ei mulle tuu ketään kylä muuta mielee.

Näytteessä 89 haastattelija kysyy sisällöltään epämääräisen etujäsenen *no entäs sitten luokkaretket* ja esittää vuoron lopussa oman mielipiteensä, jonka mukaan luokkaretket olivat mukavia. Koska haastattelijan tekemä vierusparin

etujäsen on sisällöltään kuitenkin varsin ylimalkainen, haastateltavan täytyy itse päättää, mistä topiikkiin kuuluvasta aihepiiristä jälkijäsenessään kertoo. Hän aloittaakin puheenvuoronsa lyhyellä minimipalautteella *joo*, jonka jälkeen seuraa vastaukselle tyypillinen aloitin *no*. Tämän jälkeen puheenvuorossa seuraa pitkä tauko, ja haastateltava pohtii itsekseen *mitähän nyt*. Pohdintakysymys jää sisällöltään epämääräiseksi, sillä se sisältää ainostaan kysymyssanan *mitähän* ja ajan määritteen *nyt*. Tämän takia on mahdotonta tulkita, pohtiiko haastateltava siinä esim. sitä, mitä vastaukseensa sisällyttäisi. Toisekseen tällainen tutkittavan ajatusmaailman ennustaminen ja tulkinta ei ole keskustelunanalyysin tehtäväkään. Lyhyen pohdinnan jälkeen haastateltava kuitenkin aloittaa sekä haastattelijan etujäsenen että oman pohdintansa vaatiman jälkijäsenen *no*-partikkelilla. Vastauksen sisällöstä selviää, että koska haastattelijakin korosti etujäsenessään luokkaretkien mukavuutta, myös haastateltava aloittaa jälkijäsenensä ottamalla esiin Helsinkiin tehdyn luokkaretken mukavuuden.

Esim. 89.

- KV: no entäs sitten luokkaretket,/omasta,/lapsuudes(h)tani muistan että ne oli tosi mukavia\$?
- ST1: - joo./no//mitähän nyt,/no ainaki kuuenne luoka luokkaretki oli tosi mukava kun me oltii helsingissä ja oltiin siellä sitte yötä ja,/.hhh sitte,/.kyllä mää ne muistan eka luokalla oltii seinäjoella ja,/kaikkea *tuol-*

Näytteessä 90 *no* edeltää haastateltavan vuoronsisäistä etujäsentä, ei jälkijäsentä. Haastattelijä kysyy SP 3:lta, mihin maahan tämä haluaisi matkustaa. Tällöin haastateltava kommentoi ensin vastauksensa alussa miettineensä kysymystä itsekin joskus. Lyhyen kommenttinsa jälkeen SP 3 palaa *no*-partikkelilla alkavassa kysymyslauseessaan takaisin haastattelijan esittämään etujäseneneen ja toistaa siitä sellaisenaan kysymyssanan *mihin*, johon sitten liittää liitepartikkelin *-kähän*. Näin vuoronsisäinen *no* osoittaa haastateltavan itsensä tuottaman vierusparin etujäsenen alkamiskohdan.

Esim. 90.

KV: jos sä saisit valita nii mihi maahan sää matkustaisit.
 SP3: → .hhh noo tuota mä oon kyllä joskus miettiin että,///hmmm no mihinkä-
 hä,/ehkä//italiaa,/tai jonnekki sinne,/eteläeurooppaa.

Esimerkissä 91 haastateltava pohtii mielioppiaineittensa muuttumista alasteelta yläasteelle. Englannin kielen lisäksi haastateltava mainitsee käsityön ja liikunnan esimerkkeinä mukavista oppiaineista. Vuoron puolivälissä haastateltava kysyy itseltään vierusparin etujäsenen *mikähän #muu ois vielä jostai#*, minkä jälkeen hän pitää pitkän tauon, maiskauttaa ja aloittaa *no*-partikkelilla lauseen, jossa hän kertoo niistä periaatteista, joiden pohjalta jostakin oppiaineesta voi tulla mieleinen. Partikkeli *no* merkitsee tunnusmerkkisen kohdan, josta alkaa vuoronsisäiseen kysymyksenmuotoiseen pohdintaan liittyvä vierusparin jälkijäsen.

Vuoronsisäisen vierusparin tehtävänä on viedä vastausta ja tekstiä eteenpäin. Lisäksi se osoittaa haastattelijalle, että siirtymän mahdollistavasta kohdasta eli SMK:sta huolimatta (ks. esim. Hakulinen 1997: 45) haastateltava aikoo vielä jatkaa puheenvuoroaan.

Esim. 91.

KV: joo./hhh entäs sit ku sä siirryit yläasteelle ni onks sun mieliaineet muuttunu./nyt sit #alaasteesta#.
 JT5: no://(--)en mää,//en mää oikeestaan,//tiiä ettähhh,///no mä oo ruvennu/englantia jonki verra hallitsemaa et sii- siit+on tullu ihan semmone/.hhh et mää oo ruvennu ihan tyk#käämään# siitä englannista./.hhh mutta että just/\$käsityö ja liikunta on (ne) ykköset ja\$,//.hhh mikähän #muu ois vielä jostai#./((maisaisee)) no just se että,/mih- minkä aluee just hallitsee et jos tykkää vaikka piolokiasta jostai,/(jo)tain kiviä tutkia ni sit se menee tosi hyvi ja sitte innostuu #siitä aina# oettä,//.hhh mutta ei mulla sillai.

Esimerkissä 92 haastateltava JT 5:n puheenvuoron sisällä esiintyy kaksi puhujan itsensä tuottamaa kysymys-vastaus -vierusparia. Haastatteliija kysyy haastateltavalta, minkätyyppisten ihmisten kanssa tämä viihtyy ja millaisia

kavereita tällä on. JT 5 aloittaa vastauksensa lauserakenteellisesti kesken jäävällä pohdinnalla *no // mä en tiä onko mulla sem-*, mihin hän sitten itse vastaa *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa *no kyllä kai mulla sentyyppisiä kave:reita o mutta* (ks. nuoli 1). Tämän vuoronalkuisen vierusparin tehtävänä on saada haastateltavan vastaamisprosessi käyntiin. Siinä *no* toimii haastateltavan tuottaman vierusparin jälkijäsenen alkamismerkkinä. Vasta tämän äänenprosessoinnin jälkeisessä sekvenssissä kuulijalle selviää, että haastateltava tarkoittaa sanahauullaan *sem-* ja ilmauksellaan *sentyyppisiä* rentoa ja hieman yksinkertaisemmin ajattelevaa ihmistä. Vuoronalkuisessa vierusparissa haastateltava siis pohtii, voisiko sanoa, että hän viihtyy nimenomaan myöhemmin puheenvuorossa mainittujen rentojen ja yksinkertaisemmin ajattelevien ihmisten kanssa, ja koska näin voi sanoa, hän vastaa kuvailemalla kavereitaan näillä ominaisuuksilla.

Nuolen 1 osoittama vuoronalkuinen vieruspari toimii kontekstissaan myös sitä seuraavan tekstin varauksellistajana. Haastateltavan vierusparin etujäsenessä esiintyy fraasi *mää en tiä*, joka toimii suojauksena. Vierusparin jälkijäsenessä on puolestaan varaus *kai*, jonka tehtävänä on varauksellistaa sen jälkeistä puheen sisältöä.

Vaikka haastateltava vastaa haastattelijan esittämään etujäsenen alun vierusparinsa jälkeen jo melko laajasti, hän haluaa kuitenkin vielä jatkaa vastaustaan ja kysyy myöhemmin puheenvuorossaan uudestaan itseltään, minkälaisia kavereita hänellä oikein on (ks. nuoli 2). Kysymyksensä jälkeen haastateltava pitää poikkeuksellisen pitkän tauon ja aloittaa vastauksensa jälleen *no*-partikkelilla, jota seuraa topiikkiin kuuluva, mutta aihepiiriltään aikaisemmasta poikkeava laajahko vastaus. Samoin kuin edellisessä esimerkissä 92, vuoronsisäinen vieruspari vie tekstiä ja pohdintaa eteenpäin ja osoittaa, että haastateltava aikoo vielä jatkaa puheenvuoroaan.

Esim. 92.

- KV: millaste ihmisten kanssa sää viihdyt./ millasia,/ minkätyyppisiä kavereita [sulla on
- JT5: 1- [((maiskaisee)) no//mä en tiiä onko mulla sem- no kyllä kai mulla sentyyppisiä kave:reita o mutta,/ .hhh just semmosia, // rentoja ja, / (-) // // semmoset jotka tysemmoset jotka on niinku hirveen semmosia, // .hhh ajattelee vähä yksinkertasesmmei että, / että tota, // o mulla / toi kaveri anna että tota nin ni, / .hhh me ollaan kyllä hirvee paljo erillaisia just että, / .hhh se suhtautuu kouluu et koulu o just hirveen tärkee ja sillai? / mutta mä oo just vähä semmeone että? / .hhh noh toi nyt menee tollai ja toi nyt menee tollai ja. / .hhh minkäslaisia kave:reita mulla
- 2- #on#./ // no // / aika paljon kaverei (ta) mä harrasta jääkiekkoo aika paljon kavereita on siitä ympärillä et ne o aikas- kaikki semmosia, // semmos- mite mä sanois- / hirvee vahvoja #niinku#, / .hhh niinku ihmisiinä että ja mullaki on sillai että jos mä / mulla ei paljo, / rooli muutu kuitenkin: et mä oo aika paljon samallaine. // tietysti / jossaki / porukassa pitää vähä shillitä. / jottai vähä enemmä mutta tota nin ni. // .hhh että semmosta? / aika / aika monensorttista kaveripiiriä kyllä.

Esimerkissä 93 puheenaiheena on koulussa tehdyt retket. Tällöin haasteltava kuvaa erityisesti kuudennella luokalla tehdyn luokkaretken aiheuttamia järjestelyjä koulussa. Hän kertoo, että ala-asteella ei saanut tehdä luokkaretkiä ulkomaille, joten luokka kiersi tätä sääntöä lähtemällä retkelle helatorstaina, joka ei ole koulupäivä. Puheenvuoron keskivälin jälkeen JT4 alkaa miettiä helatorstain tarkempaa ajankohtaa ja kysyy muuta puhetta vaimeammalla äänellä vierusparin etujäsenen *koska o helatorstai*, mihin jättää kuitenkin antamatta tarkempaa ajankohdan sisältävää jälkijäsentä. Etujäsenen vaatiman helatorstain ajankohdan ilmoittamisen hän kuittaa lauseella *no mutta vähä enne helatorstaita*, missä *no mutta* osoittaa paluuta takaisin topiikkiin.

Esim. 93.

- KV: joo. / .hhh no entäs sitte teittekö te retkiä?
- JT4: 1 retkiä. // ((maiskaisee)) mmm, / joo?
- KV: luokkaretkiä.
- JT4: tietty joka vuosi oli joku roskankeruu #päivä# ja sillo #mentiin semmoselle retkelle ja#. / .hhh sitt+oli kaike maailma liikuntapäivää ja, / sit kuuennelta #ollaa# ol-tii // / tua ruatsi #puaella# ja? / .hhh (et) lähettiin sillai että kun oli sillai että, / ei saanu niinku ala#asteella mennä niinku ulkomai#lle? / .hhh (mut) me tehtiin sillai että, // .hhh me lähettiin niinku sillee, // / hhh o koska o helatorstai o. / .hhh no

mutta vähä enne hela#torstaita sillai että#//.hhh etä sitten ku,/helatorstaihan oli koulusta vapaapäivä#?/ni me mentiin sillon sinne #ruotsiin#/.hhh et se oli niinku luval#lista sitte ja sitte#/,taas tultii/seuraava päivä ku oli koulu#päivä ni#/.hhh sillon #taas oltii laivalla tultiin takasi# että

Esimerkissä 94 haastateltava kertoo mielipiteensä omanluokkalaisista pojista. Nuolen osoittamassa kohdassa haastateltava on kertomassa siitä, että luokassa on kahdenlaisia poikia. Hänen on kuitenkin mietittävä, millä tavalla muotoilisi mielipiteensä mahdollisimman *kiltiksi*. Tällöin partikkeli *no* aloittaa lauseen, joka on muotonsa puolesta kysymys, mutta tässä kontekstissa luokan poikien kuvailua pehmentävä ja lieventävä ilmaus. Lievennystä *no mite: mää nyt sanoisi hirveen kiltisti* seuraakin tauotta poikia kuvaileva adjektiivi *luuserit*. Haastateltavan luokan pojista käyttämä nimitys ei ole näitä kohtaan mitenkään mairitteleva, ja näin haastateltava osoittaa vuoronsisäisellä kysymyksellään, että hän haluaa olla kuitenkin kohtelias ja kuvata poikia mahdollisimman *kiltisti*.

Esim. 94.

- KV: mitä mieltä sä oot/sun luokkalaisista pojista.
 JT5: mu luokkalaisista poji:stahhh./no meillä on kyllä se-/no meill+o just semmone
 - luo:kka et meill+on niinku hirveen kaksjaka:utumine et meill+o just nää/.hhh no mite: mää nyt sanoisi hirveen kiltisti luuserit ja sitte meill+o vähän nää just nää paremman,/ .hhh et just että koulu/koulu o aika #tärkee just että# ja sit meill+o just niitä et koulu ei+o mitää että et,/ .hhh käyää vaa ja,/ \$huuetaan #kaikki tunnit siellä\$ että#/.hhh et no se o meiän?/luokan taso et mut 1o 1meillä sillai että kylä/parin kanssa pystyy ihan sillai puhumaanki #mut sitte jotkut o vähän semmosia# että?/.hhh iik tyttöjä suunnilleen o tätä: luokkaa

3.3.3. No suoran lainauksen aloittimena

No-partikkeli voi aloittaa haastateltavan vuoronsisäisen lainauksen omasta puheestaan, kuten tapahtuu mm. näytteessä 95, jonka keskivaiheilla haastateltava aloittaa *noh*-partikkelilla ilmauksen, jossa hän referoi, miten hänellä on tapana suhtautua koulunkäyntiin. Ilmaus on suora lainaus ajatuksesta, jonka haasta-

teltava voi sanoa mielessään tai jonka hän voi esim. kommentoida puhekump-panilleen. Lainausta edeltävä *mutta mää oo just vähä semmone että* osoittaa, että lainauksen funktiona on kertoa haastateltavan luonteesta: hän ei ota koulunkäynnistä paineita. Esimerkissä *noh*-partikkeli on rajamerkkinä haastateltavan tietyssä kontekstissa mahdollisesti esittämälle kommentille: sen avulla haastateltava osoittaa kuulijalleen, mistä hänen kommenttinsa alkaa. Partikkeli toimii siis tunnusmerkkinä tekstuaalisesta siirtymästä senhetkisestä puheesta lainaukseen.

Esim. 95.

- KV: millaste ihmisten kanssa sää viihdyt./ millasia,/ minkätyyppisiä kavereita [sulla on
- JT5: [((maiskaisee)) no//mää en tiää onko mulla sem- no kyllä kai mulla sentyyppisiä kave:reita o mutta,/ .hhh just semmosia, // rentoja ja, / (-) /// semmoset jotka tysemmoset jotka on niinku hirveen semmosia, // .hhh ajattelee vähä yksinkertasesmi että, / että tota, // o mulla / toi kaveri anna että tota nin ni, / .hhh me ollaan kyllä hirvee paljo erillaisia just että, / .hhh se suhtautuu kouluu et koulu o just hirveen tärkee ja sillai? / mutta mää oo just vähä semmoneettä? / .hhh noh toi nyt menee tollai ja toi nyt menee tollai ja. / .hhh minkäslaisia kave:reita mulla #on#. // no // aika paljon kaverei (ta) mä harrasta jääkiekkoo aika paljon kavereita on siitä ympärillä et ne o aikas- kaikki semmosia, // semmos- mite mä sanois- / hirvee vahvoja #niinku#, / .hhh niinku ihmisiinä että ja mullaki on sillai että jos mää oon jossain toisessa kaveripiirissä ja toisessa kaverispiirissä ni, / .hhh en mä / mulla ei paljo, / rooli muutu kuitenkin: et mä oo aika paljon samalla- ne. // tietysti / jossaki / porukassa pitää vähä \$hillitä. / jottai vähä enemmä mutta tota nin ni. // .hhh että semmosta? / aika / aika monensorttista kaveripiiriä kyllä.

Esimerkissä 96 haastateltava kuvailee rippileirikokemuksiaan, jolloin puheenvuorossa korostuu leiriläisten yhteishenki ja siinä ilmenneet ongelmat. JT 5 kertoo leiriläisten ennakkoluuloista joitakin rippileiriläisiä kohtaan, ja tässä yhteydessä haastateltava kertoo myös omasta suhtautumisestaan: hän halusi viettää aikaa vanhojen koulukavereittensa kanssa muiden mielipiteistä huolimatta. Nuolen kohdassa puheenvuoronsa loppupuolella JT 5 lainaa senhetkistä kommenttiaan tai ajatustaan ennakkoluuloisille rippileirikavereille. Siinä *noh*-partikkelin tehtävänä on aloittaa ensinnäkin jonkinlainen "tästä huolimatta -ilmaus": mielipiteistänne huolimatta lähden tutustumaan ihmisiin. Toiseksi,

lainauksen alussa esiintyvä, partikkeliä *no* edeltävä minimipalaute *jaa* on merkkinä siitä, että haastateltava on pitänyt muiden leiriläisten kommentteja odotuksenvastaisina tai hänelle outoina.

Esim. 96.

- KV: #kerrotko vähä et mik- mikä leiri se tai koulu se oli#.
 JT5: =no: se oli tota nin ni siis se oli ihan tava:line et se oli tää meidän keljongangaa ryhmä ja./ .hhh \$sit meill+oli just semmone ryhmä\$ et meill+on niinku #kaikki tuttuja et kaikki#/.hhh tota: nin ni,/tytöt oli melkein kaikki omalta luokalta ala-asteella ja pojat oli rinnakkaisluokalla alaasteella että,/me tunnetti melkein kaikki toisemme ja sillai että, //nyt ku jälkeempäi ajattelee ni,/olihan meillä iha hyvä: henki mut sit se oli vaa just se että,/.hhh hirvee monella oli semmone rooli just siellä että, //että ja kaikki tuns toise ja kaikki oli iha että,/(niiskaus)) mulle se oli kyllä sillai ihan kiva: tila:nne että,/(nielaisee)) mää sain niinku vanhoja meiänluokkalaisia #aika paljon kuitenkin#?/.hhh loppuiks kohta nauha.
- KV: \$juu just katoin sitä\$
 JT5: ja tota: nin ni, //nii että,/sit tietysti että, />melkein kaikki sieltä oli kipisessä ./just nää kaikki melkei entiset keljonkankaalaiset,/.hhh mutta mä olin sit toisesta koulusta ni must+oli kiva nähä tuttuja< mut/ muut oli että @voi ee TOI ON TOMMONE JA \$TOI ON TOMMONE JA OI ON TOMMONE\$@ ja sitte mää olin - niinku et,/.hhh 1jaa noh,/mää lähen kuitenkin tutustumaan sinne #taas uusii,/ihmisiin tai niin
- KV: joo
 JT5: uudestaa ihmisii ((niiskaus)) sanotusti uusii ihmisii#.

Esimerkin 97 nuolen osoittama *no*-partikkeli aloittaa haastateltavan jossakin muussa keskustelukontekstissa kuin tässä mahdollisesti käydyn tai käytävän dialogin, jossa haastateltavalta kysytään tämän käyttämän murreosan merkitystä ja johon haastateltava sitten vastaa. Haastateltavan vuoronsisäisen suoran lainauksen tehtävänä on osoittaa havainnollisesti se, että haastateltava kyllä puhuu murretta, vaikkei sitä itse välttämättä aina huomaisikaan. *No*-partikkelilla alkava lause on suora lainaus haastateltavan tekemästä kommentista murteensa ihmettelijöille, ja *no* toimii siinä tunnusmerkkisenä vuoronsisäisen vierusparin jälkijäsenen aloittimena.

Esim. 97.

- KV: .hhh mitä mieltä sää oot sun omasta puhekkielestä./et/puhut sä murretta tai slangia tai kirjakieltä.
- JT4: [mää puhu murretta ainakii #sillo,/loma jälkeen# oettao,/(nielaisee)) mää o:n ollu siällä #hämeessä# ni,/hhh sitte mulla #alletaa#/ ku mää meen sinne #ni mulla aletaa valittaa# et ethän sää osaa ollenkaa pu#hua et#tä opettele puhimaa #ja#././hhh nyt sitte,/sis ku mää tuun tänne näin ni kaikki kysyy >multa @hei !mitä !toi,!mitä !sää !sa-,!mikä !toi!mitä !toi tarkot#taa< niinku# e(h)t @!mikä toi sana o(h)./ siis sillai että,/eää niinku/ku ei meillä kotona#kaan ei puhuta niinku ihan semmosta#./hhh no täällä puhutaan aika paljon sellasta savon murretta kuitenkin?/loppuje lopuks?/.hhh niin ni,/(rykäisee)) meill+ei kotona #puhuta semmosta/samallaista kiältä kun #täältä ni#,/ei se muhunkaan oo #jääny# sit nii #hirveen selvästi että#././hhh just #kaikkee tällast et mää jätä#./jotaki sanoja #pois ja lyhentelen sillee jännästi ja sano ärrää välii# ja/.hhh kaikkee/joo
- KV: joo
- JT4: tämmösiä jänniä./ etten mää itte ollenkaah #huomaa mutta# sit ku muut kysyy
 → niinku et/@hei et mitä mokko #tarkottaa#./no et sää tiedä se o perunamuus(h)si ((naurahtaa))/.hhh ni siis jotain tällasia näin ni,/@e:/!en !mää !itte huomaa #puhuvani# mut kaikki sanoo #et mää puhu murretta#.

3.3.4. No lausuman pehmentimenä ja epävarmuuden ilmaisimena

No-partikkelin ja siihen liittyvien varausten avulla puhuja voi suojella sekä omia että puhekumppaninsa kasvoja eli pehmentää ja lieventää muutoin voimakasta ilmaustaan. Puheenvuoron sisällä no-partikkeli voi aloittaa myös sisällöltään epävarman sekvenssin.

Näytteessä 98 puheenaiheena on haastateltavan yläasteen jälkeinen koulu- tus, jolloin hän kertoo halustaan opiskella kaupallisia aineita. Haastattelijan kysymykseen kaupallisen alan kiinnostavuudesta ST 5 vastaa hiljaisella äänellä sen kiinnostavan *niin no vähä*, jolloin no-partikkelin tehtävänä on pehmentää määrän ilmausta *vähän*. Haastateltavan epävarmuudesta voi olla merkinä myöskin se, että hän sanoo lauseen hiljaisella äänellä.

Esim. 98.

KV: joo/.hhh no tiiät sää/jo mihin kouluun sää meet yläaste jälkeen.
 ST5: no/kyllä me justii ainaki, //e- eilenki piti,/opon tunnilla täyttää #semmosta lappua että se tietää jotai#?/laittaa kesällä ni?/no mää pistin siihe alajärven #kauppaoppilaitokse# oettä
 KV: et kaupallinenki ala kiinnostaa?
 ST5: - oiniin no vähä?o

Esimerkissä 99 haastateltava JT 5 vastaa monelle haastateltavalle melko vaikeaksi osoittautuneeseen kysymykseen eli siihen, mitä mieltä haastateltava on paikkakuntansa tytöistä tai pojista. Puheenvuoron sisällä esiintyy kaksi *no*-partikkelia, jotka edeltävät varauksellisia mielipiteitä (ks. nuolet 1 ja 2). Lisäksi vastauksessa esiintyy mm. huokauksia ja vuoron ongelmallisuudesta kertova äännähdys *yähhh* sekä muutamia varauksiksi tulkittavia ilmauksia: *aika semmosia* ja kahteen kertaan tekstissä peräkkäin toistettu *ihan semmosia* toimivat likimääräistiminä.

Onkin mielenkiintoista pohtia, voiko esimerkkitapauksissa 99 ja 100 pelkällä *no*-partikkelilla itsellään olla ilmausta varauksellistava tai pehmentävä funktio. Ovatko vuoronsisäiset *no*-partikkelit siis ainoastaan varauksellisten ilmausten aloittimia, eivät itsessään varauksia? Analyysin perusteella näyttää siltä, että luvuissa 3.2.2. ja 3.2.3. esiintyneiden tapausten lisäksi *no*-partikkeli voi aloittaa varauksellisen ilmauksen esimerkkien 99 ja 100 kaltaisissa konteksteissa, ja samalla myös sillä itsellään voi olla ilmausta pehmentävä vaikutus. Näin tapahtuu esimerkissä 99, jossa nuolen 1 osoittamassa kohdassa *no* edeltää varauksellista ilmausta: haastateltava kuvailee jyvaskyläläisiä poikia ihan mukaviksi. *No*-partikkeli sijoittuu kohtaan, johon on kasautunut muitakin varauksia. Tämän perusteella myös *no* itsessään voi toimia varauksena.

Puheenvuoron keskivaiheilla nuolen 2 kohdassa haastateltava toistaa kysymyksen ytimen muuta puhetta hiljaisemmalla äänellä ja aloittaa tällä kertaa pitkävokaalisella *noo*-partikkelilla jyvaskyläläisten poikien varauksellisen kuvailun. Varauksellisuus on vähintäänkin yhtä voimakasta kuin vuoron alussa, sillä

haastateltava kertoo, että paikkakunnan pojat ovat *osaks ihan muka:via #mutta# että*. Lauseenloppuinen *mutta* osoittaa, että vuorossa seuraa jotakin edellä sanotusta poikkeavaa. Kappaleessa 3.2.3. mainittujen epäröintikeinojen perusteella pitkävokaalinen *noo*-partikkeli voi toimia tässä myös itsessään pehmentimenä.

Esim. 99.

- KV: \$joo?\$/ .hhh no sanoppa mielipitees,/jyvaskyläläisistä pojista./mitä sä tykkäät niistä.
- JT5: =jyvaskyläläisistä poji:sta./no joo ne+o aika semmosia,///.hhh hhh
 1- yähhh,///no/iha:n semmosia,/ihan semmosia muka:via kyllä semmosia,/keskitasoluokkaa #että#,.hhh että tota nin ni,///jos mejän koulu poji:sta ote:taan ni ne+o ilmeisesti aika kilt#tejä että#,.että tota nin ni,///mitähän mää^o ((nauraa))
- KV: ((nauraa))
- JT5: 2- ojyvaskyläläisistä poji:sta^o/noo ^oosaks iha muka:via #mutta# että,///.hhh aika paljon näkee noita esimerkiks noita jääkiekkoilijoita just hallilla ni ne o vähän semmosia?/.hhh saattaa kattoo muita vähä #alaspäi mut# tota no nää+on nyt tietysti näitä jääkiekkoilijoita eikä tietysti saa yleistää että^o oha niitä mutaki mutta,/.hhh eiköhän ne (sillai) iha,/iha muka:via oo ja monet tykkää jutella ja sillai että.

Esimerkissä 100 haastateltava ST 3:n puheenvuoron alussa esiintyy kaksi "teennäistä" empimispartikkelia *öömh* ja *hhhööm*, joiden funktiona ei ole niinkään miettimisen tai epäröinnin ilmaiseminen, vaan ne osoittavat kysymykseen vastaamisen olevan jollakin tavoin kiusallista. Näitä molempia "kiusaantumispartikkeleita" seuraa tauko ja *no*-partikkelilla aloitettu varsin vahva mielipide: haastateltava kertoo, että soinilaisissa pojissa ei ole kehumista. Tämän mielipiteen lausuttuaan haastateltava nauraa voimakkaasti ja kuvailee *no*-partikkelilla alkavassa lauseessa yläasteellaisia poikia melko lapsellisiksi. Ottaen huomioon haastateltavan puheenvuorossa esiintyneet empimispartikkelit ja varaukset *no*-partikkeleilla itsellään voi olla tässä kontekstissaan varauksellinen funktio.

Esim. 100.

- KV: no/mitäs/mieltä sä oot soinilaisista pojista.
 ST3: → öömh/hh/no e:n mää ny ei niissä niin kehu(h)mista o(h)o he he he // \$n(h)e o
 → vä(h)hän semmosia\$, // .hhh ööm//no/yläasteelaiset on aika lapsellisia vielä./ /mutta ei nyt oikee oo kukkaan semmone,/semmone säväyt(h)tävä poika täällä

3.3.5. No en mä tiedä -kiteymä

Vuoronsisäinen *no en mä tiedä* -kiteymä voi toimia lausuman suojauksena ja pehmentimenä, tai se voi osoittaa puhujalle jollakin tavoin ongelmallista kohtaa. Esimerkissä 101 puheenaiheena on haastateltavan jääkiekonpeluuharrastus, jolloin JT 5 kertoo harrastuksen vaatimista harjoitusmääristä. Vuoron alussa hän kertoo harjoituksia olevan neljä kertaa viikossa, minkä jälkeen hän toistaa varauksellisesti kaksi kertaa *ehkä vois ehkä vois olla* ja lopettaa lauseen suojaukseen *no en tiiä*. Ilmauksen konditionaalinen sisältävä verbi *vois* ennakoi, että puheenvuorossa seuraaisi mahdollisesti esim. jokin harrastukseen liittyvä parannusehdotus. Lause loppuu kuitenkin suojaukseen, ja puheenvuoron loppuosasta selviää, että haastateltavan varauksellisuuden aiheuttaa hänen mielipiteensä, jonka mukaan hänen ikäiselleen jääkiekkoharjoituksia on liikaa. *No* yhdessä suojauksen *en tiiä* kanssa lopettaa sitä edeltävän varauksellisen ja kesken jäävän pohdinnan.

Esim. 101.

- KV: onks teillä mite usei harjotuksia.
 JT5: ((maiskaisee)) no/meillä on ainakin ainakin neljä kertaa viikossa/.hhh et-tä,/yritetään joka päivä tehdä #jotai että#,/et ois mahollisimman paljon #kaikkee
 → mutta# että.//((maiskaisee))oet tota○/ ehkä vois ehkä vois olla,/no en tii-ä./ /ehkä niitte vanhempien kannalta että siis sehä:+on tota: nin ni meillä on nuori joukkue./ .hhh (--) mää oo aika #nuori vielä siinä porukassa kuitenki että tota nin ni#/, .hhh mulle se o jo aika raskasta mutta että ehkä se niille vanhemmille# ei välttämättä vielä nii raskasta oo mutta tota#/, .hhh seki o just semmone:./ laji että tota ja yleensäkki urheilu on just (et)?/tota vuosien vuosie jälkeen kasvaa et-tä./ enimmät o meillä harjotellu jo seittemä vuotta että,/et on siinä pieni ero

kuitenki.

Kuten edellisessä esimerkissä, myös esimerkissä 102 vuoronsisäinen *no* aloittaa varauksen *ehkä* jälkeisen suojauksen *en nyt tiiä*. Haastattelija on kysynyt ST 5:ltä, lukeeko tämä yleensä vapaa-aikanaan *paljon*, jolloin haastateltava kertoo lukevansa jonkun verran. Tämän jälkeen ST 5 haluaa tarkentaa lukemismääräänsä. Lukemista arvioiva lause alkaa suojauksella *ehkä*, jota seuraa toinen suojaus *no en nyt tiiä paljon*. Suojauksesta selviää, että haastateltavan epätietoisuus kohdistuu haastateltavan painokkaasti sanomaan määrän ilmaukseen *paljon*.

Esim. 102.

KV: joo.///no entäs sitten, //sun lukutottumukset./luet sää,/yleensä vapaaikana paljon
 ST5: - noo/kyllä mää ny jonku verra./ehkä/no/en nyt tiiä paljo mutta ehkä pari kirjaa kuukauvessa että,/kyllä nyt melkee aina o joku kirja #menossa#./o.(et)täo/mitä lue?

Esimerkkikatkelma 103 on aivan haastattelun alkupuolelta kohdasta, josta varsinainen keskustelu on vasta alkamassa. Haastateltava vaikuttaakin vielä tässä keskustelun vaiheessa melko jännittyneeltä, sillä hän ei tiedä tarkkaan, miten laajasti tai millä tavoin kysymyksiin pitäisi vastata, ja mitä haastattelija häneltä ylipäänsä odottaa. Alkukankeuden jälkeen haastattelutilanne muuttuu selvästi vapaammaksi ja rennommaksi.

Näytteessä haastateltavan tehtävänä on kuvailla lapsuudenympäristöään ja kotipiiriään. Tämän tehtyään hän pitää puheenvuoronsa lopussa poikkeuksellisen pitkän tauon, ähkäisee ja aloittaa *no*-partikkelilla muuta puhetta vaimeammalla äänellä sanotun suojauksen *en minä nyt oikein tii--*. Haastateltavan vuorossa esiintyvä poikkeuksellisen pitkä tauko voisi toimia tässä siirtymän mahdollistavana kohtana, ja näin se toteuttaisi puhujanvaihdoksen haastateltavalta haastattelijalle. Koska haastattelija ei vuoroa kuitenkaan ota, haastateltava jatkaa puheenvuoro-

aan. Haastateltavan *noh*-partikkelin jälkeisen suojauksen lopussa siirtymä lopultakin tapahtuu, sillä haastattelija päästää haastateltavan ongelmallisesta tilanteesta tekemällä tälle topiikkiin liittyvän jatkokysymyksen.

Esim. 103.

- KV: justii,/joo,/NO NIIN TÄSS OLI NÄÄ HENKILÖTIEDOT ja nyt päästään sitte varsinaiseen keskusteluun?///eli eli,/↑voisit tsää?/kuvailla,/mulle sun lapsuudeympäristöä,/hieman että mitä sun siihen kotiipiiriin kuulu.
- SP3: .hhh noh siihen kuuluu?//eläimiä siihe o aina kuulunu, //aika lailla ja,/maatila nyt on niin siinä sitte o ollu//semmonen aika,/iso se//ympäristö,////((ähkäisee))
- o^onoh/en minä nyt oikein tii|--o
- KV: [mitä eläimiä teillä on.

Näytteessä 103 tapahtuu Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin puheenvuorojen vaihtumisjärjestelmän kohdan 3 mukainen vuoronvaihto. Sacks, Schegloff ja Jefferson (1974: 704) ovat nimittäin esittäneet puheenvuorojen vaihtumisjärjestelmän, jota noudattamalla vuorotellen puhuminen onnistuu. Järjestelmän säännöt tulevat voimaan kohdissa, joissa puhuja on vienyt puheen rakenneyksikön loppuun ja intonaatio on laskenut. Tällaisessa siirtymän mahdollistavassa kohdassa SMK:ssa (Sacksin mukaan transition relevance place TRP) vuoro voi vaihtua seuraavien sääntöjen mukaan:

1. Vuorossa oleva puhuja valitsee itse seuraavan puhujan esim. kysymyksen avulla.
2. Jos seuraavaa puhujaa ei ole osoitettu, tämä valitsee itse itsensä seuraavaksi puhujaksi.
3. Jos seuraavaa puhujaa ei ole osoitettu, eikä kukaan valitse itse itseään, vuorossa oleva puhuja valitsee itsensä seuraavaksi puhujaksi.

3.3.6. *No niin* -kiteymä

Kaikista tutkimusaineiston haastateltavista ainoastaan SP 3:n puheessa esiintyy *no niin* -kiteymiä, joita hän käyttää puheenvuoron sisällä erilaisissa funktioissa.

Hakulisen mukaan *no niin* -kiteymällä on dialogissa ainakin kahdenlaisia tehtäviä. Ensinnäkin se esiintyy puheenvuoron alussa silloin, kun vuoro keskeyttää meneillään olevan jakson dialogissa. Toiseksi se voi olla siirtymämerkkinä, jolloin keskustelussa siirrytään asiasta toiseen. (Hakulinen 1989c: 149.)

SP 3:lla *no niin* -kiteymän tehtävänä näyttää olevan se, että se erottaa tekstin aihekokonaisuudet toisistaan. Kiteymän käyttö osoittaa myös sen, että haastateltava on lopettelemassa vuoroaan, ja haastattelija voi näin varautua ottamaan vuoron itselleen.

Esimerkissä 104 haastateltava kertoo, millaisia kotiaskareita hänellä oli tapana tehdä lapsena. Puheenvuorosta ilmenee, että hän on tehnyt kaikenlaisia askareita sekä keittiössä että navetassa. Näistä navetta on kuitenkin haastateltavalle puheenvuoron sisällön perusteella tärkeämpi, sillä hän kertoo navetan olleen *semmonen tärkeä*, ja ennen keittiössä tehtyjen töiden kuvailua hän ilmoittaa *no niin/eipä nyt sitte mittää*. Ilmausta edeltää poikkeuksellisen pitkä tauko, minkä jälkeen haastateltava siirtyy *no niin* -kiteymän avulla navetasta toiseen kontekstiin eli keittiöön, jossa hän on tehnyt myös askareita.

Esim. 104.

- KV: joo./no mitä muuta,/sä kerroit et sulla/oli/töitä?/mil- mitä muita/ojuttuja sää teit○.
- SP3: no:/semmosta jottai pientä ainah,/navetassa ku,/se nyt oli/semmonen tärkeä ja
- sitte,///no niin/eipä nyt sitte mittää/tuvassa kaikellaistah jottai astioitte, //laittamista ja semmosta.

Näytteessä 105 haastateltava on jo aiemmin keskustelussa kertonut pitäneensä ala-asteella erityisesti maantiedon, biologian, ympäristöopin, kielten ja historian opiskelusta. Nyt, myöhemmin keskustelussa haastateltava miettii, ovatko hänen mielioppiaineensa muuttuneet ala-asteesta yläasteelle siirryttäessä. *No niin* -ilmauksen käytöllä onkin kontekstissaan kahdenlainen tehtävä. Ensinnäkin sen käyttö viittaa siihen, että puheenaiheena aikaisemmin olleista ala-

asteenaikaisista oppiaineista historia ja kielet ovat säilyneet mielioppiaineina tähänkin päivään saakka. *No niin* viittaa siis jo käytyyn keskusteluun ja ilmoittaa, että puheenvuorossa seuraa asia, josta on jo puhuttu ja josta haastattelijan pitäisi olla tietoinen. Toiseksi *no niin* -ilmaus rajaa tekstinsisäisiä aihekokonaisuuksia siten, että kun vuoron alussa haastateltava on maininnut liikunnan esimerkkinä mukavasta oppiaineesta, *no niin* merkitsee jo ala-asteelta tutut mukavat oppiaineet omaan ryhmäänsä.

Esim. 105.

- KV: aha joo./ /no sitte siirrytää yläasteelle eli onko su mieliaineet muuttunu kovasti ku,/sä oot tänne tullu?
 SP3: → no/eii?/liikunta on/((ähkäisee)) ihan,/semmone mukava ja sitten,/no niin nämä samat historiahhh/englanti,/saksa/ /ja:/ /mikähän nytt+ois maantietohhh ja piolokia.

Esimerkki 106 koostuu useammasta vierusparista, joissa kahdessa esiintyy ilmaus *no niin*. Keskustelun alun välisekvenssin jälkeen haastateltava kertoo, että hänen mielikirjailijansa on Jack London, jonka kirjaa hän lukee parhaillaankin. Vuoron lopussa haastateltava pitää pitkän tauon ja aloittaa konnektorilla *ja* lauseen *no niin ne o ollu ihahhh/hyviä kirjoja mitä mä oo luku* (ks. nuoli 1). Siinä *no niin* -ilmaus on yhteenvedon, vierusparin jälkijäsenen keskeisen sisällön aloittamisen merkinä. Haastateltava on tullut vastauksen prosessoinnissa siihen lopputulokseen, että Jack Londonin kirjat ovat parhaita ja tämän toistaminen vuoron lopussa antaa kuulijalle vihjeen siitä, että jälkijäsenen on saatettu loppuun, ja haastattelija voi ottaa vuoron itselleen.

Samassa esimerkissä 106 esiintyy toinenkin *no niin*, jonka käyttö muistuttaa esimerkin 104 *no niin* -kiteymän käyttöä, sillä siinä haastateltava ilmoittaa lukevansa *aika paljo* paikallislehteä ja *jonku verra* aikakauslehtiä. Nämä määränilmaukset osoittavat sen, että vaikka *no niin* -kiteymän aloittama asiakokonaisuus ei olekaan niin tärkeä kuin sitä edeltävän lauseen sisältämä asia, se on kuitenkin

mainitsemisen arvoinen. Lisäksi *no niin* -kiteymän tehtävänä on osoittaa to-
piikinsisäisten aihekokonaisuuksien jäsentymistä paikallis- ja aikakauslehtiin.

Esim. 106.

- KV: joo,/.hhh onks sulla mielessä joku mielikirja./((taustahälyä)) et tykkäsit jostain kirjasta,/kovasti?
 SP3: jaa niin nyt/tässä,/tämä ikäsenäh.
 KV: nii/ihan,/ihan koko sun historias aikana että.
 SP3: joo,/no/mu mielestä o parhaitahhh,/kirjailijoita on nyt nämä tsäk londonin kirjat,/niistä mä oo aina tykänny./nytki lue parhaillaa just ((taustahälyä))
 1- yhtä,/tsä- londonin kirjaahhh.//ja/no niin ne o ollu ihahhh/hyviä kirjoja mitä mä oo lukenu.
 KV: joo,/onks tää sun mielikirjailijas.
 SP3: no se on,/justii london.
 KV: joo,/.hhh no entäs luet sää lehtiä?
 SP3: 2- luen lehtiäh,/.hhh ööö ((ähkäisee))///paikallislehteä?/aika paljo ja sitte,./no nii aikakauslehtiä jonku verra.

Näytteessä 107 haastateltava perustelee mielipidettään, jonka mukaan hän haluaisi matkustaa Etelä-Eurooppaan. Vuoron alun perustelujen jälkeen SP 3 ilmoittaa *no niin* alkavalla ilmauksella, että hän on perustelunsa tehnyt, eikä puheenvuorossa seuraa uutta informaatiota. *No niin* -kiteymän tehtävänä on näin kertoa keskusteluun osallistujalle, että puheenvuoron keskeinen osuus on päätty-
mässä ja vuoronvaihto voi tapahtua.

Esim. 107.

- KV: jos sä saisit valita nii mihin maahan sää matkustaisit.
 SP3: .hhh noo tuota mä oon kyllä joskus miettiny että,././hmmm no mihinkä-
hän,/ehkä//italiaa,/tai jonnekki sinne,/eteläeurooppaa.
 KV: minkä takia sää jonnekki etelä-,-eurooppaa päi o^omatkus-o (-)
 SP3: no/siellä on sillä laillah//siel+o lämmintä ja siell+o,/semmosta niinku/rikas
 - kulttuuri,./ja semmone,/seki kiinnostaa ihan,./no niin siinä nyt sit-
te:/o^oon(h)ki,/en määo^o.

Esimerkissä 108 keskustelunaiheena on haastateltavan puheviestintätaitojen
kehittäminen, jolloin tämä kertoo vuoron alussa olevansa puheeseensa suhteelli-

sen tyytyväinen. Lauseenloppuinen *mutta* vihjaa siitä, että vuorossa seuraa esim. jotakin edellisestä lauseesta poikkeavaa. Nauhoituksen keskeyttää kuitenkin viereisestä huoneesta kuuluva melu, ja haastateltavan vuoro keskeytyy vähäksi aikaa. Keskeytyksen jälkeen haastateltava on tullut siihen tulokseen, että on puheviestintätaitoihinsa tyytyväinen. Näin ilmauksen *no niin* tehtävänä on olla pohdinnan lopettamisen merkinä: haastateltava on tullut tällaiseen lopputulokseen, vuoro on loppuillaan, ja haastattelija voi varautua ottamaan vuoron itselleen.

Esim. 108.

- KV: joo.//no entäs haluaisit sää kehittää puhettas jollaki tavalla vai oot sää ihan tyytyväinen.
 SP3: - noo/kyll mä nyt ihan suhtkoht tyytyväinen oo mutta,///((taustahälyä)) no niin kyllä mä nyt ihan tyytyväine ei mulla nyt semmosta mittää.

4. PÄÄTÄNTÄ

Tutkimukseni yhtenä tavoitteena oli selvittää käytännön analyysin kautta, miten haastatteluaineisto soveltuu keskusteluanalyysin tutkimusaineistoksi. Näyttää siltä, että haastatteluaineisto soveltuu keskusteluanalyyttiseen *no*-partikkelien tutkimiseen ongelmitta.

Käytännön analyysin kautta työssäni konkretisoitui se keskusteluanalyysin perusajatus, että jokaisella pienelläkin kielenaineksella on kontekstissaan jokin tehtävä ja merkitys. Tämä edellytti jokaisen puheenvuorossa esiintyvän kielenaineksen tarkkaa havainnointia ja tarkastelua. Omassa tutkimuksessani korostui *no*-partikkeliin liittyneet tai sen läheisyydessä sijaitsevat muut diskurssi-partikkelit ja niiden merkitys lausumalle.

Tutkimukseni *no*-partikkelien luokittelu syntyi siten, että analyysivaiheessa *no*-partikkelien erilaiset käyttökontekstit ja merkitykset alkoivat hahmottua omiksi luokikseen. Luokittelua vaikeutti se, että samassa puheenvuorossa saattoi

esiintyä monia *no*-partikkeleita, joilla oli kaikilla toisistaan poikkeava tehtävä. Samoin yhdellä *no*-partikkelilla saattoi olla kontekstissaan useampia funktioita ja merkityksiä.

Kun aikaisempia *no*-partikkeleista saatuja tutkimustuloksia verrataan oman tutkimukseni tuloksiin, *no*-partikkelin käytössä on hienoinen painotusero: haastattelussa *no*-partikkelille "lankeaa" pääasiassa vierusparin jälkijäsenen vuoronsisäiset, tekstin jäsentäjän ja rajaajan tehtävät, kun ns. tavallisen keskustelun tutkimuksessa korostuu enemmänkin *no*-partikkelin vuorovaikutuksellinen merkitys. Haastatteluaineiston tutkimustuloksissa ei painotu myöskään se aiemmille tutkimuksille tyypillinen tutkimustulos, että *no*-partikkeli edeltää usein preferoimattomia vuoroja. Koska haastatteluaineisto koostuu pääasiassa toisiaan seuraavista kysymys-vastaus -vieruspareista, siinä on harvoin esim. pyyntöjä, tarjouksia, kutsuja tai kehotuksia, jotka voisivat saada jälkijäsenekseen preferoimattoman vuoron ja siten aloittimekseen preferoimattomalle vuorolle tyypillisen *no*-partikkelin.

Tutkimukseni perusteella *no*-partikkeli voi sijaita vierusparin jälkijäsenessä kahdessa kohdassa: puheenvuoron alussa ja puheenvuoron sisällä. Aineistossa ei esiinny yhtään vuoronloppuista *no*-partikkeliä, mikä tukee käsitystä siitä, että haastattelussa *no* on nimenomaan vuoronalkuinen ja -sisäinen partikkeli. Puheenvuoron alussa *no*-partikkelin tehtävänä on olla useimmiten vierusparin jälkijäsenen konventionaalisen aloittimenä. Se voi toimia myös lausuman pehmentimenä ja tehostajana, ja yhdistyneenä *en mä tiedä* -kiteymään se voi ilmaista epävarmuutta ja toimia suojauksena.

Puheenvuoron sisällä *no*-partikkelin tehtävät ovat moninaisemmat kuin vuoron alussa. *No*-partikkelin merkittävin tehtävä näyttää olevan se, että se rajaa ja jäsentää monin eri tavoin vuoronsisäisiä sekvenssejä. Se voi edeltää topiikinsisäisiä eri aihekokonaisuuksia, ja se voi aloittaa vuoronsisäisen lisäyksen, tarkennuksen, korjauksen, selityksen ja arvioinnin. *No* voi merkitä paluuta aiemmin sanottuun, ja se voi sijaita minimipalautteen jäljessä vastauksen aloittimenä.

Tekstin jäsentäjän ja rajaajan tehtävien lisäksi *no*-partikkelilla on myös muita funktioita: Vuoronsisäinen *no* voi toimia joissakin tapauksissa lausuman pehmentimenä, mutta tavallisemmin se on yhdistynyt *en mä tiedä* -kiteymään ja toimii näin yhdessä kiteymän kanssa lausuman suojauksena tai pehmentäjänä. Lisäksi vuoronsisäinen *no* voi aloittaa puhujan suoran lainauksen. Puheenvuoron sisäisen *no*-partikkelin analyysi toi esiin myös aiemmista tutkimuksista täysin puuttuvaa tietoa, sillä vuoron sisällä *no* voi olla merkinä vuoronsisäisen vierusparin etu- tai jälkijäsenen alkamisesta.

Tutkimukseni koostuu aineistossa esiintyvien yksittäisten tapausten kvalitatiivisesta analyysistä. Näin ollen tarkoitukseni ei ollut tutkia kvantitatiivisesti, esiintyykö partikkeli *no* jokaisella haastateltavalla esim. jokaisen vuoronsisäisen lisäyksen, korjauksen tai tarkennuksen edessä. Tutkimusaineiston tarkan läpikäymisen ja analysoinnin perusteella voin vastata edellä esitettyyn kysymykseen kuitenkin niin, että partikkeli *no* ei suinkaan aina sijaitse kaikilla haastateltavilla esim. jokaisen vuoronsisäisen lisäyksen edessä. On siis aivan mahdollista, että lisäystä ei edellä *no*-partikkeli, vaan esim. jokin muu lisäyksen alkua osoittava ilmaus. Koska *no* on kuitenkin edeltänyt joitakin haastatteluaineiston vuoronsisäisiä lisäysseksenssejä, olen ottanut nämä kohdat analyysiin mukaan ja luokitellut ne omaan luokkaansa.

Ovatko *no*, puolipitkä *no*: ja pitkävokaalinen *noo* sitten sama partikkeli, vai voiko niiden käytöllä olla erilaisia tehtäviä. Näyttää siltä, että näistä pitkävokaalinen *noo*-partikkeli on eriytynyt erityisesti epävarmoihin tai jonkinlaista suojausta vaativiin sekvensseihin. Pitkävokaalisen *noo*-partikkelin merkityksestä yhtenä epäröintikeinona todistaa se, että se sijoittuu muitakin varauksia ja suojauksia sisältäviin kohtiin. Aineiston perusteella ei voi kuitenkaan tehdä sellaisia johtopäätelmiä, että lyhyen tai pitkävokaalisen partikkelin käytöllä olisi jokin selvä toisistaan eroava merkitys. Joku haastateltava saattaa käyttää pitkävokaalista *noo*-partikkelia sattumanvaraisesti sekvenssissä kuin sekvenssissä, toinen taas ei käytä sitä tuskin koskaan. Jotta sen käytöstä voidaan jotakin päätellä, täytyy tutkia

tarkasti sitä kontekstia, jossa se esiintyy.

Tutkimustani voisi jatkaa ja laajentaa tästä moneen eri suuntaan. *No*-partikkelin lisäksi samaan tutkimukseen olisi mahdollista ottaa mukaan myös muiden partikkelien tutkimusta. Puheenvuoron sisäisten partikkelien tutkimuksessa puolestaan olisi mahdollista edetä pitemmälle syntaksin keinoin erityisesti silloin, jos tutkimuskohde painottuisi esim. *no*-partikkelin esiintymisen syntaktisiin rajoituksiin.

Tutkimusta olisi mahdollista laajentaa myös siten, että vertailtaisiin erilaisia keskustelukonteksteja ja partikkelien käyttöä niissä. Omaan tutkimuskohteeseeni liittyen olisi mielekästä tutkia vaikkapa institutionaalisen keskustelun vierusparien *no*-partikkeleja ja verrata niiden käyttöä tähän haastatteluaineistoon. Lääkärin ja potilaan välinen keskusteluhan perustuu pitkälti haastattelutyypiseen dialogiin: lääkäri yrittää kyselemällä saada selville potilaan terveydentilan nykytilanteen, ja potilaan tehtävänä on vastata lääkärin kysymyksiin, jotta lääkäri pääsisi selville diagnoosista ja pystyisi antamaan mahdolliset hoito-ohjeet.

Kaiken kaikkiaan keskustelunanalyysi tarjoaa keskusteluntutkijoille todella mielenkiintoisen, haastavan ja käyttökelpoisen metodin. Sen avulla voidaan tutkia hyvin monenlaisia kielen ja erityisesti vuorovaikutuksen ilmiöitä pikkupartikkeleista keskustelun kokonaisrakenteen kuvaamiseen.

LÄHTEET

- Atkinson, Maxwell - Heritage, John (toim.) 1984: Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis. Cambridge University Press, Cambridge.
- Biber, Douglas 1988: Variation across Speech and Writing. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brown, Penelope - Levinson, Stephen 1987 [1978]: Politeness. Some universals of language usage. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dufva, Hannele 1992: Slipshod utterances: A Study of Mislanguge. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Grice, Paul H. 1975: Logic and conversation. - Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), Syntax and Semantics 3: Speech Acts s. 41 - 58. Academic Press, New York.
- Hakulinen, Auli 1989a: Puheen ja kirjoituksen pragmatiikkaa. - Anneli Kauppinen & Kyllikki Keravuori (toim.), Kielen käyttö ja käyttäjä s. 11 - 22. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVI. Painorauma Oy, Helsinki.
- 1989b: Keskustelun tutkimisen tavoitteista ja menetelmistä. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4 s. 9 - 40. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1989c: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. Johdanto. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4 s. 115 - 146. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1994: Arkipuheen retoriikkaa. - Vuokko Eskola & Tuire Lukkarinen (toim.), Kieli on, sopii sanoa s. 9 - 18. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XL. Painorauma Oy, Helsinki.
- 1996: Keskustelunanalyysin profiilista ja tilasta. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 2. Kieli 10 s. 9 - 22. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1997: Vuorottelujäsennys. - Liisa Tainio (toim.), Keskustelunanalyysin perusteet s. 32 - 55. Vastapaino, Tampere.
- Hakulinen, Auli - Saari, Mirja 1995: Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. Virittäjä s. 481 - 500. Helsinki.

- Heritage, John 1984: *Garfinkel and Ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge.
- Hyvärinen, Irja 1997: Lukion äidinkieleen tulossa uusimuotoinen puheviestinnän päättökoe. - *Helsingin Sanomat* 25.5. s. A 8. Helsinki.
- Ilkka 8.7.1996.
- Ikola, Osmo 1986 [1976]: *Nyky-suomen käsikirja*. 2. painos. Weilin + Göös, Espoo.
- Keskisuomalainen 28.8.1995.
- Koivisto, Helinä 1966: Aleksis Kiven irrallisista aineksista. *Suomi* III:3. Helsinki.
- Kuiri, Kaija 1984: Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 405, Savonlinna.
- 1987: Metakommunikaatio murrehaastattelussa. - Kari Nahkola (toim.), *Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakiielestä* s. 97 - 119. *Folia fennistica & linguistica*. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14, Tampere.
- Lakoff, George 1975: *Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts*. - D. Hockney, W. Harper & B. Freed (toim.), *Contemporary Research in Philosophical Logic and Linguistic Semantics: Proceedings of a conference held at the university of Western Ontario, London, Canada*. The University of Western Ontario Series in Philosophy of Science, Dordrecht.
- Leiwo, Matti - Luukka, Minna-Riitta - Nikula, Tarja 1992: *Pragmatiikan ja retorikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 8. Jyväskylä.
- Luukka, Minna-Riitta 1996: *Diskurssintutkimuksen suuntaukset*. Luentokurssi Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksessa.
- Nuolijärvi, Pirkko 1990: *Keskustelututkimus*. - Klaus Mäkelä (toim.), *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta* s. 114 - 140. Gaudeamus, Helsinki.
- 1994: *Kun instituutio kohtaa instituution: Näkökulma julkiseen vuorovaikutukseen*. - Vuokko Eskola & Tuire Lukkarinen (toim.), *Kieli on, sopii sanoa* s. 51 - 62. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XL. Painorauma Oy, Helsinki.

- 1996: Puhutun kielen tutkimuksen taustaa ja nykynäkymiä. Virke 1 s. 24 - 25. Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja. Osa III: L - N. Neljästoista painos. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. WSOY, Helsinki 1996.
- Penttilä, Aarni 1963: Suomen kielioppi. 2. tarkistettu painos. Wsoy, Porvoo.
- 1965: Sanojen ja sanaliittojen toistunnasta. Virittäjä s. 420 - 425. Helsinki.
- Peräkylä, Anssi 1997: Institutionaalinen keskustelu. - Liisa Tainio (toim.), Keskustelunanalyysin perusteet s. 177 - 203. Vastapaino, Tampere.
- Piirainen- Marsh, Arja 1996: Diskurssintutkimuksen suuntaukset. Luentokurssi Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksessa.
- Raevaara, Liisa 1989: *NO* - vuoronalkuinen partikkeli. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4 s. 147 - 161. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1997: Vierusparit - esimerkkinä kysymys ja vastaus. - Liisa Tainio (toim.), Keskustelunanalyysin perusteet s. 75 - 92. Vastapaino, Tampere.
- Raevaara, Liisa - Seppänen, Eeva-Leena 1989: Liite II: Esimerkkejä koodituksesta. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4 s. 233 - 265. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Ravila, Paavo 1945: Lauseeseen liittyvät irralliset ainekset. Virittäjä s. 1 - 16. Helsinki.
- Sacks, Harvey - Schegloff, Emanuel - Jefferson, Gail 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversations. *Language* 50 (4) s. 696 - 735.
- Schegloff, Emanuel A. 1986 [1972]: Sequencing in Conversational Openings. - John Gumperz & Del Hymes (toim.), *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, s. 346 - 380. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Schiffrin, Deborah 1987: *Discourse markers*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Sorjonen, Marja-Liisa 1989: Vuoron alun merkityksestä. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4 s. 129 - 144. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Stenström, Anna-Brita 1994: An introduction to Spoken Interaction. Longman, London and New York.
- Stubbs, Michael 1983: Discourse analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. University of Chicago Press, Chicago.
- Suojala, Marja 1989: Varaukset luvussa Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. - Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4 s. 115 - 146. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Suojanen, M. K. 1982: Sosiolingvistiikka - synkretistinen tieteenala. - M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), Sosiolingvistiikan näkymiä s. 7 - 34. Gaudemus, Helsinki.
- Tainio, Liisa 1997: Alkusanat. - Liisa Tainio (toim.), Keskustelunanalyysin perusteet s. 9 - 11. Vastapaino, Tampere.
- 1997: Preferenssijäsennys. - Liisa Tainio (toim.), Keskustelunanalyysin perusteet s. 93 - 110. Vastapaino, Tampere.
- Tiittula, Liisa 1992: Puhuva kieli. Suullisen viestinnän erityispiirteitä. Loimaan kirjapaino Oy, Loimaa.
- Vierikko, Esko 1972: Miksi kieli kangertaa. - Esko Vierikko (toim.), Puhekieli ja ilmaisu s. 111 - 116. WSOY, Porvoo.
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- Virke. Äidinkielen opettajain liiton jäsenlehti. Painorauma Oy, Helsinki.
- Vuorinen, Riitta 1981: Puhekielen täytelisäkkeistä. - M. K. Suojanen (toim.), Kirjoituksia puhekielestä. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1 s. 79 - 96. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.

Painamattomat lähteet

- Hautalampi, Maija 1987: Täytesanat koululaisten kielessä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

- Itkonen, Helena 1984: Tilkesanat joensuulaisnuorten puhekielessä. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos.
- Kosola, Jutta 1995: Suomen kielen diskurssipartikkeli *no* venäläisten kielenoppijoiden puheessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Mattila, Liisa 1989: Täytelisäkkeet Eeva Joenpellon Lohja-sarjan romaaneissa *Vetää kaikista ovista* ja *Kuin kekäle kädessä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Ristimäki, Eija 1986: Tampereen puhekielen täytelisäkkeet. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Suojala, Marja 1988: "Mut se on niinku tavallaa totta siis" - mielipidekeskustelun varaukset. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Virtanen, Leena 1992: Varausten käyttö muodollisissa keskustelutilanteissa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen laitos.
- Vuorinen, Riitta 1979: Puhekielen täytelisäkkeet. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Liite

LITTEROINNISSA KÄYTETYT MERKIT

.	laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa (ei merkkiä) intonaatio tasainen
,	intonaatio laskee hieman
?	intonaatio nousee
↓	seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
älä	äänteen tai tavun painotus sanan sisällä
>joo<	nopeutettu jakso
<joo>	hidastettu jakso
o	ympäristöä vaimeampaa puhetta
joo	sana kuiskataan
JOO	kovaäänistä puhetta
jo-	kesken jäänyt sana
no:	puolipitkä äänne
tule	voimakkaasti äännetty konsonantti
.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys
.joo	sana lausuttu sisäänhengittäen
#joo#	nariseva ääni
@joo@	ääntä muunneltu, esim. referoinnissa
\$joo\$	nauruinen ääni
jo(h)o	sana tuotettu nauraen
hehe	naurua
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
=	kaksi eri puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
/	lyhyt tauko
//	pitkä tauko
///	poikkeuksellisen pitkä tauko
(joo)	epävarmasti kuultu jakso
(-)	jakso, josta ei ole saatu selvää
(())	litteroijan kommentteja
→	osoittaa riviä, jolla tarkkailtava ilmiö on